

Vida Jolán

A könyvtáros

1960. ÉVI AUGUSZTUS HÓ / TIZEDIK ÉVFOLYAM

8

SALLAI ISTVÁN: Az olvasószolgálat a könyvtári munka középpontjában. 2. rész	561
GOMBOCS KÁROLY: A könyvtárügy második ötéves tervének irányelveihez	565
N. RÁCZ ARANKA: Gyermekkönyvtárügyünk időszerű kérdései	568
V. Dr. WALDAPFEL ESZTER: Országos szakkönyvtárak és közművelődési könyvtárak együttműködése a szakirodalom felhasználása érdekében	571
A bácsalmási Járási Könyvtár az állami gazdaságok könyvtáraiért	574
A népkönyvtárosi tiszteletdíj-rendszeréről. Vita. (Szita Ferenc, Mészai István, Antal István és Kollár Ferenc hozzászólása)	575
BUDAI GYULA: Az Országos Könyvtárügyi Tanács júniusi üléséről	578
Eseménynaptár	579
Mit tekintünk könyvtárnak	580
UGHY JENŐ: Fiatalok és a szépirodalom. Egy könyvtáros feljegyzéseiből	582
Magyar könyvtárosok és bibliográfusok. KÓKAY GYÖRGY: Horányi Elek	586
VARGA BÉLA: Dunántúli könyvtárosok Csehszlovákiában	588
Bentlakásos tanfolyam Csongrád megyében (T. J.)	589
KISS JENŐ—PELEJTEI TIBOR: Beszélő számok az állami közművelődési hálózatról	590
Előadás a német könyvtárügyről	591
A veszprémmegyei könyvtárosok konferenciája	592
Római irodalom — magyar olvasók	593
Írói arcképek	
NAGYDIÓSI GÉZÁNÉ: Kultsár István	595
MÁRTON JÁNOS: Defoe	597
L. S.: Verlaine	599
APOSTOL ANDRÁS: Siskov	601
Legkedvesebb könyveim: ILLYÉS GYULA nyilatkozata	603
VÁJDA ENDRE: A Faust és új fordítása	607
Olvasás közben. Avantgardizmus (P. L.)	609
„Az ázsiai poésisről” (-k-)	610
VERTESY MIKLÓS: Az olvasókerék	612
GERA GYÖRGY: Jegyzetek írókról, könyvekről	613
Könyvbarátok kis lexikona. Papírméret, könyvméret. (V. M.)	615
A Gondolat Kiadó jövő évi tervéből	616
Az irodalomtörténet műhelyéből. A Petőfi-kutatás jelenlegi állása és feladatai (-k-)	618
Az év legszebb könyvei	620
Régi magyar bibliofilek	621
Kérdezz — felelek	622
Az olvasó jegyzetei	623

IRODALMI TÁJÉKOZTATÓ

Kína rövid története (Földvári Ferenc)	625
LIPTAI ERVIN: A magyar Vörös Hadsereg harcai 1919 (F. F.)	625
SZÖNYI SÁNDOR: Álarcos istenek I—II. (Fahidy József)	626
TÖMÖRKÉNY ISTVÁN: A kraszniki csata (Maár Gyula)	626
BIRKÁS ENDRE: Elfelejtett emberek (Zsadányi Ede)	627
SZILVÁSI LAJOS: Csillaghullás (Parabás Tamás)	627
ALFRED DE MUSSET Válogatott versei (P. L.)	628
JULIUSZ SLOWACKI: Mazepa (-o-)	628
VLADYIMIR KOROLENKO: Kortársam története I—III. (R. P.)	629
ANATOLE FRANCE: Kékszakáll hét felesége és más elbeszélések (-o-)	629
ÉMILE ZOLA: Mouret abbé vette (B. G.)	630
FJODOR GLADKOV: A lélek mélyén (Z. V.)	631
LUDWIG RENN: A nemesség alkonya (Zolnay Vilmos)	631
ROMAIN ROLLAND: Colas Breugnon (Vertesy Miklós)	632
IRWIN SHAW: Oroszlánkölykök (Dr. Kreutzer Sándor)	632
PAUL GUIMARD: Hármán Párizsban (Lázár István)	633
NYINA VERHOVSKAJA: Ifjú Volga (-s-a)	633
NYIKOLAJEVA: Útközben (Bottlik Sándor)	634
GAZDAG ERZSI: Száll a sárkány (Tüskés Tibor)	634
KOVAI LŐRINC: Párbaj (Csertői Oszkár)	635
A kultúra világa (-k-)	635
HORVÁTH JÁNOS: Berzsenyi és íróbarátai (-y-)	636
HECKENAST GUSZTÁV: Fegyver- és löszergyártás a Rákóczi-szabadságharcban (L. S.)	636
NORBERT FRYD: A mosolygó Guatemala (Magyar Sándor)	637
SÓTER ISTVÁN: Madártávlat (Vidor Miklós)	638
SZABOLCSI MIKLÓS: Költészet és korszerűség (P. B.)	638
KAMPIS ANTAL: Az impresszionizmus (-b-)	639
A magyar zenetörténet képekonyve (Szánthó Dénes)	639
JEMNITZ SÁNDOR: Fryderyk Chopin (Sz. A.)	640
FARKAS ZOLTÁN: Daumier (-o-)	640
Könyvismertetések és irodalmi cikkek jegyzéke	Borító III

Cimlapképünk: Nyári olvasmány (MTI felvétele)

A könyvtáros

A Művelődésügyi Minisztérium lapja. Főszerkesztő: Katona Jenő. Szerkeszti: a szerkesztőbizottság. Kiadja a Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Sala Sándor. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VII., Lenin körút 9/11. Telefon: 221—293. Terjeszti a MAGYAR POSTA. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza!

Az olvasószolgálat a könyvtári munka középpontjában

2. rész.

Minthogy a szabadpolc-rendszer a korszerű olvasószolgálat kifejlesztésének egyik legfontosabb eszköze, a vele kapcsolatban az előző cikkünkben érintett, főleg elhelyezési és elrendezési kérdések mellett rá kell még mutatnunk a rendszer néhány tartalmi vonatkozására, mert e téren még nagyon sok probléma tisztázatlan.

A szabadpolc-rendszer régebben leginkább csak egyes kapitalista országokban volt elterjedve. Nyilvánvaló tehát, hogy nem elegendő a rendszer gépies átvétele. Meg kell teremteni a mi viszonyainknak megfelelő, szocialista formáját, azaz meg kell keresni, hogy a szabadpolc-rendszer hogyan állítható be a leghatásosabban a szocialista könyvtár nevelő feladatainak szolgálatába.

Két területre kell figyelmünket irányítani:

- a) milyen állományt helyezünk szabadpolcra;
- b) az állománynak milyen elhelyezése biztosítja a legnagyobb nevelői hatásfokot.

Az első kérdéssel kapcsolatban a magyar könyvtárosok felfogása nem egyértelmű. Azt már kimondottuk, hogy a szabadpolc nem jelenthet szabad raktárt, azaz a szabadpolc bevezetése nem járhat azzal, hogy a könyvtár teljes állományát, úgy, ahogy ma van, egyszerűen szabadpolcra helyezzük. Nyilvánvaló, hogy elavult, politikai szempontból kifogásolható, vagy nagyon ritkán keresett irodalmat nem rakunk a szabadpolcra. A szabadpolcos könyvtári rendszer megvalósításának lehetőségét tekintve, a magyar közművelődési könyvtárak fejlődése szerencsésnek mondható. A megyei és a nagyobb járási könyvtárak már eleve kettős raktári rendszert állítottak fel, egy folyószámos belső- és egy szakrendi, „kurrens” anyagot tartalmazó raktárt, ami a szabadpolcra helyezést nagyon megkönnyíti. A kisebb közművelődési könyvtárak egytől egyig szakrendi raktározást használnak, ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy a felállítás mostani rendszere alkalmas a szabadpolcos könyvtár számára.

Vannak azonban, akik úgy vélik, hogy általában minden mű, amely a szakrendi raktárban foglal helyet — s anyaga benne van az olvasói katalógusban, melyről tehát az olvasó az olvasói katalógus révén úgyszólván tudomást szerez —, teljes egészében szabadpolcra rakható.

A másik ellenvetés szerint a szabadpolc pusztán a különleges ajánlás eszköze, és ezért oda a könyvtár állományának csak kis része kerülhet, kizárólag azok a művek, amelyeket a könyvtáros előtérbe kíván helyezni, mondjuk, hogy „különösen ajánl”. Ez az anyag tehát úgy viszonylik a könyvtár egész állományához, mint egy különleges céllal összeállított tematikus katalógus az olvasói katalógushoz. Főleg a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtáraiban használják ezt a formát, szabadpolc helyett „válogató polcnak” nevezve.*

Mit tartunk helyes útnak? Nyilvánvaló, hogy azért hozzuk létre a szabadpolcot, mert az olvasók és a könyvek között szorosabb kapcsolatot akarunk teremteni, lehetővé akarjuk tenni a szabad válogatást. Ha ezt a lehetőséget csak az állomány egy kis részére korlátozzuk, azt érezzük el, hogy az olvasó „kényelmesen” juthat hozzá bizonyos könyvekhez, de „kényelmetlenül”, azaz a katalóguson keresztül az állomány többi részéhez. Állítják ugyan, hogy a könyvtáros ajánlása révén is. Ez a felfogás azonban nem fogadható el, mert ha a könyvtáros a zárt raktárban maradt könyvekből is „ajánl”, akkor az így ajánlott könyveket miért nem helyezi szabadpolcra? Az olvasó az ilyen szűk korlátok közé szorított „szabadpolc” esetén joggal érezheti magát kiskorúnak. De joggal kételkedhetünk az olyan közművelődési könyvtár gyűjtési politikájának helyességében is, ahol a könyvek többsége nem méltó arra, hogy az olvasó közvetlenül hozzájuk férjen.

Nyilvánvaló, hogy nem helyezünk szabadpolcra olyan műveket, amelyek nevelő értékében vagy hasznosságában kételkedünk. Ezért hozták létre a nagyobb közműve-

* Ld. A Könyvtáros júliusi számában a „Több munka, de nagyobb eredmény” címmel közölt cikket.

lődési könyvtárak a ritkán keresett, elavult, a tudományos kutatás célját szolgáló anyaguk tartására a „belső” raktárakat. A kisebb közművelési könyvtár pedig ilyen műveket — kevés kivétellel — egyáltalán ne tartson állományában.

Természetesen még a legkisebb közművelődési könyvtár állományában is előfordulhat olyan, irodalmi szempontból értékes anyag, amelyet serdülők kezébe nem ajánlatos adni. Mivel a 14—16 évesek már a felnőtt részlegből válogatnak, nevelői szempontból helyes az effajta művek külön tartása zárt polcon. Ez az eljárás sokkal tapintatosabb, mint az ilyen műveket szabadpolcra helyezni, de kölcsönzésüket egyes olvasóktól megtagadni.

Általános irányelveként tehát azt mondhatjuk, hogy mindazokat a műveket, amelyeket az olvasó bármely könyvkereskedésben szabadon megkap, és amelyeket a könyvtáros a könyvtár állományába való beszerzésre színvonal szempontjából megfelelőnek talál, szabadpolcra lehet tenni.

A szabadpolcos könyvtár nevelő feladatát tehát nem úgy valósítja meg, hogy az olvasók elé érezhető korlátokat von, hanem úgy, hogy az állomány azon részeit, amelyeket fokozottabban kíván olvasói elé tárni, *megfelelően kiemeli*. Már a cikk elején érintettük, hogy a szabadpolcos belső tér nem egyszerű szakrendi raktár, ahol könyvek az egyes szakok meghatározott rendjében helyezkednek el, hanem ott úgy kell elhelyezni az egyes szakokat, hogy a nevelő célból legfontosabb szakok a szabadpolcos térben oda kerüljenek, ahol az olvasó mintegy önkéntelenül beléjük ütközik. Az egyes főbb szakokat, sőt ezen belül a fontosabb szakcsoportokat (pl. rádiótechnika, repülőmodellezés stb.) jól látható feliratokkal kell ellátni.

A szépirodalom szakrendi raktárainkban eddig *egy* betűrendes csoportot alkotott. A szabadpolcos könyvtárak ettől eltérő csoportosítása (az irodalom nemzetek szerinti, vagy témák szerinti — pl. kalandos regények stb. — szétválasztása) nálunk még kísérleti stádiumban van. De akár egy betűrendben van a teljes szépirodalom, akár valamely más szempont szerint csoportosítva, a szabadpolcos rendszerben is minden műnek megvan a pontos, meghatározott helye, ahová az könnyen és tévedés nélkül visszaszorítható. A szépirodalom belül alkotott külön csoportok rendezéséhez akkor már nem elég a betűrendi jel. A csoportokat a gerincre ragasztott v. festett különféle színű csíkok jelzik. (A megfelelő csík a katalóguscédulára is rákerül.) A szabadpolcos rendszerű könyvtár az olvasószolgálati cél érdekében külön kiemelésekkel is élhet. Ez azt jelenti, hogy az állományból bizonyos számú művet, valamint szűkebb témakör irodalmát — amelynek egyébként megvan az állandó raktári helye — meghatározott ideig a szabadpolcos belső tér egy-egy exponáltabb helyére külön állványra (asztalra stb.) helyezzük. Itt azután semmiféle korlátozás nem köti a könyvtárost. Az ilyen tematikus polcokon keveredhet a szépirodalom az ismeretterjesztő irodalommal, vagy különféle szakba tartozó ismeretterjesztő művek is kerülhetnek egy állványra. Az olvasószolgálatnak szinte a *művészete* fejlődhet ki a tematikus polcok ötletes, időszerszerűsége törekvő anyagkiválasztásával. Az állomány ilyenfajta rendezésével egybeolvad a könyvkiállítás, a régebbi értelemben vett válogató polccal. Az így rendezett anyagot képek, grafikonok, tárgyi dokumentumok is élénkíthetik. Itt azután valóban érvényesülhet a nevelői szándék, mert hiszen az olvasó annak tudatában, hogy az állomány másik részéhez is szabadon fér hozzá, a külön kiemelésben semmiféle korlátozást vagy erőltetett „rátukmálási” szándékot nem érez.

Természetesen ezekkel a kiemelésekkel csínján kell bánni, mert ha a könyvtáros túlzásba viszi őket, könnyen elveszítheti az áttekintését az állomány felett.

Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a szabadpolcos könyvtár nem nélkülözheti a *jó katalógust*. Az olvasó nemcsak arra kíváncsi, hogy mi van pillanatnyilag a könyvtárban, hanem az egész állományra. A katalógus teszi lehetővé csak számára az egész állományból való választás lehetőségét. A könyvtárosnak viszont azt kell biztosítania, hogy az olvasó hozzá jusson minden kiválasztott, de az adott időpontban más olvasónál levő könyvekhez is. Különös jelentősége van tehát az előjegyzésnek.

Közművelődési könyvtáraink kölcsönzési eljárásai ma még meglehetősen nehézkesek. Ismeretes az a törekvés, hogy az olvasószolgálati munka érdemi része érdekében az olvasószolgálatban minden adminisztrációs munkát a lehető legnagyobb mértékig csökkenteni kell. Minél nagyobb a könyvtár olvasói létszáma és forgalma, annál fontosabb a kérdés megoldása. Egyszerűsíteni kell tehát az adminisztrációt. Hogyan történjék ez? Néhány példa az ésszerűsítésre:

a) Ahol több kölcsönző könyvtáros van, a kölcsönzés technikai részét ajánlatos személy szerint is különválasztani az érdemi résztől. A képzetebb könyvtáros a polcok között áll az olvasók szolgálatára, tanácsával, könyvajánlásával, felvilágosításával, a kölcsönzés adminisztratív részét pedig alacsonyabb képzettségű dolgozó látja el. A legtöbb megyei könyvtárban az olvasószolgálat rendkívül mostoha helyzete miatt alakult ki az a helyzet, hogy az olvasószolgálatot a könyvtár képzetebb, jobban fizetett

dolgozó lehetôleg elkerülük. Békéscsaba példája is igazolja, hogy az új rendszer mellett a helyzet egy csapásra megváltozik.

b) A kölcsönzési eljárás mai gyakorlata elég nehézkes. Kíváncsok tehát az eljárás gépesítése, egyszerűsítése.*

c) Nagy forgalmú könyvtárban tekintélyes időbe kerül a napi kölcsönzési statisztika összeállítása, különösen ott, ahol az olvasott irodalom napi forgalmáról elég részletes bontásban gyűjtik az adatokat. Mindenképpen előnyös volna a *Podonyi-féle statisztikai gép* széleskörű alkalmazása. De még enélkül is erősen csökkenthető volna a statisztikára fordított idő, ha a könyvkártyák statisztikai kategóriáknak megfelelő jelekkel lennének ellátva.

4.

Különösen a megyei, a nagyobb járási közművelődési könyvtárakban kell az egész *munkaszervezetét* az olvasószolgálati célnak alárendelni. Az állománygyarapítás és a raktározás terén végrehajtott egyszerűsítések mellett különösen a feldolgozó munka területét kell élesen szemügyre venni, s ott mindenfajta öncélúságot meg kell szüntetni. Egyes megyei könyvtárakban a feldolgozó munka és az olvasószolgálat között alig van kapcsolat, de nemrég még az is előfordult, hogy a magasszínvonalú, jól kiépített katalógusokat az olvasószolgálat egyes dolgozói nem tudták használni. Természetesen nem gondolhatunk a két csoport szervezeti összeolvasztására, de azt mindenképpen el kell érni, hogy a feldolgozó csoport tagjai meghatározott időt töltsenek az olvasószolgálatban, mert így az ott jelentkező igényekhez igazíthatják munkájukat. Az olvasószolgálatban tulajdonképpen nem is volna szabad alkalmazni senkit, aki a feldolgozó munkában nem szerzett gyakorlatot.

Azokban a járási könyvtárakban, ahol a dolgozók száma három, a mai munkaszervezet szerint a könyvtárban beosztott dolgozók munkája általában úgy oszlik meg, hogy az egyik végzi a helyi olvasószolgálati, a másik a módszertani munkát. Nemcsak a helyi olvasószolgálat érdekeli, de a községi könyvtárak színvonalasabb módszertani irányítása és az ottani olvasószolgálati munka továbbfejlesztése is azt kívánná meg, hogy — ahol ennek személyi feltételei megvannak — a két dolgozó között olyan munkamegosztási forma alakuljon ki, amelyben mindkét dolgozó egyaránt elláthat olvasószolgálati és módszertani tevékenységet.

5.

A korszerű olvasószolgálat nem kizárólag a benne dolgozók meglevő ismeretein nyugszik, hanem emellett mindazon segédeszközökön is, amelyek a könyvtár nevelői célját hathatósan segítik, az olvasónak a könyvtárak anyagában való tájékozódását megkönnyítik. Nagyobb állományú könyvtárakban a legjobban felkészült dolgozó sem támaszkodhat meglevő anyagismeretére és emlékezetére.

A legtöbb közművelődési könyvtárunk kielégítő katalógusokkal rendelkezik. Ma már a járási könyvtárakban is színvonalas *katalógusok* készítésén fáradoznak, sőt egyes helyeken már a falusi könyvtárak katalógusainak kiépítése is előtérbe került. A hiba csak ott van, hogy a betűrendes- és szakkatalógusokon kívül a legtöbb könyvtár nem gondol a szocialista olvasószolgálat egyéb korszerű eszközeinek kiépítésére. A szocialista országok olvasószolgálatában igen tekintélyes helyet foglalnak el az ideológiai továbbképzést szolgáló, a szakmai ismeretek iránti érdeklődést felkeltő, az időszaki politikai kérdések irodalmát magukba foglaló, vonzó külsejű, könnyen kezelhető (album alakú) témakatalógusok, vagy kartotékok. A Főv. Szabó Ervin Könyvtár hálózatában egyre több ilyen látunk, szép példát ad a békéscsabai Megyei Könyvtár is, de vidéki könyvtáraink legtöbbjében nyomuk sincs. Már pedig a könyvvájlásnak ezek a közvetett eszközei még a szabadpolcos kölcsönzési rendszerben is igen jelentősek, de zártpolcos rendszerben szinte nélkülözhetetlenek.

Az olvasók nagy többsége a cédulakatalógus használatától meglehetősen idegenkedik. A *nyomatott* (sokszorosított) *katalógust* azonban igen szívesen fogadná. Nyilvánvaló, hogy a megvásárolható és otthon alaposan tanulmányozható katalógusok nagyon kiszélesítenék az olvasók érdeklődési körét. Még a nagyobb állományú falusi könyvtárakban is jól lehetne használni a sokszorosított katalógusokat. A falusi felnőtt lakosság egy része még idegenkedik a könyvtárba járástól, és gyermekével hozat haza könyvet. A nyomtatott katalógusokból azonban maga választhatná ki az őt érdeklő könyveket. De a nyomtatott katalógus könyvpropaganda szerepe is nagy. Mintegy csábítja nézegetőjét, hogy a benne felsorolt könyveket a könyvtárban megnézzé.

* Ld. a múlt számunkban közölt cikket a zálogrendszerű kölcsönzésről.

Az ajánló bibliográfiákkal eddig nem foglalkoztunk elég komolyan. Bármelyik népi demokráciát nézzük is meg, mindenütt igen nagy a szerepük. A régebben nagy mennyiségben készült ajánló bibliográfiák alkalmasságát nem vizsgáltuk, felhasználásukat nem kísértük figyelemmel. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és az Országos Mezőgazdasági Könyvtár ajánló bibliográfiáin kívül ma alig jelennek meg számottevő kiadványok, holott ezek a szocialista olvasószolgálat nélkülözhetetlen eszközei lehetnének. Módszertani tevékenységünk egyik legnagyobb hiányossága, hogy nem vizsgáltuk meg, nem kíséreltettük ki, milyen formájú, tartalmú ajánló bibliográfiák segítik a legjobban a könyvtár munkáját.

A jó olvasószolgálat elképzelhetetlen a korszerű tájékoztatószolgálat kifejlesztése nélkül. Ennek mai problémáival azonban majd külön cikk foglalkozik.

6.

Megyei könyvtáraink között nem ritka az olyan, amelyben az olvasók száma a fiókkönyvtárak nélkül is eléri a 4—5000-et. A Szabó Ervin kerületi könyvtárak olvasóátlaga felül van a 2500-on. Az olvasók számának rohamos növekedése rendkívüli terheket ró az olvasószolgálatra. Általános tapasztalat, hogy azokban a könyvtárakban, ahol túl nagy az olvasók száma, a legműveltebb könyvtárosoknak az olvasószolgálatba állítása, a korszerű eszközök bevezetése mellett sem válik lehetővé az olvasókkal való egyéni foglalkozás, törődés. Közművelődési könyvtáraknál nagyon egészségtelen a nagyüzemszerűen kiépített, gépiesen működő olvasószolgálat. A tapasztalatok szerint egy-egy könyvtárban 1500—2000 olvasó volna az eszményi állapot. A korszerű olvasószolgálat kialakításának ez a feltétele azonban már túlmegy az egyes könyvtárak lehetőségein, megoldása könyvtárpolitikai feladat. Ezért tűzték ki ötéves tervünk irányelvei a *fiókhálózat* erőteljes kiépítését. Egy városi peremkerületi fiók azonban nem lehet holmi néhány száz kötetes gyűjtemény. Korszerű városi fióknak csak azt tekinthetjük, amelynek legalább 6—8000 kötet szabadpolcra helyezett állománya van. A nagyobb városok központi könyvtárainak (a megyei és a járási könyvtáraknak) az a feladatuk, hogy egy nem túl nagyszámú (3—4000 felnőtt és 1000 gyermek) állandó olvasótábor ellátása mellett azokat az igényeket elégítse ki, amelyek teljesítését a fiókkönyvtár már nem tudja vállalni. (Magasabbfokú szakirodalmi könyv- és folyóirat-ellátás.)

Megpróbálunk vázolni néhány olyan szempontot, amelynek együttes figyelembevétele mellett korszerű olvasószolgálat alakulhat ki. Színvonalas olvasószolgálat kialakítása — amint azt könyvtári ötéves tervünk irányelvei is kimondják — csak kis-mértékben anyagi kérdés. Csak úgy alakulhat ki korszerű olvasószolgálat, ha a könyvtárak vezetői a könyvtári munka minden egyéb területét a gazdaságosság elvének szem előtt tartásával az olvasószolgálat érdekeinek rendelik alá.

Sallai István

ÚJ MEZŐGAZDASÁGI DOKUMENTÁCIÓS KIADVÁNSOROZATOT ADOTT KI AZ OMgK

Az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ a közelmúltban „Fordításgyűjtemény” sorozat címmel új dokumentációs kiadványt bocsátott útjára. A sorozat kiadásának célja, az évek folyamán lefordított szakmunkák jobb, szélesebbkörű elterjesztése. Az OMgK e kiadványával a szakemberek számára könnyen hozzáférhetővé kívánja tenni legértékesebb fordításait. A kiadványsorozat elsősorban a gyakorlati dolgozó szakembereknek nyújt segítséget. Teljes terjedelemben közli egy-egy időszerű termesztési, illetve tenyésztési témakör legfontosabb, — a gyakorlati szakemberek érdeklődésére számotartó — fordításait.

A sorozat 1. száma — 90 oldal terjedelmű és korszerű fotorotaprint sokszorosítással készült — a kertészeti gyakorlat egyik fontos problémájával, a nagyüzemi gyümölcsösök korszerű művelési módjaival foglalkozó tíz fordítást közöl. Címe: „Korszerű művelési módszerek a gyümölcsstermesztésben”. A fordításokat a hazai viszonyokhoz hasonló körülmények között termelő országok irodalmából választották ki. Közlik az eredeti szakmunkák ábráit és táblázatait is.

A kiadvány az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központnál (Budapest, I., Attila u. 53.) darabonként 15.— Ft-os árbán (utánvétellel) bárki által megrendelhető. (D. K.)

A könyvtárügy második ötéves tervének irányelveihez

A Könyvtáros 1960. júniusi számában nyilvánosságra kerültek a könyvtárügy második ötéves tervének irányelvei. A között tervezethez beérkezett megjegyzések közlését ezennel megkezdjük, és újabb hozzászólásokat, javaslatokat is vár a szerkesztősége.

Az irányelveket — részleteiben — helyeselni lehet. Alapos és szakmailag rendszeres munka, magán viseli a módszeresség és a könyvtárosok mindennapos gondjainak ismeretét. Az irányelvekben többek között olyan fontos problémák is szerepelnek, mint például a könyvtárak népgazdasági tervezési irányszámainak kidolgozása. Ha ez jóváhagyásra kerül, sok felesleges pénzügyi vitától menti meg — más előnyökről nem is szólna — a könyvtárak vezető munkatársait. Erénye még a tervezetnek, hogy fő vonásokban és az állami könyvtárak rendszerén belül a könyvtárügy egysége mellett foglal állást. Előtérbe állítja az olvasószolgálat megjavítását, amely a következő évek egyik legfontosabb feladata. Az irányelvek összes jó és hasznos vonását nem szükséges felsorolni, inkább néhány megjegyzéssel, javaslattal szeretném kiegészíteni őket.

1. Már az első olvasásnál maximális követelménynek tűnt mindaz, amit az irányelv a második ötéves terv időszakára előír. Nem valószínű, hogy a felsorolt feladatokat a következő öt évben meg tudjuk valósítani. A való helyzet és a szükségletek vázlatos felmérése mindig azzal jár, hogy a tervezők merészebben terveznek a kellenél, vagyis tervezési elgondolásaik túlzottak. Helyes, hogy a könyvtárügy második ötéves terve tartalmazza a 15 éves távlati fejlesztési terv egy-egy tételét, de ugyanakkor szükséges, hogy megjelöljük, hogy az egyes problémák megoldását a második ötéves tervben kezdjük meg, illetőleg készítjük elő.

2. Az irányelvek egyik fogyatékosága, hogy nem a társadalom előtt álló fontos művelődési kérdések megoldásából indul ki, hanem önmagából a könyvtárügyből. Kevésbé veszi figyelembe, amit alapvető párt- és állami javaslatok hangsúlyoztak, hogy ti. a munkásosztály műveltségének növelésében milyen fontos szerepük van a könyvtáraknak. Az irányelvek kevésbé tükrözik azt az előremutató folyamatot, amely a könyvtárak társadalmi megbecsülése terén megnyilvánul. Mindez lemérhető a munkáskerületekben megnyílt új fiókkönyvtárak esetében, Miskolcon, Győrött és Pécsen. Ezt példázza az is, hogy a megyei párt- és tanácsszervek a népművelési munkában első helyre állították a könyvtárakat.

A tervezetnek konkrétan kell tartalmaznia, hogy a következő ötéves tervben mit kívánunk tenni a munkásosztály könyvtári ellátottságának megjavítása érdekében. Feladat az ipari központok és a munkáskerületek könyvtárainak további fejlesztése. A gyakorlati élet itt nemcsak eredményeket, hanem negatív jelenségeket is mutat. Vegyük például Csepel helyzetét: évek óta megoldatlan ennek a nagy budapesti munkáskerületnek jobb és színvonalasabb könyvtári ellátása. Jól tudjuk, hogy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár saját erejéből nem tudta megoldani a csepeli fiókkönyvtár épületgondjait, annak ellenére, hogy egy időben a szükséges anyagi fedezet is rendelkezésre állott. Az ilyen huzavonáért mindannyiunkat felelősség terhel, mert nem voltunk elég érélyesek, és nem nyújtottunk segítséget a csepelieknek. Felmerültek olyan nézetek is, hogy talán felesleges a budapesti közművelődési fiókhálózat további növelése. Tény, hogy a szakszervezeti könyvtárakkal való együttműködés egy bizonyos számú olvasótábor kielégítésében segíthet, ha ti. az üzemi könyvtár a gyáron kívül van és a kerület lakosai is látogathatják. Ez csak enyhíti a nehéz helyzetet, de Budapest közművelődési könyvtári gondjait nem oldhatja meg. Éppen ezért kifogásoljuk, hogy az irányelvekben a főváros könyvtárhálózatának fejlesztése nincs megemlítve.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár igazgatóságának és pártszervezetének kitűnő elgondolásai voltak a budapesti könyvtárhálózat megerősítésére és továbbfejlesztésére. Ezeket — legalább fő vonásokban — az 5 éves tervben és a távlati tervben is alkalmazni kellene.

3. A mezőgazdaság szocialista átszervezése jórészt megtörtént, és ismeretes, hogy a termelőszövetkezetekbe tömörült parasztság művelődési igényei megnövekedtek. Erről is sok szó esik mostanában, azonban az irányelvek ezt kevésbé tükrözik.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének segítségével kapcsolatos könyvtári munkák, mint pl. a mezőgazdasági szakműveltség növelése és egyéb könyvtárpolitikai célok az irányelvekben szétszórva szerepelnek. A falusi könyvtárügy súlyos és bonyolult problémáját nem lehet leegyszerűsíteni. Még komoly elemző munkára van szükség, hogy a falusi könyvtárak fejlesztését helyesen és gazdaságosan oldjuk meg. Az eddigi tapasztalatok alapján azonban meg lehetett volna jelölni — kiemelt problémakörként — a vidéki közművelődési könyvtári hálózat legfontosabb művelődéspolitikai problémáit. A megyei könyvtárvezetőkkel folytatott beszélgetések alapján úgy látjuk,

hogy ők — helyesen — a legégetőbb gondokból indulnak ki, és ezekre várnak orvoslást. Közülük első helyen szerepel a járási könyvtárak megerősítése. (A megerősítés alatt mindaz értendő, amely a könyvtári tevékenységet 5—10 év alatt fővárosi színvonalra emeli. A hasonlat azonban nem a legjobb, mert a járási könyvtárak fontos hálózati funkciókat is ellátnak.)

A járási székhelyek politikai, gazdasági és művelődési megerősödése egyik kulcskérdése annak, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezése sikerrel járjon. Ezt figyelembe kell venni, és a felsőbb szerveknek — de a megyei könyvtárvezetőknek is — olyan tervezetet kell készíteniük, amely felhívja a figyelmet a járássok munkájának továbbfejlesztésére. Általában a járássok művelődési helyzetével való törődés az utóbbi időben fokozódik, bár szórványosan előfordul, hogy a megyei intézmények nem mindenütt foglalkoznak eleget a járási könyvtárakkal. Most és a jövőben is szükség van rá, hogy a megyei könyvtárvezető elvtársak bátran, következetesen képviseljék a járási könyvtárak jól felfogott érdekeit.

Természetesen nem tudjuk a járási és a kisebb városi könyvtárak minden gondját, baját a következő években megoldani. A művelődéspolitikai célok helyes megjelölése azonban mindenféleképpen kötelező. Nem szabad róla megfeledkeznünk, hogy az irányelvek tervezete nemcsak könyvtárosok részére készült.

A járási párt- és állami funkcionáriusokban megvan a készség, hogy fellendítsék a járási székhely és az egész járás kulturális életét. Ahogyan előrehalad a termelőszövetkezetek politikai és gazdasági megerősödése, mind több figyelmet és anyagi erőforrást fordítanak a járássok vezetői a művelődésre. Ehhez hozzá kell járulniuk a könyvtárak irányítóinak, mégpedig nemcsak anyagi eszközökkel, hanem azzal is, hogy a második öt éves terv irányelveinek felvázolásánál a járási könyvtárakat előtérbe állítják. (Mindez természetesen nem jelentheti azt, hogy a megyei könyvtárak problémái háttérbe szorulnának.)

4. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a falusi könyvtárak tanácskezelésbe való átadása helyes volt. A helyi tanácsok politikai és anyagi felelősségének megerősítése jó úton halad előre. A párt részéről még nagyobb erőfeszítés várható, hogy ezt a figyelmet elmélyítse. Az a cél, hogy a helyi tanácsok a községfejlesztési alapok mind nagyobb részét fordítsák kulturális célokra. Ez az egyedül járható út. A megyei, járási könyvtári egységek további erősítésére azért van szükség, hogy a „tanácsosítás” folyamatában minél több művelődéspolitikai és szakmai segítséget adjanak a helyi tanácsi vezetőknek. A társadalom figyelmének felkeltése nem csökkentheti sem kultúrpolitikait, sem anyagi vonatkozásban a felsőbb párt- és állami fórumok felelősségét egy fontos kérdésben, mégpedig a könyvtárlomány rendszeres gyarapításában és fejlesztésében.

A szocialista államok közművelődési könyvtári politikája azt bizonyítja, hogy a könyvtárlomány rendszeres gyarapítását, egy-egy könyvtár alapanyagának megteremtését nem helyes túlnyomórészt társadalmi kezdeményezésekre bízni. Bármennyire is jólesne minden falusi könyvtárát már a közeljövőben szépen berendezett önálló helyiségben találni, be kell látni, hogy ezért még sokat kell fáradozni. El lehet képzelni a könyvtári helyiségek és felszerelések változatosságát is, mint ahogyan az a nálunk sokkal tehetősebb Csehszlovákiában is így van. Egy kérdésben azonban — a rendszeres és jobb könyvvéltásban — nem lehet engedményeket tenni. Ez olyan probléma, mely nem tűr halasztást, és amelynek jó részét már a második öt éves tervben központi erőből, intézményesen kell megoldani. Természetesen az elmondottak nem jelenthetik azt, hogy a helyi erőket a könyvtárlomány gyarapításánál mellőzzük. Ellenkezőleg, arra törekszünk, hogy a községfejlesztési alapokból minél többet juttassanak a falusi tanácsok könyvek és felszerelések vásárlására.

5. Különböző speciális közművelődési könyvtárak létesítését is tartalmazza az irányelv-tervezet. Helyeselni lehet a képzőművészeti és zenei közművelődési fiókkönyvtárak létesítését. Ugyanakkor hiányzik a műszaki és természettudományos műveltséget nyújtó speciális könyvtárak létesítésének gondolata.

A párt felsőbb vezetése nemrég foglalkozott a műszaki ismeretterjesztés helyzetével. Azt javasolta az illetékes állami szerveknek, hogy néhány ipari megyében és budapesti munkáskerületben hozzanak létre műszaki és természettudományi ismereteket ápoló közművelődési könyvtárakat vagy részlegeket. A rá vonatkozó tervezetet már ennek az évnak a végére el kell készíteni, és a végrehajtást megszervezni. Ismerve a párt javaslatát, a legutolsó megyei könyvtárvezetői értekezleten örömmel hallgattuk a pécsi könyvtárosok felszólalását. Ők — felismerve a társadalom szükségleteit — nemrég megnyitották az első ifjúsági politechnikai könyvtárat. Jó lenne, ha „A Könyvtáros”-ból megismerhetnénk ezen új könyvtári típus kezdeti tapasztalatait.

A műszaki és természettudományi könyvtárak létesítésénél számíthatunk az Országos Műszaki Könyvtár és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár sokoldalú segítségére.

A speciális jellegű közművelődési könyvtárak létesítésénél meg kell említeni az ifjúsági- és a gyermekkönyvtárakat. Kétségtelen, hogy a jószándékú tervezetek itt sokkal messzebbre mehetnek, mint amennyire anyagi erőnkől telik. Azonban mégsem helyes, hogy az irányelvek ezzel a fontos kérdéssel nem foglalkozik. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy jelentősen előreléphetünk egyrészt a könyvellátás területén, másrészt a társadalom figyelmének felkeltésében. Számtalan esetben tapasztaltuk, hogy ahol a könyvtárosok helyesen mérik fel a szükségleteket, kitartanak helyes elképzeléseik mellett, ott a siker nem marad el. Ehhez azonban jó tervek kellenek és állhatatosság a közvélemény kialakításában.

6. A magyar közművelődési könyvtári rendszert szocialista társadalmunk hívja életre. Elismerés illeti azokat a könyvtárosokat, akik felépítették ezt a jól bevált népművelési intézmény-hálózatot. Nem lehet elismerés nélkül beszélni azokról, akik több, mint egy évtizede — vagy már korábban — fáradszótlanul munkálkodnak, hogy gyarapítsák a munkások és parasztok műveltségét. E munkában — tapasztalatlanságunk, vagy más okok miatt — követtünk el kisebb-nagyobb hibákat. Mindez eltörpül az eredmények és távlatok nagyszerű képe mellett. A könyvtárosok többsége hivatásnak tekinti munkáját. Felismerték a népművelési tevékenység nagyszerűségét már akkor, amikor a körzeti könyvtárak és a hálózat kiépítésének nehéz munkáját végezték. A könyvtárosok ezt az időszakot egymás közt „hősi korszaknak” nevezik.

Vajon végetért-e már ez a hősi korszak? Nem ért véget! Mert bár tudásban és tapasztalatokban gazdagabbak vagyunk, és összehasonlíthatatlanul jobbak a munkafeltételek, mégis csak az alapokat fektettük le, a munka neheze még hátra van.

Az a feladat, hogy iskolai rangra emeljük népművelési intézményeinket. Ehhez több ötéves terv munkájára van szükség. Hogy az iskolai rang alatt mit értünk, azt nemrég a megyei könyvtáros értekezleten több könyvtáros meghatározta: kifejtették, hogy szükség van a társadalom megbecsülésére, a könyvtárak politikai és anyagi helyzetének rendezettségére, a könyvtári munkát végzők főiskolai szakképzésére és nem utolsósorban a könyvtárosok erkölcsi és anyagi megbecsülésére. Mindezt már jórészt biztosítja társadalmunk, és ami ma talán még hiányzik, a jövőben biztosítva lesz.

A kölcsönös bizalom és megértés alapján, amely azonban nem zárja ki a kölcsönös és nyílt bírálatot, a második ötéves tervben tovább építjük a népművelés egyik szilárd oszlopát, a közművelődési könyvtárügyet. A második ötéves terv könyvtári feladatainak megvalósításánál — a reális tervezés mellett — be lehet „tervezni” a könyvtárosok lelkesedését és az egész társadalom erőfeszítését. Ez a sikeres munka egyik előfeltétele.

Az irányelvekkel kapcsolatban sok fontos problémával szándékosan nem foglalkoztam. A könyvtárügy egységén belül számunkra legfontosabb a közművelődési könyvtárak továbbfejlesztése. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy a tudományos könyvtárak problémáival nem kell foglalkozni. A terület problémái azonban sokkal árnyaltabban és sokoldalúbban jelentkeznek, semhogy egy rövid hozzászólás keretében ki lehetne fejteni őket. Az ötéves terv munkálatai most folynak, és akik a közművelődési könyvtárügy hasznára kívánnak lenni, jó szolgálatot tennének, ha javaslataikkal segítenék az irányelvek végleges megfogalmazását.

Gombos Károly

DARVAS JÓZSEF, az Írószövetség elnöke, július 29-én Balatonszemesen előadást tartott irodalompolitikánk mai kérdéseiről, a kaposvári Megyei Könyvtár által a falusi könyvtárak számára rendezett tanfolyamon. A nagy tetszéssel fogadott előadást követő beszélgetésben a könyvtárosok sok irodalompolitikai kérdést vetettek fel. Darvas József különösen a Horthy-rendszer irodalompolitikáiról, a haladó írók akkori küzdelmes életéről festett az eleven élmény erejével ható képet.

A jól megszervezett tanfolyam felölelte a falusi könyvtári munka legfontosabb feladatait. Foglalkozott a termelőszövetkezeti községek könyvtárainak munkamódszereivel, az állományfejlesztés, az olvasószolgálat és a propagandamunka kérdéseivel. A tanfolyam szerencsésen kapcsolta össze az elméleti kérdéseket gyakorlati foglalkozásokkal úgy, hogy a gazdag program éppen változatossága miatt nem jelentett túlterhelést a hallgatóknak. Maradandó élményt nyújtott a szemléltető propaganda jó példáit felsorakoztató kiállítás, amely Szita Ferencnek, a Megyei Könyvtár helyettes vezetőjének ötletességét dicséri. (I. i.)

37 KÖTETBŐL ÁLLÓ KIS LIBRESSZÓT létesített a városi tejtrendelőben a kazincbarcikai Városi Könyvtár. A rövid, képes, szórakoztató műveket szívesen olvassák a tejtendelő látogatói. A könyvekkel való foglalkozást a tejtendelő vezetője vállalta, hiszen a könyvek elhelyezése üzleti szempontból nagyon előnyös számára. A Városi Könyvtár ugyanakkor kihasználja a propagandalehetőséget is, a kihelyezett kis katalógus egyik oldalán felhívja a látogatók figyelmét a Városi Könyvtár használatára. (O. M.)

PAPP ATTILA kazincbarcikai városi könyvtáros ötletes kísérletet folytat a magnetofonnal. Szalagra vesz fel irodalmi jellegű szövegeket, könyvismertetőket, s ezeket a színes, zenés irodalmi felvételeket mesedélutánok és egyéb könyvtári összejövetelek alkalmával lejátsza. Az irodalmi műsorok, amelyeket a könyvtár szalagról sugároz, még jobban növelik a könyvtár népszerűségét a városban. A könyvtár Kazincbarcika szinte kis irodalmi stúdió szerepét tölti be. (O. M.)

GYERMEKKÖNYVTÁRÜGYÜNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Két évvel ezelőtt, 1958-ban megvizsgáltuk gyermekkönyvtárügyünk helyzetét, és megállapítottuk, hogy nagymértékben elmaradt nemcsak a szocialista országok gyermekkönyvtárügyétől, hanem a hazai közművelődési könyvtárak általános fejlődésétől is. 1958-ban közművelődési könyvtárainkban csak 47 gyermekrészleg működött. Ezek a részlegek az olvasni tudó gyermekeknek csupán kis töredékét elégíthették ki. Kimutattuk, hogy e részlegek könyvvállománya nem kielégítő, hogy a közművelődési könyvtárak nem fordítanak elég gondot a gyermekrészlegek fejlesztésére. A legtöbb esetben nem megfelelő a gyermekek olvasószolgálatának személyzeti ellátottsága sem, kevés helyen van a gyermekrészlegnek külön helyisége, és ha van, ez sem mindig megfelelő.

Az elmúlt két esztendő határozott fejlődést hozott a közművelődési könyvtárakban. Erdemes megvizsgálni, vajon mennyit fejlődött ez idő alatt a gyermekkönyvtárügy? A közművelődési könyvtárak 1959. évi jelentéseit tanulmányozva, a két év előtti állapothoz képest bizonyos eredményeket állapíthatunk meg a gyermekkönyvtárügy terén is. Jelentős az a tudatosodási folyamat, amely főleg a fővárosban és néhány megyei könyvtárban tapasztalható, pl. Miskolcon, Győrben, Szolnokon, Veszprémekben. Ehhez minden bizonnyal hozzájárultak az 1957/1958. és 1958/1959. tanévben megszervezett gyermekkönyvtárosi tanfolyamok is.

A gyermekkönyvtárügy problémáinak tudatosodása azonban még korántsem általános. Jó néhány megyei könyvtár évi jelentéséből — a statisztikák adataitól eltekintve — szinte teljesen hiányzik ez a kérdéscsoport. Mások megemlítik ugyan futólag e problémát, de részlet-eredményeken vagy a hiányosságok megállapításán túl nem jutnak. Békés és Somogy megyék esetében ez annál feltűnőbb, mivel Kaposváron jól működő gyermekkönyvtárat találhatunk, a békéscsabai pedig egyike a legrégibbeknek az országban. Az a tény, hogy 21 közművelődési könyvtári hálózati központ évi jelentése közül (a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és a szegedi Somogyi Könyvtár jelentését is ideszámítva) csak 11 foglalkozik érdemben a gyermekkönyvtárügygel, azt mutatja, hogy a könyvtárvezetőknek majdnem fele nem látja még elég világosan a közművelődési könyvtárak gyermekkönyvtári feladatait. A jelentések e hiányait nem írhatjuk teljesen a jelentéskészítéshez kiadott irányel-

vek rovására. Hiszen 11 könyvtárvezető mégis fontosnak tartotta a feladatot annyira, hogy megemlékezzék róla, ha más-ként nem, negatív értelemben (pl. a Somogyi Könyvtár jelentése).

A jelentések hiányait némileg kiegészítik a statisztikai táblázatok. A kép persze így sem teljes, de néhány fontos jelenséget mégis feltűntet, és lehetővé teszi az összehasonlítást az 1958. évi felmérés-sel.

A gyermekkönyvtárügy intézményesedése

Számbelileg alig van több gyermekkönyvtári intézményünk, mint két évvel ezelőtt. Egy-két kivétellel minden megyei könyvtárnak van gyermekrészlege, ezek azonban nem mindenütt érték el a fejlettségnek azt a fokát, hogy nyugodtan nevezhetnénk őket gyermekkönyvtárnak. Járási könyvtáraink közül is csak néhány tudja ma még a gyermekek olvasószolgálatát olyan mértékben elkülöníteni a felnőttektől, hogy azt a legszerényebb igények mellett is gyermekkönyvtárnak lehessen nevezni. A főváros területét sem hálózzák be elég sűrűn a gyermekkönyvtárak, bár a körülmények e téren is kedvezőbbek egyelőre a fővárosban, mint vidéken. Az előkészületben levő három önálló gyermekkönyvtári fiók, különösen a gyakori gyermekkönyvtárnak szánt Liszt Ferenc téri, nagy eredménye gyermekkönyvtárügyünk fejlődésének. A közművelődési könyvtárak többségében a gyermekkönyvtári szolgálatnak csak a csírái találhatók meg.

Az intézményesedés hiánya mutatkozik meg abban is, hogy a jelentések adatai működésükről nem mint intézmények működéséről emlékeznek meg, hanem csupán a gyermekek olvasószolgálatának egyes adatairól szólnak. Pedig mindaddig, amíg a gyermekek olvasószolgálatát intézményes formát nem nyer, nem várható kielégítő megoldás.

A gyermekolvasók könyvvéltatása

A közművelődési könyvtárak gyermekkönyvvállománya összesen 812 000, az összes állomány 14,5%-a. Ugyanakkor a gyermekolvasók száma országosan 360 700, az összes olvasók 42%-a. A gyermekkönyvtári állomány részesedése az összes állományból Szolnok (20,5%), Szabolcs (18,5%) és Veszprém megyében (18,4%) a legmagasabb. E megyékben az olvasók százalékos aránya a következő: Szolnok megye: 35,9%, Szabolcs megye: 44,5%, Veszprém megye: 25%. Legalacso-

nyabb a gyermekkönyvállomány aránya *Szegeden* (3,8%), továbbá *Csongrád* (12,5%) és *Békés* megyében (12,6%). A szegedi adat még akkor is feltűnő, ha figyelembe vesszük, hogy a *Somogyi Könyvtár* állománya nagy részében nem közművelődési célokat szolgál.

Ezek az adatok arra mutatnak, hogy a közművelődési könyvtárak gyermekszolgáltatának legsúlyosabb problémája a könyvhiány. Bizonyítják ezt az egy olvasóra eső könyvmennyiség országos és megyénkénti adatai is. Országosan átlag 2,1 könyv jut ma egy gyermekolvasóra. (9,5 kötet egy felnőtt olvasóra.) Ez 0,1-del rosszabb, mint két évvel ezelőtt. Ennek oka egyrészt az, hogy a gyermekolvasók száma abszolút mértékben nőtt, a könyvállomány viszont nem gyarapodott ezzel arányosan.

Viszonylag jó az ellátottság Budapesten, ahol 4,4 kötet jut egy gyermekolvasóra. Az 1957. évi adatok szerint még 4,17 jutott. Az emelkedés, a jelentős selejtezések ellenére kétségtelenül annak tulajdonítható, hogy a kerületi könyvtárak betartják a Művelődésügyi Minisztériumnak a gyermekkönyvállomány gyarapításáról szóló rendeletét, és könyvbeszerzési kereteik 25%-át erre fordítják.

Lényegesen rosszabb a gyermekolvasók könyvellátása vidéken. Az ellátottság mutatószáma *Szolnok* megyében a legmagasabb, ahol 3 kötet, és *Tolna* megyében, a legalacsonyabb, ahol 1 kötet jut egy gyermekolvasóra. Alacsony még az ellátottság *Borsod* (1,5 kötet) és *Békés* megyében is (1,6 kötet). Ezek a számok a megyék egész területére vonatkoznak. Lényegesen kedvezőbb az egy főre eső kötettség az egyes gyermekrészelekben. Hogy az előbbi példánál maradjunk, *Szekszárdon* 7,2, *Miskolcon* 5,8, *Békéscsabán* viszont a megyei könyvtárban is csak 2,1. E számok azt a veszélyt is jelzik, hogy egyes megyei könyvtárak csak saját gyermekrészlegük állománygyarapítására gondolnak. *Békéscsabán* nem érheti ez a vád, mert itt a helyi állomány is alapos fejlesztésre szorul. A jelentések adataiból megállapítható, hogy a könyvtárak többsége nem tartja be a Minisztérium említett rendeletét. Ez is egyik előidézője annak, hogy az állomány gyarapodása nem tart lépést a szükségletekkel.

A gyermekek általában sokat olvasnak, jóval többet mint a felnőttek. Két év előtti adataink szerint 1 gyermekolvasóra 25,5 kötet forgalom jutott évenként, jelenlegi adataink alapján 30–32 kötet jut. A mutatószám növekedése a könyvtárak állományának még nagyobb igénybevétele utal. A könyvek intenzív használatát figyelembe véve tehát igen szerény

az az igény, hogy az állomány gyarapításáról legalább az olvasók számának arányában kell gondoskodni.

A gyermekkönyvtárak olvasószolgálat

Gyermekkönyvtáraink munkájának egyik leghatékonyabb eszköze a szabadpolc. Példa erre a *ceglédi* járási könyvtár szabadpolcos gyermekrészlege, ahol a kezdeti 200 főnyi létszám a szabadpolc bevezetése után rövid néhány hónap alatt 800-ra emelkedett, továbbá a miskolci megyei könyvtár gyermekkönyvtára, amelynek szintén a szabadpolc egyik legfőbb vonzóereje. Természetes dolog ez, nem is szorul bővebb magyarázatra. Mégis aránylag elég lassan terjed a szabadpolc a gyermekkönyvtárakban. Mivel a szabadpolc eleve magasabb fokú olvasószolgálati lehetőségeket biztosít, helyigényei is nagyobbak. A szabadpolc bevezetésének általában ez a legfőbb akadály. — Ne féljenek a könyvtárvezetők attól, hogy a gyermekkönyvtárat szükség esetén a közművelődési könyvtáron kívül, más megfelelőbb helyiségekben helyezték el. Inkább megfelelő méretű szabadpolcos megoldás a könyvtáron kívül, mint zárt rendszerű kölcsönzés a könyvtárban.

A jó olvasószolgálatnak természetesen nem egyetlen tényezője a szabadpolc. Minden elismerést megérdemel egyik-másik gyermekkönyvtárosnak az az őszinte lelkesedése, amellyel vonzó — és egyben nevelő erejű — olvasószolgálatot igyekszik teremteni. Az olvasószolgálat a gyermekkönyvtárban a gyermekek szórakoztató foglalkoztatását jelenti. E téren különösen egyes budapesti kerületi könyvtárak, a vidékiek közül pedig a miskolci, a szolnoki, a győri és a tatabányai végzett jó munkát. A meseórák, vetítések tömegeit tartották, pályázatokat hirdettek, versenyeket rendeztek, kiállításokat készítettek. Különösen sok elismerést aratott a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár által szervezett rajzpályázat és gyermekrajzkiállítás. Ugyancsak eredményesen zárult a miskolci gyermekkönyvtárnak a katalógusok használatával kapcsolatban meghirdetett pályázata, amely azt eredményezte, hogy a gyermekek ma már a szabadpolc mellett is használják a katalógusokat.

Egyes gyermekkönyvtárak komoly erőfeszítéseket tesznek annak érdekében, hogy munkájukat minél jobban összehangolják az iskolák nevelőmunkájával. A miskolci gyermekkönyvtár pl. ajánló bibliográfiát készített az iskolai rendezvények műsorának összeállításához. Nem egy budapesti és vidéki gyermekkönyvtáros látogatja rendszeresen a közeli iskolákat, keresi a kapcsolatot a nevelőkkel, és ismerteti a gyermekkönyvtár munkáját.

A gyermekkönyvtárosokról

A Német Demokratikus Köztársaság gyermekkönyvtárosainak tavalyi konferenciáján elhangzott megjegyzés szerint a gyermekkönyvtárosok sokszor úgy érzik, hogy csupán ötödik kerékként szerepelnek a közművelődési könyvtárak kocsiájában. Bizony, ezt nem egy magyar gyermekkönyvtáros is elmondhatja. Azok a könyvtárvezetők, akik nem látják ma még elég világosan a gyermekekkel való könyvtári foglalkozás jelentőségét, a gyermekkönyvtárosnak sem adják meg a munkájához szükséges támogatást. Sok helyen a gyermekkönyvtáros csak töredék munkaidejében foglalkozhat a gyermekekkel. Pedig, ha azt akarjuk, hogy gyermekkönyvtáraink talpra álljanak, akkor biztosítani kell az ehhez szükséges munkaerőt is.

Nagy felelőssége a könyvtárvezetőknek a gyermekkönyvtárosok kiválasztása. A rátermettség mellett nem nélkülözhet a gyermekkönyvtáros bizonyos pedagógiai tudást, jól megalapozott általános műveltséget, és ráadásul még jó könyvtáros szakembernek is kell lennie. E tulajdonságok megszerzéséhez kívántunk segítséget nyújtani a gyermekkönyvtárosi tanfolyamokkal. A két tanfolyamot összesen mintegy százan végezték el. A tanfolyam hatása különösen a fővárosi gyermekkönyvtárak munkáján érzik, vidéken csak szóróványosan. Nem lehet véletlen, hogy e könyvtárak jelentései közül csak kettő említi meg a gyer-

mekkönyvtárosi tanfolyamot. A könyvtárosképzésnek viszont teherterele, hogy sok olyan könyvtárost küldtek a könyvtárak a tanfolyamra, aki sem azelőtt, sem azóta nem dolgozik gyermekkönyvtárban.

Mindezeket összefoglalva, az évi jelentésekből azt a következtetést szűrhetjük le, hogy gyermekkönyvtárügyünk problémái nem eléggé tudatosak még a könyvtárak vezetői és talán fenntartói számára sem. Ez az egyik legfontosabb visszahúzó erő, amely a meglevő intézmények fejlesztését és újak létesítését akadályozza. Sok esetben a gyermekkönyvtár létesítése, vagy szebb, jobb felszerelése helyi erőkből is megoldható lenne, ha ezt az illetékesek elég fontosnak tartanák. E problémák tudatosítását szolgálja majd az ősze, előreláthatólag október végére tervezett *gyermekkönyvtárügyi konferencia*. E konferencia gyermekkönyvtáraink minden időszerű kérdésével foglalkozik majd. A konferencián részt vesznek a nagyobb közművelődési könyvtárak vezetői is. Addig is lehetőség van arra, hogy a problémákat felvessük, és a fontosabbak a sajtóban is hangot kapjanak. Ilyen előkészületek mellett reményünk lehet arra, hogy a konferencia erőteljes fejlődési folyamat megindítója lesz a gyermekkönyvtárakban.

N. Rácz Aranka

SZEP EREDMÉNYT ÉRT EL BOROSNYAY RÓZSA, búkkiszentkeresztesi népkönyvtáros 1960 első felében. A könyvtárnak félv év alatt 128 olvasót szerzett, s közülük csak 48 a 14 év alatti gyermekolvasó. 1776 kötet volt az első félévben kölcsönzött könyvek száma, ami a körülmények figyelembevételével jó eredménynek számít. A szlovák lakta település irodalommal való ellátása érdekében a búkkiszentkereszti községi könyvtár 50 kötet szlovák nyelvű könyvet kapott a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtártól. (O. M.)

JÚNIUS 20-ÁN ÉS 21-ÉN RENDEZTE MEG A KÖNYVTARTUDOMÁNYI ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT MÓDSZERTANI OSZTÁLYA a megyei könyvtárigazgatók országos konferenciáját. A konferencia első napján a magyar könyvtárügy ötéves tervének irányelveit vitatták meg. A vitaindító referátumot *Szekeres Pál*, a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtár-osztályának vezetője tartotta.

A konferencia napirendjén a falusi könyvtárosok tiszteletdíjának arányosságáról és megjavításáról szóló tervezet is szerepelt.

Sallai István, a KMK Módszertani Osztályának vezetője a közművelődési könyvtárak építési irányelveiről adott ismertetőt.

Másnap a könyvtárigazgatók az Országos Mezőgazdasági Könyvtárba látogattak, ahol *Láng Imre*, az Országos Mezőgazdasági Könyv-

tár osztályvezetője tartott előadást az OMKG és a közművelődési könyvtárak együttműködéséről és a mezőgazdasági szakemberek szakkönyvtárlátásáról. Az előadást élénk vita követte. A megbeszélés fontos lépés volt a szakkönyvtárak és a közművelődési könyvtárak együttműködésének kifejlesztése terén. (I. I.)

A NYUGATNÉMET KÖNYVTÁR 1958/59. évi jelentése (Westdeutsche Bibliothek Jahresbericht 1958/59. Marburg-Lahn) beszámol arról, hogy a könyvtár Nyugat-Berlinbe tervezett átköltöztetésének közigazgatási és pénzügyi akadályai vannak. A jelentés szerint a könyvtár munkájában nem volt lényeges változás az előző évhez képest. A szervezőmunkára költött összegnek legnagyobb részét most is a folyóiratvásárlás tette ki, míg antikvitásokra és kéziratokra nem jutott pénz. Az új szerzemények kötettszáma valamivel kevesebb volt, mint tavaly. Hazánkban 124 folyóirat jutott el a könyvtárba, legtöbbjük általános jellegű. A szakfolyóiratoknál a társadalomtudomány, a természettudomány, az orvosi és a műszaki tudományok kerültek túlsúlyba. A könyvtár 74 kötetet kölcsönzött ki Magyarországra, de tőlünk egyetlen kötetet sem igényelt. A magyar könyvkiadás terméséből mintegy kétharmaddal kevesebb kötetet választott, mint az elmúlt esztendőben. (H. S.)

Országos szakkönyvtárak és közművelődési könyvtárak együttműködése a szakirodalom felhasználása érdekében

Pártunk művelődéspolitikai irányelveinek egyik döntő, jövőbe mutató tézise a főváros és a vidék közötti különbség fokozatos csökkentése. A VII. pártkongresszus jövő munkánk s az egész fejlődés központjába az embert állította. E két irányelv komoly figyelmeztetés a könyvtárügy fejlődéséért felelős tényezők számára. Biztos útmutatás valamennyiünknek, akik felelősséggel tartozunk azért, hogy e fontos párthatározatok a mi területünkön, könyvtárpolitikánk célkitűzéseiben is érvényesüljenek.

Mindent meg kell tennünk annak érdekében, hogy szakembereink a fővárosban és vidéken egyaránt megkapják azt a segítséget, amelyet a könyv- és könyvtárkultúra a maga sajátos eszközeivel nyújtani tud. A könyvtáraknak hozzá kell járulniok ahhoz is, hogy a kultúra fejlődése egyensúlyba kerüljön a termelés színvonalának emelésével, egyensúlyba kerüljön úgy, hogy a könyvtárak e folyamatnak ne passzív szemlélői, de aktív, alkotó részesei legyenek.

Minden könyvtárosunk, aki vidéken a megyei, járási könyvtárakban dolgozik, szinte naponta találkozik azokkal a nehézségekkel, amelyekkel a vidékre került szakembereink küszködnek. A magyar könyvtárügy fejlődéséért, a szocializmus irányába haladó könyvtárpolitikánk kialakulásáért felelős tényezők nem nézhetik tetlenül azt, hogy a szakkönyvtárlátás terén elsősorban vidéken felmerülő problémák közvetlenül a termelés színvonalának emelkedését, közvetve szakembereink, az ember fejlődését is akadályozzák.

Nem engedhetjük meg, hogy kitűnően képzett fiatal szakembereink ne vállalják a vidék nehézségeit, ne vállalják elsősorban azzal az indokkal — éppen legjobban képzett, tudományos felkészültséggel rendelkező fiataloktól ismételt halljuk ezt a panaszt — hogy ha vidékre mennek, további fejlődésük megakad, sőt a könyvtári ellátottság hiányossága miatt fokról fokra visszafejlik.

A kérdés ily felvetésével nem akarjuk azt mondani, hogy eddig figyelmünk ezt a probléma teljesen elkerülte volna. A megyei könyvtárak létrehozásának pillanatától kezdve sokszor elmondtuk, hogy e könyvtárakat fokról fokra tudományos szintre kell emelnünk, elmulasztottuk azonban vizsgálni azt hogy mi rejlik e szavak mögött. Nem kutattuk eléggé a megoldás legcélszerűbb módjait, s nem

számoltunk azzal, hogy elképzeléseink erőfeszítéseinket sokszor feleslegesen szétaprózzák. Nem foglalkoztunk azzal a kérdéssel sem, hogy egy-egy szakember számára különböző területeken jelentkez, de átmeneti jellegű szakkönyvtárigényt a leggazdaságosabban hogyan elégíthetjük ki. Hosszú ideig, amíg a kérdés megoldása csak távoli perspektívában jelentkezett, bár kellőleg nem körvonalaztuk, de nagyjában magunk is úgy képzeltük, hogy a megyei könyvtárak állományát a különböző szakterületeknek megfelelően komplex szakkönyvtárakká kell fejleszteni. Nem foglalkoztunk, ez idővel mammutóriássá növe állományok kihasználhatóságának és gazdaságosságának kérdéseivel, de az egész elképzelés működési nehézségeivel sem.

Az elmúlt esztendő — mint könyvtárpolitikánk számos más kérdésében — e területen is döntő változást hozott.

Az igény először műszaki területeken jelentkezett. Az új vidéki ipari centrumok, illetőleg a már korábban egyes vidékeken kialakult, de alacsony termelési szinten, kevésbé kulturált keretek között mozgó nagyüzemi vállalatok felemelkedésével párhuzamosan, mind erősebben jelentkezett a szükséglet, ugyanakkor, amikor az 1949 óta hét vidéki centrumban működő műszaki könyvtárak megszüntével az ellátottság csökkent.

Az Országos Műszaki Könyvtár mindent elkövetett ugyan, hogy a lehetőségek korlátai között segítse az e területen legjobban szorongatott miskolci megyei könyvtárat, döntő fordulatot azonban csak az 1959 májusában megtartott, s azóta könyvtáros körökben oly sokat emlegetett miskolci ankét hozott, amelyik, bár még szűken értelmezve a szakirodalom fogalmát, az őket mindenestre legközelebbi érintő műszaki ellátottság kérdésével foglalkozott, s hozott e téren igen nagy jelentőségű határozatokat. E határozatok lényege az, hogy a miskolci megyei könyvtár keretein belül önálló műszaki részleget kell létesíteni.

A probléma minden irányban egyre jobban szorongatta a szakembereket, egyre követelőbben léptek fel igényeikkel, s ennek hatásaként közművelődési könyvtáraink is mindgyakrabban jelentkeztek a kérdés felvetésével.

Végre 1959 augusztusában a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtári Osztálya az országos szakkönyvtárak vezetői elé tárta a problémát, mely szerint a legkü-

lőnbözőbb szakterületek (mezőgazdasági, műszaki szakember, orvos, pedagógus, közgazdász) számára meg kell teremteni az önképzés és továbbképzés keretein túl a termelő- és kutatómunka szoros kapcsolatához igényelt szakkönyvellátás lehetőségeit.

Az értekezőlet egyértelműen elvetette azt a korábbi felfogást, mely minden egyes megyei könyvtár komplex, a szaktudományok minden ágára kiterjedő fejlesztését követelte. Ez szemben állt volna a VII. Pártkongresszuson előírt célszerű takarékoság elvével is, de figyelembe véve az eme fejlesztés megkövetelte nagyszámú szakember-szükségletet, az igények jelentkezésével párhuzamosan megoldhatatlannak is látszott.

Az a határozat született, hogy az erők koncentrálásával, a rendelkezésre álló könyvtárlomány minél intenzívebb kihasználásával a könyveket minél szélesebb körben terjesszük, minél nagyobb területre juttassuk el. A termelés színvonalának emeléséhez, az ennek feltételeit megteremtő kutatómunkához igényelt szakirodalmat minél szélesebben tárjuk fel. Másképpen fogalmazva: a fővárosban ma már csaknem minden jelentős tudományágban kialakult országos szakkönyvtárak hatósugarát — mely eddig javarészen csak a főváros szakemberei felé irányult és csak igen kis részben, könyvtárközi kölcsönzés, egy-egy bibliográfia útján jutott — a felmerült igények alapján — a vidék szakembereihez, a jövőben minél gyorsabban, a felmerülő és felmerülhető szükségletekre azonnal reagálva, azokat előre fölmérve, a lehetőségeket minél jobban, minél szélesebb körök számára szakkönyvtárként feltárva juttassuk el a megyei könyvtárakon keresztül az azt igénylő szakemberekhez.

Ezen elvi állásfoglalás után az értekezőlet a probléma gyakorlati megoldásának módzataival is foglalkozott.

Mindenekelőtt eddigi szolgáltatásaik hatékonyabbá tétele érdekében szakkönyvtáraink egy olyan kézikönyv elkészítését vállalták, amely valamennyi országos jellegű szakkönyvtárunk — beleértve a hungarica vonatkozásban és könyvtártudományi szakkönyvtára alapján ilyennek minősülő Országos Széchényi Könyvtárt és társadalomtudományi alapkönyvtári jellegű és a Budapesti Gyűjteményénél fogva szakkönyvtári funkciót is teljesítő Fővárosi Szabó Ervin könyvtárat is — szolgáltatását ismerteti. A területi, mindegyik megyei és járási könyvtárak, de a különböző vidéki szakmai központok és ezeken keresztül a legkisebb műszaki vagy mezőgazdasági üzemek, kórházak, iskolák munkatársai is meg-

ismerhetik belőle a számukra rendelkezésre álló lehetőségeket.

Ugyanezen az értekezőleten született meg az a gondolat, hogy tájegységeként a miskolci ankét mintájára, de a különböző szakterületekre kiterjesztve, vitatkozásokat szervezzünk, melyeken a területi igényeknek megfelelően mérjük fel — a könyvtárosok és szakemberek közösen — a szükségleteket, és vitassuk meg azokat a vidéki, közművelődési könyvtárak és az országos jellegű fővárosi szakkönyvtárak közötti kooperációs lehetőségeket, melyek a szakkönyvtárak szolgáltatásainak kiszélesítésével lehetővé teszik a cél elérését: a vidék értelmiségének, a termelésben elméleti kutatómunkát végző és a gyakorlati szakembereknek szakkönyvtári ellátottságának megteremtését.

Az értekezőlet első lépésként 3 ilyen ankétot tervezett: székhelyéül Szegedet, Pécsét és Győrt jelölte meg. A továbbiakban még egy terület jelentkezett a maga igényével, melynek középpontjául Debrecen látszott a legmegfelelőbbnek. Az ankétok megszervezését mindenütt a megyei könyvtáraknak kellett vállalniuk, az országos szakkönyvtárak részéről a szakmai irányítással és a vezető referátumok megtartásával a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtári Osztálya János János, az Országos Műszaki Könyvtár, dr. Miszti László, a Marx Károly Közgazdasági Egyetem könyvtára, illetőleg dr. Waldapfel Eszter, az Országos Pedagógiai Könyvtár vezetőjét bízta meg.

Az első értekezőletet május 2—3-án Szegeden tartottuk meg. A Hódmezővásárhelyi Megyei Könyvtár és a Szegedi Egyetemi Könyvtár, valamint a Szegedi Városi Somogyi Könyvtár összefogva kitűnően szervezték meg az ankétot. A három dél-alföldi megye pártbizottságai és végrehajtó bizottságai a kérdés jelentőségének megfelelően lelkesen fogadták az ankét tervét, és segítették megvalósulását. Már az értekezőlet előkészítése során sikerült az illetékes szakemberek érdeklődését fölkelteni, és a kétnapos tanácskozás lényegesen előbbrevítette a probléma megoldását, föltárta a szakkönyvellátás területén mutatkozó hiányosságokat, fölkellette a szunnyadó igényeket is, és bár konkrét határozatokat nem hozott — ezt az utolsó, ősszel Debrecenben megtartandó vitatásra bízta — mégis megjelölte azokat a feladatokat, amelyek egyrészt a megyei közművelődési könyvtárakra, másrészt az országos szakkönyvtárakra várnak.

A legsürgősebb teendőket a könyvtárközi kölcsönzés kiszélesítésében és meggyorsításában, a tájékoztató szolgálat kiterjesztésében, valamint a dokumentációs bázisok megerősítésében, illetőleg —

amelyik szakterületen még nincs ilyen — megteremtésében jelölte meg. Ugyanakkor a közművelődési könyvtárak által elérendő legfontosabb célul az igények felmérését és a szakkönyvtárak felé való gyors közvetítését tűzte ki. A megyei könyvtárak feladata továbbá a szakkönyvtárak szolgáltatásainak a szakemberek felé való továbbítása. E célkitűzések elérése érdekében leszögezte, hogy a megyei könyvtárak olvasószolgálatát sürgetően meg kell erősíteni. Nem csupán arról van szó — bár ez is elengedhetetlenül szükséges —, hogy az olvasószolgálatba a könyvtár legkitűnőbb, legjobban képzett munkatársait állítsák be, de arról is, hogy a különböző szakterületek megfelelő szakembereit külső munkatársként vonják be a személynézés és a tájékoztatás munkájába. Ezek a hetenként néhány órára alkalmazott külső munkatársak, felhasználva az országos szakkönyvtárak egyre jobban kiszélesedő szolgáltatait, közvetlenül láthatják majd el a hozzájuk forduló szakembereket irodalmi tanáccsal, részt vehetnek az állomány gyarapításában, és segítik a referenz-könyvtárost irodalmi tájékoztató munkájában, az országos szakkönyvtárak dokumentációs szolgálatának a közvetítésében.

A fentebb említett közvetítő szerepen kívül — az ankét egybehangzó véleménye szerint — a területi könyvtárakra számos egyéb feladat is hárul. Mint a terület gazdáinak egy-egy területi könyvtári ellátottságát egységében kell szemlélniük, gondoskodniuk kell arról, hogy a többé-kevésbé korlátozott erőforrások ne forgácsolódjanak szét, egy-egy csak szórványosan vagy rövidebb időre igényelt szakkönyvet a terület fölöslegesen több példányban ne szerezzen be, illetőleg a beszerzett példányok valamennyi igényt kielégíthessék, s így a viszonylag sokkal kisebb anyagi erőfeszítéssel megszerezhető szakirodalmat sokkal jobban kihasználhassák. A megyei könyvtárak feladata továbbá, hogy segítséget nyújtsonak a területükön levő üzemi és vállalati szakkönyvtárak rendjének kialakításában és az egységes katalógusrendszer kiépítésében. Egységes feldolgozó munka nélkül központi nyilvántartások is elképzelhetetlenek. A területi könyvtárak feladata továbbá az irodalomkutatás, figyelemmel az országos szakkönyvtárak készítette bibliográfiák és dokumentációs anyagok propagálása.

Az egész vitaülés alatti számtalan hozzászólás, sok fölvetett újabb részletprobléma azt mutatta, hogy könyvtárpolitikánk helyes úton halad, e kooperáció biztosítani fogja a vidéki szakemberek szakirodalommal való ellátását.

Két héttel később, május 11-én zajlott le Pécsen a második vitaülés. E vitaülés kisebb területet, csak Baranya megyét fogta össze, s a megye sajátosságának megfelelően — bár véleményünk szerint túlzottan leszűkítve a kérdést — referátumaiban kizárólag a műszaki szakirodalom problematikájával foglalkozott. A hozzászólások azonban itt is kiszélesítették a kérdést, és kiemelték azt, hogy a területen egyéb kutatások is folynak és más területek szakemberei is — mezőgazdasági és pedagógus szakemberekről van itt elsősorban szó — nélkülözik a megfelelő szakirodalmat.

A már korábbi megbeszélések eredményeként, s a Pécsen már évekkorábban jelentkezett reális igényeket fölmérve, erre az ankétára a minisztérium képviselője azt az ígéretet hozta magával, hogy a miskolci helyzethez hasonlóan, támogatja a Pécsi Megyei Könyvtár mellett létrehozandó műszaki részleg tervét, s így a tanácsai erőforrások és a minisztérium összefogásával már 1961-ben Pécsen is megszülethetik a műszaki szakkönyvtári részleg.

A lezajlott két ankét keretében az elvi kérdések tisztázódtak, s a legsürgősebb teendők a fent vázolt keretek között ki-rajzolódtak. Az össze- sorra kerülő két ankétan, a Győrin és a Debrecenin nyilvánvalóan már elsősorban a részletkérdések megvitatására fog sor kerülni. Az ankét előzményeként Győrött már eleve olyan határozat született, hogy a megyei könyvtár mellett műszaki részleg kell létesíteni. Az észak-alföldi három megyét összefogó debreceni ankét nyilvánvalóan a helyi sajátosságoknak megfelelően a szegedi ankétéhoz hasonlóan sokkal átfogóbb jelleggel valamennyi szakirodalom területére vonatkozólag fogja a vitát lefolytatni, ezen az ankéton kell, hogy sor kerüljön egységesen, a négy vitaülés eredményeképpen a végleges konkrét határozatok megfogalmazására.

Az eddigi megbeszélések és a vitaülések megmutatták azt, hogy jó úton járunk, de ezt a meggyőződésünket a külföldi könyvtári szakirodalom is alátámasztja. Napjainkban amikor minden egyes szakterület szinte ontja a szakkönyveket s a szaktudományok egyre jobban differenciálódnak, elképzelhetetlen, hogy egy-egy könyvtár saját állományára támaszkodva kielégítthesse a különböző szakterületek valamennyi igényét. De elképzelhetetlen az is, hogy területenként újabb és újabb szakkönyvtárak létesüljenek.

Könyvtárügyünk második öt éves tervének irányelvei már általánosságban figyelembe is vették ezeket a szempon-

tokat, amikor leszögeznek, hogy: „az ipari és mezőgazdasági termelés műszaki színvonalának az emelésétől nagy mértékben függ a termelékenység növelése... ezt csak a dolgozók összességének a szakképzettsége, termelési kultúrájának emelése biztosíthatja. E cél elérését jelentősen segíti a szakirodalom tanulmányozása. Így tehát a könyvtári munka előterébe a szakirodalom minél szélesebb felhasználása kerül. Országosan biztosítani kell, hogy az egyes könyvtárak olvasószolgálatukat ne csak a saját állományukra, hanem a könyvtárközi köl-

csönzés és egyéb szolgáltatások révén — valamennyi könyvtárhálózatunk anyagára alapozzák.”

Döntő lépést jelentett a szocialista könyvtárügy kialakítása felé a hálózati elv megteremtése, a kisebb könyvtárak számára a nagyobbak szakmai támogatásának biztosítása. E hálózatok szervezett kooperációjának biztosítása, a hátkönyv együttműködés lehetőségeinek megteremtése könyvtárpolitikánk soron lévő sürgős feladata.

V. dr. Waldapfel Eszter

A BÁCSALMÁSI JÁRÁSI KÖNYVTÁR AZ ÁLLAMI GAZDASÁGOK KÖNYVTÁRAIÉRT

Sokszor emlegetjük, hogy a könyvtárakra fordított anyagi befektetés hatásfokát a könyvtárak közötti szorosabb összefogással, a szétforgácsolt erők egyesítésével jelentősen növelhetjük.

A könyvtárak szorosabb együttműködésére irányuló kezdeményezések figyelemreméltóak, mert hasznos tapasztalatokat nyújtanak a vidék, a falu erősen felaprózott könyvtárainak ésszerűbb megszervezéséhez.

Ilyen kísérletről számol be a bácsalmási járási könyvtár.

Az elmúlt évben feldolgozta a területén működő négy állami gazdaság könyvtárainak állományát, és a könyvtárakat bevonta a közművelődési hálózatba. A járásban most már — az iskolai könyvtárak kivételével — minden könyvtár a közművelődési hálózathoz tartozik.

Bár az állami gazdaságok könyvtárállományának feldolgozása eléggé igénybe vette a járási könyvtár dolgozóit, a befektetett munka mégsem volt fölösleges, mert az állami gazdaságokban porosodó könyvhalmozatokból élő könyvtárakat hoztak létre.

Járásukban a négy állami gazdaság könyvtárállománya és olvasószolgálati munkája az átvétel óta így alakult:

A könyvtárállomány 1959. júl. 1-től (az átvétel napjától) az év áprilisáig 1832-ről 2454 kötetre emelkedett. A változás azon-

ban inkább minőségi szempontból észrevehető, mert az elavult könyveket közben kivonták. Az olvasók száma ezalatt 133-ról 282-re, tehát több mint kétszeresére emelkedett.

Az olvasók között 215 a felnőtt, ebből 195 dolgozó paraszt. A forgalom növekedése még többet mond. (1960 első negyedében 1200 volt, szemben a régebbi egész évi 372-vel.)

Az elkövetkező idők során azt szeretnék elérni, hogy e könyvtárak szakkönyvtárakká fejlődjenek. Az állománygyarapítást már most a termelési sajátosságok figyelembevételével végzik. Erre meg is van minden lehetőségük, mert a gazdaságok az 1959-es év 13 571,— Ft értékű könyveszerzési keretével szemben 1960-ban több mint 20 000 Ft-ot irányoztak elő könyvtárfejlesztésre.

Ez a kísérlet abból a szempontból is érdekes, mert a szoros kapcsolat kialakulása óta az üzemek szakemberei sűrűn igénybeveszik a Járási Könyvtár szolgáltatásait.

Ime, egy szerény példa, hogyan igyekeznek egy járási könyvtár előmozdítani a VII. pártkongresszus egyik irányelvét: „...a mezőgazdaság szocialista átszervezése az egész társadalom kérdése, és mindenkinek segítséget kell nyújtania ebben, akiknek a parasztsággal, a mezőgazdasággal bármilyen vonatkozásban dolga van.”

ÍRÓK ÉS KÖNYVTÁROK TALÁLKOZÓJÁT rendezte meg a Székesfehérvári Megyei Könyvtár június 9-én a községi könyvtárakok számára szervezett egyhetes tanfolyam keretében. A találkozón a helyi írókon kívül megjelent Illés Béla is, aki irodalmunk mai kérdéseiről tartott előadást. Színes, érdekes előadása igen nagy érdeklődést váltott ki.

A jól megrendezett, gazdag programú tanfolyamon számos irodalmi kérdés szerepelt. A Kiadói Főigazgatóság, a Gondolat, az Európa és a Móra Ferenc Kiadó küldöttei tartottak

előadást az ismeretterjesztő irodalom egyes ágairól és a mai magyar irodalomról.

Falusi könyvtárügyünk egyik legfontosabb problémáját, a könyvtári és népművelési munka szoros kapcsolatának kifejlesztését tűzte ki céljául Lébényi Pál, a megyei tanács művelődési osztályának előadója a klubszerű könyvtári élet kialakításáról szóló előadásában.

A tanfolyam hallgatói 1 napos autóbuszki-ránduláson megtekintették a megye épülő művelődési házait és a veszprémi Megyei Könyvtárat. (I. i.)

A NÉPKÖNYVTÁROSI TISZTELETDÍJ-RENDSZERRŐL

— Vita —

SZITA FERENC, a kaposvári Megyei Könyvtár h. vezetője:

Az 1960. január 1-től érvényben levő tiszteletdíjrendszer — a negyedévenként folyósítható 300 Ft, illetve 175 Ft tiszteletdíj — a népkönyvtárak egy részének honorálására alkalmas, és a könyvtári munkára fordított idő pénzbeli ellenértékét egyelőre kifejezi. Probléma a kiváló munkát végző és a rosszul dolgozó könyvtárosoknál adódik.

A rendszernek egyik hiányossága, hogy a könyvtáros a teljesítménytől függetlenül megkapja a tiszteletdíjat, a községi tanácsok mindig kifizetik a negyedévi részt, és így e rendszer nem ösztönöz jobb munkára. Nálunk Somogyban ezen ügy segítettünk, hogy a tanácsok — központi rendelkezés alapján — csak a megyei, illetve a járási könyvtárak javaslatára fizethetik ki a tiszteletdíjat. Tehát, ha a könyvtáros nem dolgozik, vagy feltűnően keveset kölcsönöz, akkor kevesebbet kap, vagy egyáltalán nem kap tiszteletdíjat. Az így megmaradt összeget az év végén esetleg átcsoportosítással más könyvtári célra fordítja a községi tanács.

A másik probléma a kiválóan dolgozó könyvtárosoknál jelentkezik, akiknek a jelenlegi tiszteletdíjazási rendszerrel lényegesen kevesebb jut, mint a korábbi években, amikor egy eredményes negyedévi munka után 5–600 Ft-ot is kaptak. Az ő esetükben szükséges lenne, hogy a megyei könyvtár és a járási könyvtárak a negyedévi eredmények alapján jutalmazzák a kiemelkedő eredményt elért könyvtárosokat. Ilyen premizálási rendszer bevezetése a többi „átlag” könyvtárost is jobb munkára serkentené. Ennek érdekében helyes lenne a megyei és a járási könyvtáraknál jutalmazási alapot létrehozni, egy évre 150–200 Ft-ot könyvtárként. Ebből az összegből a társadalmi munkás könyvtárakok egyharmadát — a legjobbakat — megfelelő tiszteletdíjban tudnánk részesíteni.

Felmerül még egy harmadik probléma is a jelenlegi tiszteletdíjrendszerrel kapcsolatosan: a nagyobb községek és üdülőhelyek tiszteletdíjas könyvtárosaik számára nagyobb tiszteletdíj biztosítása. Ezeknél a könyvtáraknál figyelembe kell venni a szükséges nyitvatartási időt, az egyéb könyvtári munkára fordított időt, és annak alapján kell megállapítani az évi tiszteletdíj összegét. Például egy 3000 lakosú községben, ahol 1000–1500 kötetes könyvtár van, szükséges, hogy heti 3 alkalommal 4–4 órán át kölcsönözzenek. Ez csak a kölcsönzési időben is havi 48 órát tesz ki, ehhez még havi 12 óra adminisztrációt és propagandamunkát is hozzá lehet számítani. A havi tiszteletdíj ebben az esetben legalább 300 Ft lenne. Egy 5000 lakosú községnél — természetesen a nagyobb könyvtár, nagyobb forgalom — heti 5 nap kölcsönzés esetében a tiszteletdíj havi 5–600 Ft is lehetne. Ezeket az eseteket nevezhetnénk negyed- és félállású foglalkoztatásnak is. Tapasztalataink szerint ilyen esetekben a tanácsi kezelésbe került könyvtáraknál a községi tanácsok terveznének, sőt tervezték is nagyobb tiszteletdíjat.

MISZLAI ISTVÁN, a szekszárdi Megyei Könyvtár h. vezetője:

Népkönyvtárosaink munkája a tanácsi kezelésbe adással megnövekedett, új feladatok jelentkeztek, amelyekhez még hozzátevődik a

gyarapodó könyvvállománnyal járó, egyre nagyobb kölcsönzési forgalom is.

Tapasztalataink szerint községi könyvtársainknak átlag kb. havi 40 munkaórát kell eltölteniük ahhoz, hogy új feladataikat teljesíthessék. Ez a jelenlegi tiszteletdíjrendszer mellett 2,50 Ft óradíjnak felel meg, ami pl. a pedagógusok helyettesítési és túlórájának kb. egynegyedét teszi.

A tanácsi kezelésbe adás azonban nemcsak a könyvtárak megszaporodott munkája és a nagyjából régi szinten maradt tiszteletdíjazás összefüggésében teremtette meg az aránytalanságot, hanem lehetlenné teszi a végzett munkához igazodó bérelosztást is. Költségvetésileg ugyanis a tiszteletdíjak szintén lekerültek a községi tanácsokhoz, ahol rendszerint alkalmazkodnak a megállapított 1200 Ft normához, és azt veszik fel költségvetésükbe, függetlenül attól, hogy 500, vagy 5000 lakosú községről van-e szó, még kevésbé véve figyelembe a könyvtáros teljesítményét. Ezt egyébként a viszonyítási lehetőség hiányában az egyes községek külön-külön nem is tudják megtenni. Így alakult ki megynkben a tanácsi kezelésbe adás utáni helyzetben egy semmiképpen sem helyesítható egyenlőtlenség, ugyanis az egy mástól lélekszámban és könyvtári teljesítményben merőben eltérő községek tiszteletdíjbeli különbsége igen csekély.

A legnagyobb nehézséget tehát egy új, igazságos elosztási rendszer megtalálása jelenti, anélkül, hogy a tiszteletdíjak költségvetésileg visszakerüljenek a községi tanácsból a hálózati központokhoz (járási v. megyei könyvtárhoz). Elgondoláskunk szerint a lakosság lélekszámát lehetne alapul venni, s ehhez igazítani az új normákat, a következőképpen:

1000 vagy ennél kisebb lélekszám esetén havi 200 Ft.

1001–3000, vagy ennél kisebb lélekszám esetén havi 250 Ft.

3000-nél nagyobb lélekszám esetén havi 300 Forint.

Ezt rendeletileg minden községi tanács számára félreérthetetlenül lehet rögzíteni. Mivel azonban egy-egy könyvtáros munkájának mértékét nemcsak községének lélekszáma szabja meg, hanem sok más egyéb tényező is (olvasók száma, forgalom, propaganda-munka, pontos ügyvitel stb.), a tiszteletdíj megállapításánál ezeket szintén figyelembe kell venni. Azonban itt az igazságos elbírálás csak központi viszonyítás alapján lehetséges, a fenti alapszabványon kívül a megyei könyvtár költségvetésébe külön jutalmazási alap beállítását javasoljuk (a megyei és járási könyvtárakat leszámítva könyvtári egységként évi 100 Ft-ot), amit évenként, egy összegben, a könyvtárosa napokon osztanak ki jutalom formájában a legeredményesebben, legteljesebben dolgozó községi és tanyai könyvtárak között. A jutalom mértéke 300–1000 Ft lehetne. 500 Ft jutalmazási átlag esetén a könyvtárosok 20%-át lehetne premizálni. A jutalmazandók személye és a jutalom összege fölött a megyei könyvtár vezetőjéből, módszertani csoportvezetőjéből, és az illetékes járási könyvtár vezetőjéből alakult bizottság döntene.

A tanyai könyvtárakok számára havi 100 Ft tiszteletdíj megállapítását javasoljuk. A megye legnagyobb községeiben, ahol ez indokolt, látszik és az illető község költségvetésileg vállalja, félműszakos könyvtáros beállítása váljék lehetővé mindennapos kölcsönzéssel.

**ANTAL ISTVÁN, a pétervásári Járási
Könyvtár vezetője:**

A tiszteletdíj egy része stabil jellegű legyen, vagyis tartalmazzon minden könyvtáros részére egy úgynevezett „alaptiszteletdíj”-at. Körülbelül 50 Ft-ot havonta. Ez adná a teljes tiszteletdíj egyik részét. A másik része felett — nevezzük ezt „szabadkeret”-nek — a járási könyvtárak rendelkezzenek.

Az „alaptiszteletdíj” a működő könyvtár esetében mindenképpen megilletné a könyvtárost, függetlenül a lakosság, valamint a kölcsönzött kötetek számától. Véleményem szerint a tiszteletdíjaknál egy-egy község lakóinak száma nem lehet az eddigi formában mérvadó. Ha ugyanis egy 300 lakosú községben a

könyvtáros 150 kötetet kölcsönöz egy negyedévben, az legalább olyan teljesítményt jelent, mintha egy 2500 lakosú községben 250 kötetet kölcsönöz. Mégis — az eddigiek folyamán — az utóbbi magasabb tiszteletdíjban részesült, mint az előbbi. A könyvtárakat az „alaptiszteletdíj”-on felül a „szabadkeret”-ből munkájuknak megfelelően jutalmazhatná a járási könyvtár, amely figyelembe venné a beírt olvasók és a kölcsönzött kötetek számát, valamint azt, hogy a könyvtár munkájában előrehaladás, vagy visszafejlődés tapasztalható.

A kétfajta tiszteletdíj a költségvetésben együtt szerepelne, átlagban könyvtárként és évenként 1200 Ft-tal. A gyakorlatban a „szabadkeret” elosztásánál természetesen eltérések lennének.

KOLLÁR FERENC osztályvezető helyettes (Művelődési Minisztérium, Közművelődési Főosztály, Szervezési- és Pénzügyi Osztály) a következőket válaszolja a könyvtárosok javaslataira:

A tiszteletdíj rendszerhez hozzászóló könyvtárosok csaknem valamennyien felvetették a jelenlegi rendszer leglényesebb hibáját, az egyenlősít. Ezzel kapcsolatban megjegyzem, hogy a községi kezelésbe adott könyvtárak havi 100 Ft-os tiszteletdíj normáját és a községi kezelésben nem lévő könyvtárak évi 700 Ft-os normáját mindig átlagnak tekintettük. A jelenlegi előírási rendszerben is meg van tehát a lehetősége annak, hogy az évi 1200 Ft-os, illetve 700 Ft-os normán belül a járási népvédelési felügyelő és a járási könyvtár vezetője a községi költségvetések összeállítására kiadott irányelvekben olyan szempontokat adjon, hogy az egyik községnél magasabb, a másiknál pedig alacsonyabb előírányt szerepeljen. Az évi 1200 Ft-os átlagot csak a járáson, illetve a megyén belül kell betartani.

Annak ellenére, hogy az egy könyvtárra eső előírási norma országosan azonos, a tényleges helyzet a megyék között rendkívül nagy aránytalanságot mutat.

Szita Ferenc szerint a községi könyvtárosok tiszteletdíja teljes egészében a községnél legyen előírva és az ezen felül a kiemelkedő munka jutalmazására a megyei könyvtárnál kellene bizonyos összeget felvenni. Lényegében ezt a rendszert kívánja a minisztérium is megvalósítani, de nem jutalmazás formájában, hanem a tiszteletdíjnak két részre bontásával. Javaslataink szerint a tiszteletdíj egyik része a községnél, a másik pedig a járásnál kerül előírásra.

Az a módszer, amelyet Szita elvtárs leírt a községeknél előírányzott tiszteletdíj felhasználására, nem látszik célravezetőnek. Azok az összegek, amelyeket a járási népvédelési felügyelő és a járási könyvtárvezető javaslatára a községeknél visz-

zatartanak, nehezen csoportosítható át más célra, mert az egyéb bérek rovatán előírányzott összegeknek más feladatokra történő átcsoportosítása igen körülményes és mert ahhoz felsőbb szintű hozzájárulás szükséges. Helyesebb tehát, ha már *eleve visszatartunk* a tiszteletdíjből bizonyos részt a járásnál, mert így az a jó munkát végzők díjazására fordítható. A Szita elvtárs által javasolt módszer szerint a tiszteletdíjas könyvtárosok rossz járának. Az általa említett megoldással a könyvtárosok még a költségvetésben előírányzott tiszteletdíj összegét sem kapnák meg teljes egészében. A zárolt összegek ugyanis, még ha végre is hajtható az átcsoportosítás, más természetű kiadásokra szolgálnak.

Véleményünk szerint azon, hogy a nem megfelelően dolgozó könyvtáros ne kapja meg a községnél előírányzott tiszteletdíjat, úgy lehet segíteni, hogy az új könyvtárosok megbízását csak félévre — tehát meghatározott időre — adják ki. Ha a félév letelével a népművelési felügyelő és a járási könyvtár vezetője úgy látja, hogy a könyvtáros a feladat ellátására alkalmas, és lelkiismeretes munkát végez, akkor a megbízást meghosszabbítja. Ha egy könyvtáros nem megfelelően dolgozik, akkor — ha tiszteletdíját lecsökkentik — valószínűleg utána sem fog jobb munkát végezni, ha pedig olyan személyről van szó, aki már évek óta dolgozik a könyvtári területen és általában jó munkát végzett, akkor a visszaesés okát kell megvizsgálni és annak megfelelően a szükséges intézkedést megtenni.

Szita elvtársnak azt a javaslatát, hogy nagyobb települések nagyobb összeget kapjanak, úgy kívánjuk megvalósítani, hogy a település lélekszáma szerint egy lakosra eső tiszteletdíj normákat határozzunk meg. A település nagyságától füg-

getlenül jelentkező állandó feladatok miatt az egy lakosra eső normát a nagyobb lélekszámú települések irányában mérsékeljük.

A Szita elvtárs által javasolt összegeket azonban nem tudjuk megadni, mert bizonyos korrekciós lehetőségekre ugyan számíthatunk, de a népgazdaság teherbíró-képessége olyan tiszteletdíjemelésre nem ad lehetőséget. (Ugyanez vonatkozik a Mislai által javasolt tiszteletdíj összegekre is.)

A lélekszám szerinti normákat azért kívánjuk bevezetni, mert jelenleg az egyes megyék között rendkívül nagy aránytalanságok vannak. A könyvtárak erre vonatkozó adataiból megállapítottuk, hogy ez az előirányzat 30 fillér és 1,20 forint között mozog. Ugyanígy aránytalanság van az egyes megyék között az egy könyvtárra eső tiszteletdíj előirányzatban is. Ez az összeg az évi 600 Ft és 1900 Ft között ingadozik. Ilyen nagy szélsőség nyilvánvalóan nem lehet igazságos, és mindenképp a helyzet sürgős rendezésére figyelmeztet. Az előzőekben közölt lélekszám norma szerint megszüntetjük azt az igen sok megyében kialakult helytelen gyakorlatot, mely szerint ugyanaz az előirányzat szerepel például egy 1000 lelket számláló községben, mint az 5000 lelkes községben.

Nem érthetünk azonban egyet Szabó elvtársnak azzal a javaslatával, (A Könyvtáros 7. sz. 504. old.) hogy a tiszteletdíj teljes összegét vigyük vissza a járáshoz. Ez a községek jogkörének csorbitását jelentené. A községi kezelésbe adással az volt a cél, hogy a könyvtárat a község intézményévé tegyük, s így a tiszteletdíjas könyvtáros is a község alkalmazottja. Helyesebb tehát az az elv, hogy az állandóan ismétlődő könyvtári feladatok díjazására szolgáló összeg a községi tanácsnál kerüljön előirányzásra, és a forgalommal összefüggő feladatok díjazásáról a járási könyvtáraknál gondoskodjunk. Az előirányzás ilyenfajta módszerét többen javasolják hozzászólásukban. A járási könyvtárnál előirányzott összeg felhasználásáról a járás népművelési felügyelőjének — a járási könyvtár vezetőjének a negyedévi statisztikai jelentések felülvizsgálata után készített javaslata alapján — kell intézkednie.

A jutalmazási rendszer helyett a tiszteletdíjkiegészítési rendszert tartjuk ösztönzőbbnek, és ezt véleményünk szerint nem megyei, hanem járási szinten lehet megfelelően elbírálni a negyedévi statisztikai jelentések, valamint a járási népművelési felügyelő és a járási könyvtár dolgozóinak helyszíni tapasztalatai alapján.

A tanyai könyvtárakra javasolt havi 100 Ft-os tiszteletdíj magas, ezt a jelenlegi keretek között nem tudjuk biztosítani.

Elvben egyetértünk Antal elvtárs javaslatával is, de az ún. alaptiszteletdíj összegének a lélekszámtól független azonos összegben történő meghatározását nem tartjuk helyesnek. Véleményünk szerint az általa javasolt kb. 50 Ft-os havi alaptiszteletdíj alacsony. Az Antal elvtárs által felhozott példát is szélsőségesnek tartjuk, mert 300 lakosú község kevés van az országban, és semmi képp sem lehetnek azonosak a 300 lakosú község könyvtárában jelentkező feladatok egy 3—4000 lakosú község könyvtárosának állandó, (a nyitvatartással és az ügyviteli tevékenységgel összefüggő) feladataival.

Az előzőekben már utaltunk a tiszteletdíj-előirányzási elgondolásunk egyes részproblémáira, de a jobb áttekintés biztosítása érdekében a következőkben ismertetjük az új tiszteletdíj-rendszert:

A tiszteletdíjas könyvtárosok díjazására szolgáló összeget két részre bontva javasoljuk előirányozni.

Az egyik rész a könyvtáros állandó munkájával (nyilvántartási idő, leltározás, statisztikai stb. feladatok) összefüggő tiszteletdíj.

Ez a községek költségvetésében kerül előirányzásra a következő normák szerint:

1000 vagy annál kevesebb lakosú településeken, lakosonként 1 Ft;

1001—3000 lakosú településeken lakosonként 0,80 Ft;

3001—5000 lakosú településeken lakosonként 0,70 Ft;

5001—10 000 lakosú településeken lakosonként 0,60 Ft;

10 000—20 000 lakosú településeken lakosonként 0,50 Ft;

20 000-nél több lakosú településeken lakosonként 0,30 Ft.

A tiszteletdíj másik része — a könyvtárosok teljesítményével összefüggő rész — a járási (megyeszékhely járásoknál a megyei) könyvtárnál kerül előirányzásra. Ennek az összegnek a mértékét a járás részére az éves költségvetések összeállításával egyidejűleg közölt éves keretszám határozná meg. A járásnál tehát az éves keret és a községeknél a fenti norma alapján előirányzásra kerülő összeg különbsége szerepelhet.

A Művelődésügyi Minisztérium — a Pénzügyminisztériummal egyetértésben — megyei kereteket fog meghatározni. Ez természetesen egy megyénél sem lesz alacsonyabb, sem a jelenleg erre a fel-

adatra előírányzott összegnél, sem pedig a megye közséigeiben norma szerint előírányozható összegnél.

A fent közölt normákon, a közelmúltban kiküldött statisztikai adatszolgáltató lapok beérkezése és felülvizsgálata után, — ha a közséigi előírányzatok kiszámítása után aránytalanul kevés marad a telje-

sítmény szerinti díjazásra, — korrekciót fogunk eszközölni.

A teljesítményi díjazás szempontjait a tiszteletdíjkorrekcióval kapcsolatos rendelkezésünkben közöljük. E díjazásnál a beíratkozott olvasók számát, a forgalmazott kötetek és az egy lakosra eső kötetek számát fogjuk alapul venni.

Az Országos Könyvtárügyi Tanács júniusi üléséről

Június 27-én tartotta az Országos Könyvtárügyi Tanács az 1959/60-as év záró ülését. Az ülésen a szakbizottságok elnökei és titkárai is részt vettek.

Elsőként a második félév munkáját értékelték. A hozzászólók kifejezték azt a véleményüket, hogy az Országos Könyvtárügyi Tanács munkája általában együtt haladt a könyvtárügy fejlődésével, és tárgyalási témáival alkalmazkodott a felmerült szükségletekhez. Megállapították azonban azt is, hogy a könyvtárügy gyors fejlődése némely esetben túlszárnyalta az OKT rugalmasságát, így előfordult, hogy olyan könyvtárügyi állásfoglalások születtek, melyeket nem előzött meg eléggé alapos szakmai vita. Ezeknek az eseteknek elkerülése érdekében még hathatósabbá kell tenni az OKT és a szakbizottságok munkáját. Az elnökségre hárul elsősorban az a feladat, hogy intenzívebben irányítsa és fogja össze ezt a munkát, de a szakbizottságoknak is nagyobb ügyszeretettel kell dolgozniuk, több kezdeményezést kell vállalniuk egyes témák felvetésében. Csak akkor képes az OKT a könyvtárügy eseményei előtt járni, ha minden tagja s a szakbizottságok minden tagja külön-külön és együttesen is nagy felősségtudattal végzi munkáját, ha közös erőfeszítéssel dolgozik a könyvtárügy fejlesztésén. A formális tevékenység elkerülése végett állandóan figyelemmel kell kísérni az OKT határozatainak sorsát. Ezekről a Minisztérium Könyvtárosztálya, illetve az elnökség rendszeresen tájékozassa az OKT tagjait és a szakbizottságokat.

Az OKT jövő évi munkatervét úgy kell összeállítani, hogy jusson idő a tárgyalásra kerülő anyagok beható megvitatására, kiértékelésére. Csak a könyvtárügy legfontosabb kérdései kerüljenek az OKT elé, mégpedig a szakbizottságokban való alapos előkészítés után úgy, hogy összhangban legyenek a Minisztérium munkájával, és megfelelő alapot szolgáltatásnak a minisztériumi határozatok meg-

hozatalához, a könyvtárpolitikai célok kitűzéséhez.

A félévi munka értékelése után *Szekeeres Pál*, a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtárosztályának vezetője minisztériumi jutalmakat adott át az OKT, illetve a szakbizottságok legeredményesebb munkát végző tagjainak.

Bevezető szavaiban köszönetet mondott mindazoknak, akik az OKT-ban és a szakbizottságokban végzett odaadó munkájukkal hozzájárulnak könyvtárügyünk fejlesztéséhez, és akiknek tevékenysége könyvtáraink eredményeiben is tükröződik. Röviden vázolta azokat a főbb feladatokat, melyek az OKT előtt állnak a könyvtárak munkájának további fejlesztésében, a művelődéspolitikai irányelvek könyvtári területen való megvalósításában. Szólt a különböző típusú könyvtárak együttműködésének szükségességéről, melynek megteremtésében az OKT-nak vezetőszerepet kell vállalnia. Kiemelte a könyvtári munka fontosságát az emberek szocialista tudatának alakításában, a termelési kultúra színvonalának emelésében, és hangsúlyozta, hogy az ilyen munkát csakis a könyvtárosok egységes szemléletének kialakítása útján lehet elvégezni. Ennek a célnak elérése érdekében a Minisztérium egyre nagyobb mértékben támaszkodik az OKT munkájára, sokra becsüli tevékenységét — mondotta befejezésül *Szekeeres* elvtárs, majd átadta a jutalmakat.

A Művelődésügyi Minisztérium az Országos Könyvtárügyi Tanácsban és szakbizottságaiban végzett kiemelkedő munkájukért pénzjutalomban részesítette:

Kovács Máté tanszékvezető egyetemi tanárt, az OKT elnökét; *Waldapfel Esztert*, az Országos Pedagógiai Könyvtár főigazgatóját, a gyermek- és ifjúsági könyvtári szakbizottság elnökét; *Barabási Rezsőt*, a Gorkij Könyvtár igazgatóját, a képzési és továbbképzési szakbizottság titkárát; *Bóday Pált*, a KMK munkatársát,

a kiadványi szakbizottság titkárát; *Kéki Bélát*, a Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtárának osztályvezetőjét, a könyvtárépítési szakbizottság elnökét; *Sallai Istvánt*, az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ osztályvezetőjét, a könyvtárigazgatási szakbizottság titkárát; *Tombor Tibort*, az OSZK osztályvezetőjét, a könyvtárépítési szakbizottság titkárát; *Csúry Istvánt*, a debreceni Kossuth Lajos Tud. Egyetem Könyvtárának igazgatóját, a könyvtárigazgatási szakbizottság elnökét; *Pajkossy Györgyöt*, az Országos Széchényi Könyvtár h. főosztályvezetőjét, a könyvtárigazgatási szakbizottság tagját; *Podonyi Andrást*, az Országgyűlési Könyvtár munkatársát, az állományvédelmi szakbizottság tagját; *Gerő Zsolt*-né, az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ munkatársát, a könyvtárpolitikai szakbizottság titkárát; *Kellner Bélát*, a Somogy Megyei

Könyvtár igazgatóját, a képzési- és továbbképzési szakbizottság tagját.

Könyvjutalomban részesült:

Jánszky Lajos, az Országos Műszaki Könyvtár főigazgatója, a dokumentációs szakbizottság titkára; *Rácz Aranka*, az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ munkatársa, a gyermek- és ifjúsági könyvtári szakbizottság titkára; *Veregy Gyula*, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, az osztályozási szakbizottság elnöke.

Végezetül *Kovács Máté* köszönetet mondott az elnökség nevében az OKT és a szakbizottságok tagjainak egész évi munkájukért és a Minisztérium vezetőinek azért a figyelemért, amellyel ezt a munkát kísérték. Kifejezte azt a reményét, hogy ez az eredményes munka az elkövetkező évadban még jobban fel fog lendülni, majd berekesztette az OKT 1959/60. évi utolsó ülését. (Budai Gyula)

ESEMÉNYNAPTÁR

OKTÓBER 1. A KÍNAI NÉPKÖZTÁRSASÁG NEMZETI ÜNNEPE.

OKTÓBER 3. A SZAKSZERVEZETI VILÁGSZÖVETSÉG MEGALAKULÁSÁNAK 15. ÉVFORDULÓJA.

OKTÓBER 7. A NÉMET DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG NEMZETI ÜNNEPE. NAGY IGNÁC ÍRÓ ÉS SZERKESZTŐ 1810. OKTÓBER 7-ÉN SZÜLETETT.

Nagy Ignác: Magyar titkok. Bp. Franklin, 1908. 1—3. k. (Magyar regényírók képes könyvtára). — —: Torzképek. Pest. Hartleben, 1844. 1—4. rész. — —: Szünyogok. Pest. Edelmann, 1852. XIII. 268 old. — —: Az életutak. Vigjáték 5 felv. Buda. Egyet. ny. 1840. 175 old. (Eredeti játékszín, 10.). — —: Tisztújítás. Vigj. 3 felv. Bp. Gondolat, 1958. 86 old. (Játékszín, 11.). Három reformkori dráma. (Teleki László: Kegyenc. — —: Tisztújítás. Szigligeti Ede: Szökött katona.) Bp. Magvető, 1959. 332 old. (Magyar Könyvtár). — —: Bors és paprika. Pest, 1845. — —: Menny és pokol. Pest, 1846. Hölgyfűtár. I—V. évf. Szerk. — —: Pest. Emich, 1849—1853. Szabolcsi Lajos: — — vigjátékai. Adalékok a magyar dráma történetéhez. Dissz. Bp. 1911. 82. old., Szinyei Ferenc: — —. Bp. Athenaeum, 1902. 75 old., Színműtár. Kiadja — —. Budán, Egyetemi ny. 1839—1843.

JOHN REED AMERIKAI ÍRÓ ÉS RIPTER 1920. OKTÓBER 17-ÉN HALT MEG.

John Reed: Tíz nap, amely megrengette a világot. Ford. Nyilas Vera. Bp. Kossuth Kvk. 1957. 285 old.

HATVANY LAJOS OKTÓBER 28-ÁN TÖLTI BE 80. ÉLETÉVÉT.

Hatvany Lajos: En és a könyvek. Bp. Nyugat, 1910. 118 old. — —: A híresek. Színjáték 3 felv. Bp. Nyugat, 1913. 112 old. — —: Feleségek felesége. Petőfi mint völegény. Bp. Pallas. ny. 1919. 354 old. — —: Szerelmek könyve. 1—2. rész. Találkozás a nővel. Ady és Léda. Wien. Pegasus Verlag [1921] 191 old. — —: Plinius a levélíró. Bp. Franklin ny. 1904. 183 old. — —: Szemnélküli János. Bp. Táltos, 1919. 387 old. — —: Csöndes napok, hangos esték. Wien, Hamburger, 1921. 159 old. — —: Urak és emberek. 1—2. k. Bp. Genius, 1926. — —: A vén korcsmáros és fia a kontár. Bécs. Új Modern Könyvtár, 1922. 90 old. (Új Modern Kvtár. 8—9.). — —: Ady a kortársak közt. Bp. Genius, [1927] 255 old. — —: Ady világa. Wien. Pegasus, 1923. 52 old. — —: Bródy Sándor emlékezete. Bp. „Századunk”, 1931. 30 old. (A „Századunk” kvtára, 9.). — —: Egy székelly nemes, aki felfedezte a demokráciát. Bp. Káldor, 1934. 176 old. (Munkák és napok, 1.). — —: Ahány párt, annyi Ady. Bp. Népszava, 1948. 23 old. — —: Urak, polgárok, parasztok. Bp. Révai, 1947. 129 old. (Révai kvtár, 13.). — —: Ady. Cikkék, emlékezések, levelek. Bp. Szépirod. Kvk., 1959. 1—2. k. — —: Így élt Petőfi. 1—5. k. Bp. Akad. Kiadó, 1955—1957. — —: Petőfi márciusa. Bp. Magvető, 1955. 51 old. — —: Irodalmi tanulmányok. Szépirod. Kvk., 1960. 1—2. k. — —: Gyulai Pál estéje. Bp. Gondolat, 1960. 125 old. Magyarok beszélnek. Szemlelvények emlékiratokból. Vál. — — és Bella György. Bp. Szépirod. Kvk., 1957. 638 old., Beszélő házak, Szerk. — —. Bp. Bibliotheca, 1957. 323 old.

MIT TEKINTSÜNK KÖNYVTÁRNAK

A magyar könyvtárak elaprózottsága és főleg az a körülmény, hogy eddig nem határoztuk meg, hogy mik azok az alapfeltételek, amelyek mellett valamely könyvgyűjteményt könyvtárnak, pontosabban közkönyvtárnak nevezhetünk, bizonytalanságot okoz mind a könyvtári tervezésben, mind pedig a statisztikában.

Az 1957-es felmérés 18 777 könyvtárról beszél. A felmérés nem szabott alsó határt, mert éppen az volt az egyik célja, hogy vegyen számba minden gyűjteményt, tekintet nélkül annak nagyságára. Így azután könyvtárnak minősült egy-egy vállalat vagy állami gazdaság, termelőszövetkezet, ktsz irodájának valamelyik szekrényében tartott 30—40 könyv is, amely sokszor csak kihasználatlanul hevert. Az ilyen könyvtárak „működéséről” természetesen nem is lehetett elfogadható statisztikai adatokat szolgáltatni, s miattuk bizonyos fokig csökkent a feldolgozott adatok megbízhatósága is.

A „könyvtár-fogalom” ismérvei az egyes könyvtárak jellege szerint mások és mások lehetnek. Azt tehát, hogy mit tekintsünk könyvtárnak, külön-külön kell meghatározni a tanácsi, a szakszervezeti, az iskolai és a szakkönyvtárakban.

A meghatározás különösen a tanácsi könyvtárak területén vált sürgőssé. Nemcsak a bizonytalanságot okozó apró könyvtárak miatt, hanem azért is, mert az egyes típusok között nem elég élesek a határok, a falusi könyvtárak tanácsi kezelésbe adása, a művelődési autók megjelenése, valamint a megyei és a járási székhelyeket alkotó városok könyvtárfenntartóként való megjelenése óta.

Sokan nem tudják pl. ma, mit is nevezzenek letéti könyvtárnak, hiszen az egyes tanácsi kezelésbe adott könyvtáraknál is marad letéti állomány. A tanácsi kezelésbe adással ugyanis nem kívánjuk a letéti rendszer megszüntetését, mert a megyei és a járási könyvtárak a letéti rendszer fenntartása nélkül nem valósíthatják meg a kisebb falvak lakosságának korszerű könyvtári ellátását.

Az elmondottakból azonban az is következik, hogy a tanácsi hálózatban eddig használt „letéti könyvtár” kifejezés ma már nem alkalmas arra, hogy vele a tanácsi könyvtárak egy típusát jelöljük meg. Ugyanis a tanácsi kezelésbe adott kisebb könyvtárak állományában a törzsalományon kívül letéti anyag is van, másrészt a falusi fiókok, de sok egyéb könyvtárfajta fiókjainak könyvellátása szintén letétek formájában történik. A letéti rendszer tehát lényegében *könyvellátási mód*, amit a szakszervezeti könyvtárakon kívül tudományos és szakkönyvtárak is használnak.

A könyvtár fogalom meghatározásával kapcsolatos feladat tehát kettős: egyrészt a könyvtárra minősítés feltételeinek meghatározása, másrészt a tanácsi hálózatban számba jöhető típusok pontos fogalmi elhatárolása. A meghatározás természetesen azzal jár, hogy mindazok a kis könyvtári egységek, amelyek nem felelnek meg a könyvtárfogalom kritériumának, a statisztikában mint „könyvtár” nem szerepelnek, még ha a helyi szóhasználatban továbbra is annak nevezik őket.

A meghatározás azonban még nem elég. Nem lehet teljesen a helyi szervektől függővé tenni, hogy az előírta alapján valamely könyvtári egységet mely esetben minősítenek könyvtárnak, mely esetben nem. *Csak az a könyvtári egység tekinthető könyvtárnak, amelyet a megyei tanács művelődési osztálya a megyei könyvtár javaslatára lajstromba vesz.* (A lajstrom vezetésével a megyei tanács megbízhatja a megyei könyvtárakat is.)

A tanácsi hálózat könyvtártípusai a következők:

I. ÖNÁLLÓ KÖNYVTÁRAK

1. A megyei könyvtár. Fenntartója a megyei tanács.
2. Járási könyvtár. Fenntartója a járási tanács.
3. Városi könyvtár. Fenntartója a városi tanács, főhivatású vagy állandó mellékfoglalkozású könyvtárosa van. Városonként nem lehet több, mint egy városi könyvtár.
4. Községi könyvtár.
 - a) Kiemelt községi könyvtár. Állandó főfoglalkozású könyvtárosa van, önálló helyiséggel és legalább 1000 kötetes könyvvállománnyal rendelkezik. Hetenként 6 napon át nyitva tart és kölcsönöz.
 - b) Községi könyvtár. Feltételei
 1. A községi tanács költségvetésében *könyvtárak (könyvkölcsönzők)* cím alatt gondoskodik fenntartásáról. (Ez egyébként minden, már előbb felsorolt önálló könyvtárra is vonatkozik.)

2. Tiszteletdíjban részesülő, állandó mellékfoglalkozású könyvtárossal rendelkezik.
3. Legalább 600 kötet törzsállománya van.
4. Ha nincs is önálló helyisége, folyamatos és zavartalan működését művelődési otthon vagy egyéb megfelelő helyiség, állományának védelmét pedig más célra igénybe nem vett tárolóhely vagy eszköz biztosítja.
5. Hetenként legalább 2 ízben, rendszeresen, 2—3 órán át nyitva tart és kölcsönöz.

II. FIÓKKÖNYVTÁRAK

Fiókkönyvtárnak azt a könyvtárat nevezzük, amelynek fenntartásáról a fenntartó szerv az azonos közigazgatási területen működő önálló könyvtár keretében gondoskodik.

A fiókkönyvtár-fogalom ismérvei:

1. Főhivatású vagy rendszeres tiszteletdíjban részesülő, állandó mellékfoglalkozású könyvtárosa van.
2. Legalább 600 kötetes könyvállománnyal rendelkezik, mely részben vagy egészen letéti anyag is lehet.
3. Ha nincs önálló helyisége, folyamatos és zavartalan működéséről művelődési otthonban vagy egyéb helyiségben gondoskodnak, állományának védelmét pedig más célra igénybe nem vett tárolóhely (vagy eszköz) biztosítja.
4. Hetenként legalább két alkalommal, rendszeresen, 2—3 órán át nyitva tart.

Nagyságrendi szempontból két típusa van: a) főhivatású könyvtárossal rendelkező és b) tiszteletdíjas könyvtárossal rendelkező fiókkönyvtár. [Előbbit belső szóhasználatban (statisztika, tervezés) „kiemelt” fiókkönyvtárnak nevezzük. Állománya legalább 1000 kötet, hetenként 6 napon át nyitva tart és kölcsönöz.]

Minden olyan gyűjteményt, amely eddig letéti könyvtár néven szerepelt és tanácsi kezelésbe adása nem történt meg, valamint a mértéket meg nem ütő, tanácsi kezelésbe adott könyvtárat a jövőben nem nevezzük könyvtárnak, hanem *könyvkölcsönzőnek*. A könyvkölcsönző a fiókkönyvtárak mintájára tarthat valamely önálló (megyei, járási, városi vagy községi) könyvtárhoz, de önálló telepítésű is lehet. Tehát nem fiók jelleggel, hanem önálló egységként is szerepelhet valamely községben. Ez utóbbi esetben fenntartásáról a községi tanács *Könyvtárak (könyvkölcsönzők)* cím alatt külön gondoskodik.

Az elmondottak szerint tehát pl. egy városi vagy községi könyvtárhoz bizonyos számú fiókkönyvtáron kívül könyvkölcsönzők is tarthatnak.

A művelődési autók munkája igen sok helyen úgy alakul, hogy nem minden „állomásukon” kölcsönöznek közvetlenül, hanem bizonyos mennyiségű könyvet hagnak ott letétként és valakit megbíznak annak kezelésével. A fejlődés arra mutat, hogy ezekből idővel könyvkölcsönzők lesznek.

A könyvkölcsönzők ilyen elkülönítése a nyilvántartásokban és a statisztikában látszólag többletmunka. Mégis, ha azt keressük, hogy hány könyvtárunk van, akkor a „könyvkölcsönzők” változó, bizonytalan számán felül a „könyvtárak” kategóriájában teljesen megszűnik a bizonytalanság, ami mind az országos tervezés szempontjából, mind pedig a hálózati központok irányító munkája szempontjából is igen előnyös.

A HELYI ERŐFORRÁSOK JELENTŐSÉGÉT jól szemlélteti a bácsalmási Járási Könyvtár 1960. évi beszámolója. Az 1957—58-as években a könyvtár költségvetéséből az állomány 1646 kötettel gyarapodott, viszont a községi tanács támogatásából, ajándékokból, társadalmi szervezetek juttatásából 3580 kötettel. Az utóbbiak értéke 74 000 Ft, a költségvetésben előirányzott 32 000 forinttal szemben.

A járási székhely lakosságának 16%-a olvasó. A járáshoz tartozó 9 község támogatása (költségvetésen kívüli hitelekkel) szintén igen tekintélyes. (1958-ban 36 000 Ft, 1959-ben 43 000 Ft, az 1960-ra előirányzott összeg pedig 62 000 Ft.)

KÉPES FOLYÓIRATKATALÓGUST KÉSZÍTETT a kazincbarcikai Városi Könyvtár. Az ízléses külsejű katalógus készítésénél fotoeljárast alkalmaztak. A folyóiratokról készült másolatokat választólapokra ragasztották. Ugyanezen a választólapon 2—3 olyan könyvet is ajánlanak elolvasásra, amelyek a folyóirat irodalmával kapcsolatban vannak. A 88 folyóirat jegyzékét tartalmazó katalógus mellett, hogy a könyvtárban megtalálható folyóiratok címjegyzékét adja, kb. 250 könyv elolvasására hívja fel az olvasók figyelmét. A katalógus ilyen ötletes szerkesztése kétségtelen hasznot hoz a folyóiratok, valamint az ajánlott könyvek olvasásában. (O. M.)

FIATALOK ÉS A SZÉPIRODALOM

— Egy könyvtáros feljegyzéseiből —

A könyvtári munka számtalan feladata közt a hivatás lényegéhez legközelebb alighanem a kölcsönző könyvtáros nem is mindig becsült hétköznapi tevékenysége áll. Az olvasó kezébe adni a könyvet, irányítani tájékozódását az irodalom útvesztőjében, segítségére lenni, hogy helyesen alakíthassa ki világnézetét, azt ismerje meg szépek, ami valóban az, igaznak, ami a valóság: *könyvtáros hivatás*. Nehéz, túlságosan nagy feladat ez, hibátlanul alig lehet teljesíteni. Nem is igényli mindenki ezt a szolgálatot: magas műveltségű olvasók, könyvbarátok nem egyszer maguk adhatnának a könyvtárosnak tanácsot. Nagyon sokan vannak azonban, akiknek nagy szükségük van rá.

Bármilyen kíváncsi is volna, hogy a könyvtáros az olvasók zömével alaposan foglalkozzon, ezt a feladatot — idő hiányában — csak nagyon kis forgalmú könyvtárak teljesíthetik. Elengedhetetlen tehát bizonyos *fontossági sorrend* felállítása az olvasók egyes kategóriái között. Minden szempontot mérlegelve az első *ség munkás és paraszt* olvasóink mellett alighanem a fiatalokat, a 14—18 éves *korosztályt* illeti meg. Nemcsak azért, mert ők jelentik a jövődőt. Az ember ebben a korban kapja meg világképét, és alakítja ki világnézetét. A serdülő most alakul felnőtté, így világnézete maradandóvá válik. Az ember egész élete során ebben a korban a legfogékonyabb, ekkor szerzi a legtöbb ismeretet. Rendkívül érzékenyen szűri le a tapasztalatokat közvetlen életélményeiből, ugyanakkor mohón veszi át a civilizáció felraktározott ismeretanyagát, nemcsak a természet- és a humán tudományok, hanem minden emberi viszonylat területén. Nagyonfontosságú társadalmi érdek, hogy a felnőtté válók ezekben az erőfeszítésekben segítséget kapjanak.

A könyvtárosnak tehát meg kell keresnie a módot, hogy a fiatal olvasókra hatni tudjon. Ennek első feltétele *egyénségük megismerése*, ami persze maga is nagy feladat. Mellőzni mégsem lehet, a gépies munka e téren nem hozhat eredményt. A szabadpolcos könyvtáros aránylag előnyös helyzetben van: több alkalma akad a kötetlen beszélgetésre. Nemi emberismerettel jó eredményt érhet el, ha nem feledkezik meg a legelső szabályról: a tapintatról.

Talán hem lesz érdektelen, ha a továbbiakban vázoljuk könyvtárunk néhány fiatal látogatójának egyéniségét, úgy,

ahogy beszélgetéseink során megismerni véltük.

Olvasóink egyénisége

KK. M. 17 EVES IPARI TANULÓ.
Apja szövetkezeti ügyintéző. Csak egy éve kezdett olvasni, amikor egy barátjának tulajdonát képező Jókai-könyv került a kezébe. Azóta 20—25 könyvet olvasott el. Szereti a „harcos” és a szerelmes témákat. Legkedvesebb írója Jókai és Gárdonyi, bár műveiket összekeveri, a szerző nevét nem jegyzi meg. Naponta $\frac{1}{2}$ —1 órát olvas. Családi köréből csak apja olvas, két jó barátja közül pedig az egyik. Legkedvesebb szórakozása a mozi, labdarúgó-mérkőzésre nem jár. Otthon járatták a *Nők Lapját* és a *Szabad Földet*. Életében három darab könyvet vásárolt, mégpedig az *Olcsó Könyvtár* sorozatból.

H. A. 16 EVES GIMNAZISTA LÁNY.
Apja orvos. Már harmadikos általános iskolás korában elkezdett olvasni. A mesén és az ifjúsági irodalmon hamar túljutott, ötödikes korában már „felnőtt” könyveket olvasott. Szereti a magyar és a külföldi klasszikusokat, elsősorban *Jókait*. A könyvek szerzőit ő sem szokta megjegyezni, csak a címeket. Szívesen olvas verseket, és a szépirodalmon kívül földrajzi munkákat, de szereti a zenész-életrajzokat is. Otthon az egész család olvas, apja azonban csak tudományos műveket. *Verseket baráti körében együtt is szoktak olvasni*. Könyveket rendszeresen vásárol, köztük sok verseskötetet, Minden hangversenyre elmegy, színházba legfeljebb Budapesten. Moziba ritkán jár, televíziós készülékük van. Legkedvesebb szórakozása mégis az olvasás és a zene. Legutóbb a következő műveket hozta vissza. *A nagy találkozó*, *Kossuth Lajos munkáiból*(1), *Vajda János költeményei*, *Igor és társai*. Több nyelvet tanul, orvos vagy külkereskedelmi dolgozó szeretne lenni.

K. J. 18 EVES FIÚ, AZ EGYIK TERMELŐSZÖVETKEZETBEN dolgozik apjával együtt. Nem válogatos. A *Különös házasság*, *Erdély aranykora*, a *Partizánok élen* szépen megfér nála. *A texasi bandita*, *Egy megbízható gonosztevő* és a *Sátán palástja* című sületlenségekkel. Ez utóbbiakat barátjától szerzi, ilyesmihez szerencsére egyre ritkábban jut hozzá. A könyveket habzsolja, sokszor naponta egyet, másfelet is kiolvas. Csak a cselek-

mény érdekli, ahol másról van szó, az oldalakat csak átlapozza. A gondolatok szépsége, a stílus nem érdekli. Ha teheti gyakran megy moziba, labdarúgó-mérkőzésre. 7–8 könyve van otthon: Az *Est hármaskönyve*, *füzetes regények*.

F. J. 17 ÉVES LÁNY, HAZTARTÁSBELI. Ipari továbbképzőbe jelentkezett. Gyári munkás, vagy varrónő szeretne lenni. Apja cigányzenész. Kilenc éve jár könyvtárba, a meséskönyveken kezdte, most *Jókainál* tart. Naponta 4–5 órát is olvas. Majdnem minden olvasmányát a könyvtárból szerzi, ritkán máshonnan. Ponyvát csak elvéve olvas, nem kerül a kezébe. A történelmi regényeket szereti, elsősorban magyar klasszikusoktól. Szereti *Lev Tolsztoj* műveit, más külföldi írók műveit nem jegyzi meg. Legkedvesebb szórakozása a könyv és a mozi. Saját könyvei is vannak, hibátlanul, szerzőikkel együtt sorolja fel őket: *Dumas: Ascanio, Verne: A világ ura, Móricz: A boldog ember, Molnár: A Pál utcai fiúk, Vársárhelyi: Hétköznapiak, Thury: A mi lányunk*.

T. I. 17 ÉVES FIÚ, GIMNAZISTA. Apja művezető. Kisiskolás kora óta olvas. A klasszikus magyar és külföldi írókat kedveli, mai magyar író művének ki-kölcsönzésére nehezen lehetett rábeszélni. Korábban ponyvát is olvasott, ez most már nem érdekli. Legjobban *Jókai* művei: *Az aranyember, A köszívű ember fia, A szegény gazdagok* hatottak rá. Verseket is olvas. Csak annyi időt fordít olvasásra, amennyit a tanulás enged. A zenét nagyon szereti. Nehezen vallja be, hogy hivatásos énekes szeretne lenni.

K. Z. 17. ÉVES FIÚ, KERESKEDŐ TANÚLÓ. Apja is kereskedelmi alkalmazott. Kizárólag sport, pontosabban labdarúgó könyveket olvas. Mint mondja, olvasott már regényt is, de sem címére, sem szerzőjére nem emlékszik. Pedig jó volt, partizánokról szólt. A sportkönyveket azért is bújja, mert rejtvénypályázaton vesz részt, jutalomként szeretne kijutni a római olimpiára. Otthon nincs könyve, apjának van néhány, de ő nem olvassa. Mieccsen kívül sokat jár moziba is.

Egy érdekes statisztika

Csak néhány példát említettünk, kiragadva sok száz különböző egyéniség közül. Ahány fiatal, annyi probléma, annyi feladat. A kép talán teljesebb lesz, ha megemlítjük a tavasz folyamán a fiatal korosztályok olvasmányairól végzett felmérésünket. Ennek során kiderült, hogy az általuk elolvasott könyvek 63%-a szépirodalmi mű, 20%-a ifjúsági munka, és 17% tartozik az ismeretterjesztő, vala-

mint a szakmai irodalomhoz. Ha ebből a szépirodalmat ismét 100%-nak vesszük, ennek 34%-a a klasszikus, illetve régi magyar szerző műve, 25%-o tartozik a mai magyar irodalomhoz, 20%-a a világirodalom klasszikusaihoz, 12%-o a szovjet és a népi demokratikus országok irodalmához és 9%-o a nem szocialista országok mai irodalma.

Izgalom és színvonal

14–18 éves korban a leggyakrabban támasztott igény az olvasmánnyal szemben az, hogy *izgalmas legyen*. Említettük egyik ifjú olvasónkat, aki a könyvekben csak a cselekményt keresi, ahol másról van szó, az oldalakat átlapozza. Példája nem áll egyedül, ezen legtöbb ember, — bár rendszerint jóval korábban — átesik. A serdülés átmenetileg kiegyensúlyozatlan életszakaszt jelent. Az ifjú növekvő életereje, tettvágya korlátokba ütközik. Min- ren forrong, alakul benne, képzelete mérsé- részen szárnyal, félig ábrándvilágban él. A valóság azonban lenyűgözi, megbénítja, béklyókba köti. Az aktivitás számára mintegy biztosítószepet jelent az iro- dalom, mellyel szemben a kaland, az izga- lom, feszültség, a fantasztikum, exotikum igényt támasztja. Ez az igény éppen azért veszélyes, mert túlságosan könnyen kielégíthető. Kielégíti a ponyva is, mely a valódi irodalommal ellentétben az er- kölcsi, esztétikai, világnézeti követelmé- nyeket figyelembe sem veszi.

Mit kezdünk azzal a fiatal olvasóval, aki az izgalmas, érdekes, kalandos olvas- mányt keresi? Mit tehetünk akkor, ha be- vallja: csak az izgalom, a cselekmény ér- dekli, más értéket a műben észre sem vesz? Hiába próbálnánk érdeklődését egészen más irányba terelni, mivel aligha ér- nénk cél- t. Nem tehetünk mást, mint hogy olyan kalandos, cselekményben gaz- dag műveket adunk a kezükbe, melyek- nek művészi értékük is van. Elolvasásuk után hívjuk fel ezekre figyelmüket, és hasonlítsuk össze a ponyvák sekélyessé- gével. Azoknak, akik az izgalmas, rohanó cselekményű detektívregényeket kedvelik, színvonalbeli emelkedést jelenthet a mű- vészi kalandregényre való áttérés. A *Leslie Fred*-ekkel szemben *Dumas* is vi- tathatatlan előnyökkel rendelkezik. Nála azonban sokkal nagyobb művészei is vannak a kalandregényeknek. Munkáik izelítőt adnak a fiatal olvasónak a lélek- elemzés, jellemábrázolás, a kifejezés mű- vészi lehetőségeiből. Persze maga a kalandregény nem képezi éppen a mű- vészi irodalmi alkotások csúcát, igazi értékekre azonban bőven akadhatunk bennük is. Nem szabad arról sem meg-

feledkezni. hogy a művészi kalandregény nemcsak a cselekmény, az izgalom utáni vágyat elégíti ki, nemcsak irodalmi élményt ad, hanem *utat is jelent*, mely a magasabb szintű műélvezet felé vezet.

A könyvtárosnak itt bőséges lehetőségei vannak az ajánlásra. A romantika kedvelői bőséges örömet lelhetik Walter Scott lovagtörténeteiben. Victor Hugo halhatatlan alkotásai: *A nyomorultak*, *A párizsi Notre-Dame* igazi művészi élményt nyújtanak.

A kincskeresés ábrándjait az ifjú olvasók Stevenson, Jack London, Ilf-Petrov, Ribakov, Poe művészi tolla nyomán is átélhetik. A fantasztikum özönét találják Swift, Mark Twain, Wells, Alekszej Tolsztoj vagy akár az örök Verne regényeiben.

A könyvtáros ajánlásában nincs egyedül emlékeztetere utalva. Kitűnő szolgálatot tehet többek között a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1958-ban kiadott ajánló bibliográfiája: *A kaland mesterei*. Jó lenne, ha ezt és társait minden könyvtáros forgatná.

A nemlétező „kistestvér”

Jól ismerik a könyvtárosok azt a fiataalt — sőt nem egyszer felnőttet is —, aki kis testvérének visz haza *meséskönyvet*. A kis testvér nem mindig létezik. Előfordul, hogy az olvasó pirulva, zavarában bevallja: *maga olvassa őket*. Nincsen ebben semmi szégyen, csak nem szabad itt megrekedni. Egy 18 éves segédmunkás olvasónkat. — aki kizárólag meséskönyvet vitt, — rábeszéltek, hogy Benedek Elek mellé vigye ki az Erdély aranykorát és Mikszáthnak *A kis primását* is. A fiatalember ezután elolvasta Jókainak a *Törökvilág Magyarországon*, *A janicsárok végnapjai* című műveit, Mikszáth *Két koldusdiákját*, *Bárdostól A dzsidáskapitányt*, majd ismét Jókai számos művét, Vaszilij Jan trilógiáját, Passuth, Hegedűs Géza műveit. A történelmi regényeket ma is nagyon szereti, de már egyebet is olvas.

Persze a történelmi regények kedvelői nem éppen mind a mesebarátok közül kerülnek ki. A történelmi regények nagy általánosságban kétségtelenül könnyebbek, pihentetőbbek, mint az eseménytelen, lélekelemző regények. Hatásuk a fiatalokra nagyon erős lehet, azért ajánlásuk terén alapos gondnal kell eljárni. Sohasem szabad megfeledkezni arról, hogy a történelem nagy alakjainak, a nagy művészeknek, feltalálókknak, kutatóknak élete az ifjú olvasó számára példát szolgáltat, és egész érzelmi és értelmi világának, emberi szemléletének kialakulását befolyásolhatja.

A könyvtáros munkáját ezen a téren is ajánló bibliográfiák könnyítik meg. A Szabó Ervin Könyvtár *A világtörténelem regényekben* (Okor és a Középkor) köteté kitűnő segédeszközül szolgálhat. Nem támaszkodhatunk azonban egyedül ezekre, elkerülhetetlen, hogy a műveket közvetlenül tanulmányozzuk. Sok egyéb szempont mellett azért is, mert a történelmi regények jó része *erkölcstörténeti* képet is ad, ezek pedig nem mindig épületesek az ifjú olvasó számára. Ha a szerzőnek egy-két művét ismerjük, még nem jelenti azt, hogy a többi is nyugodtan ajánlhatjuk fiatal olvasóinknak. A műveket külön-külön is kézbe kell vennünk. Így nem történhet meg például az, hogy Révay József római tárgyú történeti műveinek ismeretében az *Egi jelet* is ajánljuk a fiataloknak.

Nagylányaink olvasmányai

Az *érzelmek felébresztésének igénye* az olvasmánnyal szemben elsősorban lányoknál jelentkezik. Két fő megjelenési formáját ismerjük: A mű által érzékeltetett szerelmi boldogság utánélésének vágyát és a részvét, az elérzékenyülés, a megindulás keresését. Mindkettő szép, természetes és felemelő vágy. A szerelem hatalmas, tiszta érzése minden fiatalra vár, csak természetes, hogy nagylányaink ábrándjai szívesen szállnak ebbe a világba. Az elérzékenyülést sem kell szégyeníteni. Egy-két nemzedékkel ezelőtt még meglelt férfiak is szívesen ejtettek néhány könnycseppet a Werther, a Fanni hagyományai lapjaira. A hiba csak ott van, hogy ezeket az érzéseket olcsón is fel lehet kelteni. Ezt teszi a giccs, ezt teszik az irodalmi mesteremberek limonádéi is. Ezeknek a műveknek a mesterként ízü, rózsaszínre mázolt világa éppen úgy a szerelem érzéseit kívánja ábrázolni, mint akár az irodalom legművészibb alkotásai, de ezt felszínes, hamis eszközökkel próbálja elérni. A giccs az életet, a valóságot meghamisítva, üresen, vagy éppen ríktóan, sziruposan ábrázolja. Ezzel a fiatalokat is hamisítvá, ürességre, felszínességre neveli.

Kétségtelen, hogy a *túl korán* olvasott művészi alkotás is káros lehet. Nem egyedül az esetleges erotikus részletek okozhatják ezt, hanem az élet és az emberi jellemek, viszonylatok naturalisztikus, néha kiábrándult rajza, a céltalanság világa. Eppen nagy írók ábrázolják néha egészen művészi eszközökkel az élet reménytelenségét, az ember tehetetlen vergődését a sors útvesztőiben. A giccs ennél erkölcsileg is veszedelmesebb. Hazug világot ábrázol, a kérdések gyökereit sohasem keresi. A problémákat ahe-

lyett, hogy tisztázná, megkerüli. A fiatal olvasó maga is részesévé válik ennek a hazug világnak, jól érzi magát benne és átéli, esetleg annyira, hogy a külső világgal való viszonya, embertársaival szemben tanúsított magatartása is elveszti őszinteségét, felszínessé, hazuggá válik.

Nem az a hiba, hogy nagylányaink szeretnek elérzékenyülni, az embersors — így saját maguk — iránti részvétükben könnyezni. A hiba az, ha ezeket az érzéseket olcsó, gyenge irodalmi eszközök is kiválthatják. Nem a könnyeket kell száműznünk. hanem igényességre, fejlettebb irodalmi ízlésre kell nevelnünk. E nevelés eszköze az igazán színvonalas irodalom, mely kimeríthetetlen bőséggel áll rendelkezésünkre. A magyar klaszszikusok egész sora *Jókaitól Móricz Zsigmondig, mai írónk, nem utolsósorban írónk* életműve, az egész világirodalom bőséges anyagot szolgáltat. Inkább csak a gazdagság zavaráról lehet szó, mégis jó lenne, ha alkalmas ajánló bibliográfia állna rendelkezésünkre. A Szabó Ervin könyvtár *Szerelm, házasság, család* című bibliográfiáját óvatosan használjuk, összeállításánál nem az ifjúság számára történő ajánlásokra gondoltak.

Élő irodalmunk

Az irodalom, az igazi irodalom mindig megelőzi kora levegőjét. Élő irodalmunk a mi világunkat, a mi életünket ábrázolja, és gyakran mégis merészségnek, újnak, kicsit idegennek tűnik. Mint *Benedek Marcell* írja valahol: rendszerint az előző irónemzedék nyelve, gondolkodásmódja jut el odáig, hogy az átlagos olvasó magáénak, természetesnek érezze. Talán ez az oka annak, hogy fiataljaink

zöme is csak az olvasás emelkedő útjait megjárva jut el korunk, mai életünk irodalmának élvezetéhez. Az út ide vezet; mai írónkat történelmi, vagy egyéb, elmúlt korokban lejátszódó regényeiken keresztül is meg lehet szeretni.

Versolvasó fiatalok

Kedvelt alakjai a könyvtáraknak a versszerető fiatalok. Nincsenek sokan, a szabadpolcnál a könyvtárosnak nem sok gondot okoznak. Aki a verset szereti, értékeli már a kifejezés szépségét, igényes, ízlése van. Így maga keresi a szebbet, értékesebbet. Mégis legyünk segítségükre, az állomány ismeretében, a fokozatosság elvét szem előtt tartva, hívjuk fel figyelmüket újabb szépségekre.

Ne feledkezzünk meg azonban azokról sem, akik eddig nem olvastak verset. A kiválasztott prózai művek mellé ráadásul nyújtott verseskötet már sok fiatal olvasónkat ismertette meg a költemények olvasásának gyönyörűségével.

*

A 14—18 éves fiatalokkal való törődés bonyolult és gondos munkát kíván. Nevelésükhöz életkori sajátágaik miatt is sok türelemre, tapintatra van szükség. Ne sajnáljuk ezt tőlük, amikor irodalmi irányításukat kezünkbe vesszük. Mindig tartsuk azonban azt is szem előtt, hogy még az egyszerűen szórakoztató olvasmány sem lehet öncélú. *Azért olvassanak, hogy jobb, igazabb emberek legyenek.* A felnőtt kor küszöbéhez érkezett fiataljaink egész életre szóló vértetést szerezhetnek olvasmányélményeikből. Ezt a lehetőséget, ezeket a soha nem pótolható éveket nem szabad elfecsérelni.

Ughy Jenő

A BOLGÁR KÖNYVKIADÁS 1959-BEN

A szófial Elin-Pelin Bolgár Bibliográfiai Intézet Statisztikai szolgálatának jelentése szerint 1959-ben összesen 3487 kiadvány jelent meg, 25 056 000 példányban. Ebből 2726-ot (23 0 2 000 példányt) tesz ki a széleskörű terjesztésre szánt mű, tehát a társadalmi-politikai, tudományos, műszaki, oktatási könyv és szépirodalom. A fejlődést jól szemlélteti az 1939. évi kiadványteremléssel való összehasonlítás: 1939-ben csak 2169 kiadványt adtak közre, összesen 6 484 000 példányban. A könyv nagyfokú elterjedését mutatja, hogy ma Bulgáriában 1 lakosra átlagosan 3,5 könyv jut.

A 2726 mű közül csupán 382 származik idegen szerzőtől, ami az össztermésnek mindössze 14%-a. Orosz, illetve szovjet szerzőtől 264 könyvet ültettek át és 22 francia, 19 angol, 17 német, 8 kínai, 8 cseh, 7 magyar, 6 olasz stb. könyvet fordítottak le. Ugyanakkor bolgár nyelvről összesen 376 művet fordítottak idegen nyelvre. (Ezek túlnyomórészt szépirodalmi munkák, illetve a bolgár művészetéről, régé-

szetről és történeti kutatásokról szóló monográfiák). Ebből 128-at török nyelvre — a török kisebbség részére — 74-et oroszra, 49-et angolra, 45-öt franciára, 37-et németre, 16-ot spanyolra fordítottak.

Ha a kiadványtermést az ismeretágak szerint vizsgáljuk, a következő képet kapjuk: társadalmi-politikai mű — 490. Ebből a kommunista és munkáspártokról 104, a szocialista építésről 84, a hadügyről 58, a történelemről 54 mű íródott. A műszaki, mezőgazdasági, orvosi jellegű kiadványok száma 860 volt. A mezőgazdasági könyvek száma 287, az orvosi munkáké 167. A művészetekről 91 könyvet adtak közre. A szépirodalom terén 530 mű jelent meg bolgár, illetve külföldi szerzőtől. Ebből az ifjúság és a gyermekek számára 210 mű íródott. Az eredeti bolgár szépirodalmi alkotások száma: 185 könyv a felnőttek részére és 156 mű az ifjúság és a gyermekek számára. (Bibliotekar, Szófia).

HORÁNYI ELEK

(1736-1809)

Czvittinger Dániel és Bod Péter mellett Horányi Elek volt a harmadik magyar tudós, aki munkásságával előkészítette és egyengette nemzeti bibliográfiánk megvalósításának útját. Voltak ugyan a XVIII. század folyamán rajtuk kívül mások is, akik a magyar írók munkáinak és életrajzi adatainak összegyűjtésével foglalkoztak, de műveik kéziratban maradtak és többnyire elkallódtak, ezért hatásuk alig lehetett. E kéziratok munkák szerzői — csakúgy, mint Bod Péter és Horányi Elek — lényegében a Czvittinger által kezdett irány folytatói voltak. Valamennyien íróink életrajzeit állították össze a nevek betűrendjében, és az életrajzi adatok között felsorolták a könyvek címét is. Fejlődést többnyire csak annyiban jelentenek elődeikhez képest, hogy bővítik, kiegészítik az adatokat, és egyre több író életét dolgozzák fel. Czvittinger még csak 269 íróat sorol fel, Bod Péter már 528 író életét ismerteti, Horányi Elek három kötetes munkájában pedig 1155 író életéről és munkásságáról számol be.

Horányi azonban nemcsak terjedelmesebb, hanem sokkal alaposabb és rendszerezesebb munkát is végzett elődeinél. Ezt elősegítette — az úttörők előmunkálatain kívül — az a körülmény is, hogy sokkal kedvezőbb korszakban és jobb körülmények között működött, mint például Czvittinger Dávid. Ugyanis Czvittinger a XVIII. század elején külföldön, és a háborús viszonyok következtében kora íróitól csaknem teljesen elszigetelten dolgozott, Horányi viszont a XVIII. század utolsó évtizedeiben hazájában, a magyar felvilágosodás korának pezsgő irodalmi világában élt, élénk kapcsolatot tarthatott fenn az írókkal, és a munkatársak egész seregének segítségére támaszkodva végezhette anyaggyűjtő munkáját.

E különbségek mellett közös vonásokat is találunk Czvittinger és Horányi működésében: mindkettőjüket az a becsvágy sarkallta elsősorban, hogy megcáfolják a nemzetünk kultúrátlanságáról terjesztett vádakokat, és bizonyosságot tegyenek arról, hogy íróink száma nem jelentéktelen. Összeállításuk nyelvét mindketten a latint, az akkori tudományos élet nemzetközi nyelvévé választották, mert a külföldi közvélemény tájékoztatását tartották legfontosabb feladatuknak. Hazánk irodalmi műveltségével kapcsolatosan a nyugati körökben elterjedt elmarasztoló véleményt a bécsi poli-

tika mesterségesen is terjesztette és felnagyította; Czvittinger idejében, II. Rákóczi Ferenc szabadságharca alatt éppen úgy, mint Horányi korában, Mária Terézia és II. József gyarmatosító és németesítő politikájának ideológiai támogatása érdekében. Ez ellen lépett fel Horányi Elek, aki egyébként a nemzeti-mozgalom egyik jelentékeny képviselője volt.

2.

Horányi Elek 1736-ban született Budán, köznemesi családból. Szülei jómódúak voltak, és gondos nevelésben részesítették: iskolai tanulmányait Budán, Pozsonyban, Kassán és Győrött végezte. 1752-ben belépett a piarista rendbe. Szerzetesi fogadalma után letétele után rendje tanulmányai folytatása végett Rómába küldte, ahol bölcselettel, teológiával és természettudományokkal foglalkozott, majd nyugat-európai tanulmányútra indult. Járt Svájcban, Németalföldön és Angliában, ahonnan 1758-ban gazdag tapasztalatok-

kal érkezett haza. Felszentelése után különböző vidéki városokban tanított, majd 1767-ben a váci akadémián a bölcsészeti tanszék tanára lett. Itt alkalmat nyílt elmélyedni a tudományokban, ekkor kezdett behatódóan foglalkozni irodalmunk történetével is. Hozzá is eljutott az a külföldi vélekedés — talán tanulmányútjai során is találkozott ilyenekkel —, amely becsmérlően nyilatkozott a magyar tudományról és irodalomról. Ennek megcáfolása végett fogott hozzá adatgyűjtő munkájához.

A rend felmentette a tanítás alól, és így minden idejét tervezett műve előkészítésének szentelhette. 1770-ben Velenében kiadta munkájának tervezetét „Prodromus Hungariae Literatae” címmel. Majd Nyitrán, Tatán és a fővárosban folytatta az adatgyűjtést. A három kötetre összegyűlt anyagot 1775—1777 között Bécsben jelentette meg „Memoria Hungarorum” címmel. Az elismeréssel fogadott mű megjelenése után Horányi nem hagyott fel irodalmi és bibliográfiai tevékenységével: a hetvenes évek végén Bessenyeivel és Anyossal együtt részt vett abban a szervezkedésben, amely Pesten *Hazafiúi Magyar Társaság* néven egy magyar irodalmi társaság létrehozását tűzte ki céljával; de folytatta anyaggyűjtő munkáját is. Lexikonának új, bővített kiadását 1792-ben Pesten jelentette meg, de ez már csónkán maradt, mert csak az első kötet látott napvilágot a több kötetre tervezett műből. Horányinak e két írói lexikonán kívül még számos munkája volt; többnyire tankönyvek, de írt a kilencvenes évek körül politikai tárgyú iratokat is, amelyek a köznemzeti mozgalom hívének mutatják. 1809-ben halt meg.

3.

Horányi „Memoria Hungarorum” című műve — mint láttuk — a Czvittinger által kezdeményezett és Bod Péter által folytatott műfaj továbbfejlesztése volt mennyiségi és minőségi szempontból egyaránt. A címlapon olvasható jelmondat kifejezi az indítékot, amely szintén meg egyezik az elődökével: „Provehimur non praemia, sed patriae amore” (Nem jutalomért, hanem hazaszeretetből fáradozunk). A bevezetésben megemlékezik Czvittinger lelkes, de — az övéhez képest — kevesebb eredményt felmutató kezdeményezéséről, és elismeréssel nyilatkozik Bod Péter művéről is. Főtörekvése az volt, hogy kiegészítse elődei hiányait, és helyreigazítsa tévedéseiket. Évéggett széleskörű kapcsolatokat épített ki mind azokkal, akik anyaggyűjtő munkájában támogatni tudták. Munkatársai főleg a különböző szerzetesrendek tagjai közül

kerültek ki, de az adatok összegyűjtésében segítségére volt sok író és könyvbarát is. Ezenkívül világnézeti szempontból is haladást mutat elődeihez képest, mivel nála már alig találjuk nyomát — nyilván a felvilágosodás eszméinek következtében — a még Bod Péternél is gyakran előforduló vallási türelmetlenségnek és elfogultságnak az egyes írók jellemzésével kapcsolatban.

Horányi háromkötetes munkáját a korabeli hazai és külföldi tudományos élet egyaránt nagy elismeréssel fogadta. Tekintélyes folyóiratok emlékeztek meg róla meleg hangon, és egész sereg külföldi tudós társaság igyekezett Horányi tagjai sorába felvenni. *Horváth István* így írt a Memoria Hungarorum jelentőségéről: „Horányi leginkább a Memoria Hungarorum által szerzett nevének mind a hazában, mind a külföldön halhatatlan hírt és dicső emlékeztet: mert akkor midőn még az eféle tárgyokra igen csekélyek valának a ségedelmek, 1155 tudósokat a feledékenység homályaiból ki ragadni nem kis munkába telt.”

Horányi a Memoria Hungarorum megjelenése után tovább folytatta a gyűjtést, készült a hiányok pótlására és művének új adatokkal való kiegészítésére. Anyaga egyre gyűlt, az új kiadás megjelenése pedig sokáig késett; míg végül is 1792-ben „Nova Memoria Hungarorum” címmel megjelent, de csak az első kötete. Ez csak A-tól C-ig tartalmazta az írókat, köztük pl. *Batsányi* nevét és működését, aki az első kiadás óta eltelt időszakban lépett fel az irodalmi életben. A *Nova Memoria Hungarorum* késésének és csonkaságának az oka részben anyagi nehézségekben, részben pedig bizonyos személyeknek és köröknek Horányi munkásságát nem jó szemmel néző és azt gáncsoló magatartásában rejlik. Főleg a jezsuiták voltak azok, akik személyi és a két rend között meglevő ellentétek következtében, valamint sértett hiúságból (keveselték azt, amit Horányi róluk írt) hátráltatni igyekeztek munkásságában.

Horányi műve azonban befejezetlenül is a legjelentősebb XVIII. századi magyar bio-bibliográfiai munka, és egyben utolsó állomása is a XVIII. században e műfajnak. Utána már nemzeti bibliográfiánk megindítói veszik át a szót.

Horányi munkásságának és emberi magatartásának az értékeit már a kortársak is felismerték; de mi is elmondhatjuk róla azt, amit Kazinczy írt róla: „Hévvél szerette a jót, hévvél utálta a gonoszt. Tiszta lélek volt, méltó, hogy a maradék áldással emlékezzék felőle.”

Kókay György

Dunántúli könyvtárosok Csehszlovákiában

Könyvtárosaink körében többször is felvetődött olyan igény, hogy szeretnének külföldre menni, idegen országot látni — megismerni annak kultúráját, könyvtári helyzetét és munkáját. Tavaly a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szervezett társasutazást a Szovjetunióba, de azon megyékből csak egy személy vett részt. Várható volt, hogy a központilag szervezett külföldi utazásokon a jövőben is csak 1—2 személy vehet részt megynként. Így jutottunk arra az elhatározásra, hogy mi, veszprémi könyvtárosok magunk szervezzük meg egy ilyen utazást.

Megállapodtunk, hogy először Csehszlovákiába megyünk. Az IBUSZ-tól kértük, hogy indítson Veszprémből különjáratot könyvtárosok számára. Elkészítettük az útiterv-javaslatunkat, melyet az IBUSZ kisebb módosításokkal el is fogadott.

Május 6-án a dunántúli könyvtárosok különjáratú autóbussa elindult a 9 napos csehszlovákiai útra, amelyen 22 Veszprém megyei (állami és szakszervezeti) könyvtáron kívül Somogy, Zala, Tolna, Komárom és Fejér megyéből vettek részt könyvtárosok. Az élményekben gazdag utazás a várakozáson felül sokat adott a résztvevőknek. Brno, Kutna, Hora, Prága, Karlovy Vary és Mariánské Lázně voltak az út nagyobb állomásai.

Csehszlovákiában nagyon sok a szép műemlék, kastély, várkastély, templom stb. A török és a német nem rombolta le az összes várakat, és a második világháború sem tette úgy tönkre a műemlékeiket. Meg tudták védeni azokat. A felszabadulás után pedig többet törődtek velük, és jelenleg is jobban kihasználják őket, mint mi a mieinket.

Igyekeztünk a zsúfolt programba minél több könyvtárlátogatást is beiktatni. A Nemzeti Könyvtár mellett működő Módszertani Kabinettel levélben előre felvettük a kapcsolatot, és a szakmai útitervet ők állították össze a részünkre. Prágában az Egyetemi és a Városi Könyvtárat néztük meg, valamint a Módszertani Kabinet vezetője tájékoztatott bennünket a csehszlovák könyvtári hálózatról. Karlovy Varyban a Városi, Pozsonyban a Városi Könyvtárat és annak magyar fiókját néztük meg.

Sok érdekes és hasznos dolgot láttunk a csehszlovák könyvtárakban. A nagyobb könyvtárak elhelyezése sokkal jobb, mint nálunk. Nagyon szép és célszerű például a prágai Városi Könyvtár épülete. A Vá-

rosi Könyvtárnak a serdülők részére külön részlege van. A most épülő gyermekrészleg, annak berendezése és felszerelése mintául szolgálhat nálunk is. Úgy látszik, hasonlóan jó a többi könyvtár elhelyezése is. A Karlovy Vary Városi Könyvtárnak például külön hírlap- és folyóirat olvasóterme is van. Csak egy községi könyvtárat láttunk, de a falvakon keresztül utazva, úgy vettük észre, hogy a legtöbb könyvtár iskolában van elhelyezve. Jó módszer, hogy az iskolákra is mindenütt kiteszik a könyvtár zománczott tábláját.

A lakosság könyvvel való ellátottsága jobb, mint nálunk, hisz 1000 lakosra 1600 kötet könyv jut. Viszont a látottak alapján olyan véleményünk alakult ki, hogy a könyvtárak állománya minőségileg gyengébb, körülbelül megfelel a mi 1957. évi állományunknak. Tipográfiai szempontból is szebbek a mi könyveink.

Az állomány feltárása jó. A nagyobb könyvtárakban mindenütt találkoztunk a nagy szaktudást igénylő tárgyszókatalógusokkal, melyeket az olvasók használnak is. Ez érthető, hisz használata lényegesen könnyebb, mint a szakkatalógusé. Jó megoldás, hogy a katalóguscédulákat felül üveglap vagy két vaspálca védi, az olvasók nem tudják összekeverni őket. Érdemes lenne ezt a módszert nálunk is elterjeszteni.

Az olvasószolgálatban több érdekes dolgot is láttunk. A nagyobb könyvtárakban a könyvkártya nem a könyvben, hanem a könyvek raktári rendje szerint dobozokban van elhelyezve. Ha az olvasó kér egy könyvet, először a kartonokat nézik meg, hogy nincs-e a kért mű kölcsönözve. Pozsonyban az olvasók maguk nézik meg ezt a könyvkártya-katalógust, és a könyvtárosoktól csak olyan könyvet kérnek, ami a raktárban van.

Nagyon tetszett nekünk a prágai Városi könyvtár olvasószolgálati munkájának szervezettsége, kölcsönzési mechanizmusa. Jó megoldás az ajánlott anyag egy részének szabadpolcos elhelyezése. A kölcsönzőben ügyes megoldású, szép polcok vannak, melyeken középen a katalógus megfelelő szakcsoportjainak fiókjai vannak beépítve, azok felett pedig a szakba vágó ajánlott műveket teszik ki. Az állványok kevéssé hozzáférhető alsó részén a tartalékkönyveket tartják.

A könyvtárak személyi ellátottsága hasonló a miénkhöz. Viszont a hálózati módszertani munkával kevesebb személy

foglalkozik. A megyék és járások lényegesen nagyobbak. A járási könyvtárak százezer lakosig (kb. 100 község) egy módszertani munkatársat, azon felül kettőt alkalmazhatnak.

A községi könyvtáraknak önálló költségvetésük van, önállóan szerzeményeznek, de a járási könyvtáraktól is kapnak bizonyos mennyiségű letéti anyagot. Általában lakosonként 1 korona a könyvbeszerzési keret, és ahhoz jön a tanácsok és a termelőszövetkezetek esetleges további támogatása.

Az állomány gyarapítását megnehezíti, hogy náluk nincs könyvtárellátó. Ez a járási könyvtárnak megnehezíti a szerzeményezés irányítását, és egyben azzal jár, hogy nagyon sok könyvtár nem használja a Nemzeti Könyvtár által központilag nyomtatott katalóguscédulákat. A

legfontosabb feladatuk most a járási könyvtárak megerősítése és hálózati irányító központtá fejlesztése. A könyvtárak munkájának felfrissítése érdekében versenyt hirdettek a „kiváló könyvtár” cím elnyeréséért. Erről a Könyvtáros már több ízben közölt hírt.

Egyik fő célkitűzésük annak megvalósítása, hogy a könyvtárak a munkájuk ellátásához szükséges könyvanyagot ingyen kapják (Csehszlovákiában ugyanis bevezették, hogy az iskolában a tanulók ingyen kapnak könyvet), és ne a községek szeszélyétől függjenek.

Végül tapasztalatunk az volt, hogy szükség van hasonló utazásokra, ezért a dunántúli megyei könyvtárak a jövőben évenként felváltva szerveznek meg egy külföldi utazást.

Varga Béla

BENTLAKÁSOS TANFOLYAM CSONGRÁD MEGYÉBEN

Július 4-től 9-ig Szentesen, a híres festő, Koszta József városában rendeztük meg a társadalmi munkás könyvtárosok tanfolyamát. A tanfolyamon 40 társadalmi munkás és 10 főhivatású (főleg önálló községi) könyvtáros vett részt.

A szentesi tanfolyam résztvevői megtekintik „A vallás titkairól” c. kiállítást

Idén is, miként tavaly, a Megyei Tanács Művelődésügyi Osztályával egyetértésben egy időben bonyolítottunk a népművelési munka talusi vezetőinek, a művelődési otthon igazgatóinak és népművelési ügyvezetőinek rendezett tanfolyammal. Így mód volt rá, hogy egyes előadásokat, melyek a könyvtárosokat és a népművelőket egyaránt érdekelték — főleg a politikai és művelődés-

politikai kérdéseket elemző előadásokat — együtt hallgassák és vitassák meg, kicserélve tapasztalataikat. Egyben hozzájárult ez a körülmény a könyvtárosok és a népművelők helyes kapcsolatának kialakulásához, továbbfejlesztéséhez is. A hét 3 napján: hétfőn, csütörtökön, szombaton közös foglalkozásokat tartottunk, a másik 3 napon kizárólag könyvtári szakelőadások hangzottak el.

A közös foglalkozásokon többek között a következő előadásokat hallották a résztvevők:

Általános politikai tájékoztató (nemzetközi helyzet, belpolitika, agrárpolitika, művelődéspolitikai). Népművelési munka a termelőszövetkezeti községekben; Az ateista propaganda, mint a dolgozó tömegek világnézeti nevelésének eszköze; Az 1960/61. év fontosabb népművelési feladatai.

A könyvtárosok részére külön foglalkozásokon elsősorban a Csongrád megyében még ezután sorra kerülő tanácsai kezelésbe adással kapcsolatos problémák és a mezőgazdaság szocialista átalakulásából következő könyvtári feladatok megtárgyalása képezte az előadások gerincét. Egész napot szántunk a tanácsai kezelésbe adás problémáinak megbeszélésére, előkészítésére. Délelőtt a feladatok elvi-gyakorlati szempontjairól hangzott el előadás, a délután a feladatok gyakorlására fordítottuk. Az Állami Könyvtarjesztő Vállalat Könyvtárellátó osztályától kért rendelő jegyzékeken gyakoroltattuk a szerzeményezés módját, továbbá, a leltározást, törlést, a karto-
táros kölcsönzést, és így tovább... (T. J.)

Beszélő számok az állami közművelődési hálózatról

2. rész

A IV. tábla a megyei könyvtárak olvasóira és azok megoszlására vonatkozó adatokat közli. Az ugyanezeknek megfelelő átlagadatok (Budapest nélkül) a következők:

Az olvasók száma 1958 százalékában: 109,0%.

Az olvasók megoszlása:

munkás	15,4%
paraszt	4,2%
értelmiségi	12,2%
tanuló	47,8%
egyéb	20,4%

Az összes olvasóból 14 év alatti 31,3%

Az adatok értékelésénél tekintetbe kell venni, hogy a miskolci megyei könyvtár kölcsönzője negyedéig zárva volt. Az olvasók megoszlását csak akkor lehet helyesen értékelni, ha a lakosság megfelelő kategóriáival vetjük egybe, ami a települési helyektől függően nagy eltéréseket mutat. A népszámlálás adatainak nyilvánosságra hozása után erre lehetőség nyílik.

IV. táblázat

Megyei székhely	Az olvasók száma	Az olvasók száma az 1958. év %-ában	Az olvasók száma a lakosság %-ában	Az olvasók megoszlása foglalkozás szerint %-ban					Az összes olvasók hány %-a 14 év alatti
				munkás	paraszt	értelmiségi	tanuló	egyéb	
Kecskemét	5821	150,0	8,6	15,1	19,4	9,3	31,0	25,1	21,2
Pécs	8878	107,3	7,7	25,0	2,8	16,4	41,5	14,3	23,6
Békéscsaba	6038	104,5	14,2	17,0	6,0	10,0	55,0	11,5	38,8
Miskolc	7463	92,3	5,0	10,6	0,4	5,7	57,9	25,4	44,8
Hódmezővásárhely	5240	102,8	11,0	19,7	12,6	11,6	45,8	10,3	29,7
Székesfehérvár	4108	99,2	8,0	18,4	0,6	14,6	45,5	20,9	27,8
Győr	4358	115,4	5,5	17,8	0,2	13,0	52,1	16,9	24,2
Debrecen	5592	113,2	4,7	15,3	0,7	10,9	46,0	27,1	34,7
Eger	3565	108,7	11,9	7,9	0,9	19,7	53,3	18,3	30,4
Tatabánya	2742	140,6	4,6	20,3	0,07	8,4	45,4	25,8	34,0
Salgótarján	2251	115,2	9,0	21,2	0,04	16,8	39,9	22,0	15,2
Kaposvár	7290	110,7	21,7	15,4	2,6	9,7	49,1	23,1	29,1
Nyíregyháza	3757	126,7	11,2	5,2	1,4	17,6	56,0	19,8	27,0
Szolnok	3716	105,9	9,3	11,7	1,3	10,3	44,3	32,4	24,9
Széksárd	2825	88,5	18,9	6,2	4,4	13,3	58,1	18,0	43,8
Szombathely	3494	94,4	7,4	17,2	4,7	14,8	40,4	22,9	27,0
Veszprém	2676	122,3	11,8	11,8	0,8	18,4	49,1	19,9	23,6
Zalaegerszeg	3006	106,3	17,5	10,4	8,5	7,6	51,9	21,6	33,1
Budapest	126477	107,8	6,8	23,3	0,2	27,8	42,5	31,4	25,7
Szeged	6122	96,8	6,1	14,5	2,5	11,4	50,0	21,6	18,6

Az V. számú tábla a kölcsönzések megoszlását és a forgási sebességét mutatja. A megfelelő átlagszámok (Budapest nélkül) a következők:

Kölcsönzött kötetek 1958 százalékában: 108,8. A kölcsönzött kötetek megoszlása: ismeretterjesztő és tudományos 12,8 százalék, szépirodalom 60,7 százalék, gyermekirodalom 26,5 százalék. Az egy olvasó által kölcsönzött kötetek száma 32,6. Forgási sebesség 3,1.

Az ismeretterjesztő irodalom csoportjába itt is, mint minden táblánál beleértettük a politikai ismeretterjesztés irodalmát is.

Megyei székhely	Kölcsönzött kötetek száma	Kötet- forgalom az 1958. év %-ában	A forgalom megoszlása %-ban			Az egy olvasóra jutó kölcsönzött kötetek száma	Forgási sebesség
			ismeret- terjesztő	szépirodalom	gyermek- irodalom		
Kecskemét	177 448	106,0	19,0	60,2	20,8	30,4	2,6
Pécs	249 156	108,9	8,6	66,4	25,0	28,1	2,6
Békéscsaba	173 463	110,4	12,8	64,4	22,8	28,7	3,5
Miskolc	222 813	81,8	15,2	44,0	40,8	29,9	3,2
Hódmezővásárhely	169 317	101,6	14,9	62,0	23,1	31,7	2,6
Székesfehérvár	137 031	96,8	10,9	65,1	24,0	33,3	3,1
Győr	131 178	122,8	20,3	62,2	17,5	30,1	4,4
Debrecen	214 128	115,8	13,0	64,0	23,0	38,3	4,4
Eger	104,632	102,9	13,5	55,3	31,2	29,4	2,7
Tatabánya	81 894	151,8	8,0	61,3	30,7	29,9	2,6
Salgótarján	65 339	109,9	17,1	64,1	18,8	24,6	1,9
Kaposvár	230 185	120,5	13,3	53,7	33,0	31,6	4,6
Nyíregyháza	143,105	153,5	8,6	61,0	30,4	38,1	3,3
Szolnok	131 432	94,2	11,8	68,3	19,9	35,4	4,0
Szekszárd	138 397	91,1	9,5	59,6	30,9	48,9	4,0
Szombathely	166 537	126,6	12,3	66,3	21,4	47,6	4,3
Veszprém	75 987	100,5	9,7	66,6	23,7	28,4	3,2
Zalaegerszeg	91 210	114,8	9,0	56,9	34,1	30,3	2,1
Budapest	4 372 552	118,6	19,7	63,5	16,8	34,7	4,5
Szeged	260 946	104,9	18,2	64,7	17,1	42,5	1,1

A közölt adatok forrásául a könyvtárak évi jelentései szolgáltak. Ezek néhol csekély eltérést mutattak a negyedévi rendszeres adatgyűjtésben közöltektől. Az egységesség kedvéért mindenütt az évi jelentésben közölt adatokhoz igazodtunk.

Kiss Jenő--Pelejtei Tibor

ELŐADÁS A NÉMET KÖNYVTÁRÜGYRŐL

Június hónapban két hétig Magyarországon tartózkodott a Német Demokratikus Köztársaság négytagú könyvtárosküldöttsége. Vezetője, Kurt Brückmann, aki a Felsőoktatásügyi Államtitkárság könyvtári osztályának élén áll, június 16-án a Könyvtárosklubban előadást tartott a német tudományos könyvtárak feladatairól és távlati fejlesztési tervéről.

A régi Németország helyén, — mondotta, — két állam él. Közülük az egyik a kapitalizmust és az imperializmust szolgálja, a másik a szocializmust építi. Ennek megfelelően nincs és egyelőre nem is lehet egységes német könyvtárügy.

A Német Demokratikus Köztársaságban az ötödik pártkongresszus a tudományos könyvtárakra három alapfeladatot bízott: 1. Az oktatás és kutatás megsegítése, hogy az minél magasabb tudományos színvonalat érjen el; a tudomány és technika legmagasabb színvonalát képviselő könyvek megismertetése az olvasókkal. 2. Aktív közreműködés a népgazdaság fejlesztésében, abból a célból, hogy minél jobb és magasabb termelési eredményeket érjenek el. 3. Harc a tudománytalanság és reakció ellen, küzdelem

a tudományos szocializmus megismertetéséért és elterjesztéséért.

A szocialista országoknak ki kell szelíteniük az egymás közti együttműködést, hogy közösen léphessenek fel az IFLA-ban és más nemzetközi fórumokon.

Az NDK könyvtáraiban demokratikus centralizmus uralkodik. Az igazgatók a felelősek, de melléjük tanácsadó testületeket szerveztek, s itt az olvasók is helyet kaptak. A haladás útját az új munkamódszerek, a technikai újítások és a racionalizálás jelzik. Az egységes szakmai politikai vezetés megvalósítását az államtitkárság könyvtári osztálya gyakorlati segítséggel támogatja. Az osztály dolgozói csak a hét első három napján vannak hivatalukban, a második három napot kiszállással, helyszíni tanácsadással töltik.

Beszélt még a központi katalógusok számának növeléséről, a képzésről és az utánpótlás neveléséről, mint az egyik legfőbb problémáról, a könyvtártudományi kutatásokról, melyek még nem elég cél tudatosak, a közlési lehetőségekről és arról, hogy a gyakorlati munkának mindenben előnyt adnak a teoretizálással szemben.

A veszprémmegyei könyvtárosok konferenciája

A megyei könyvtáraknak a főhivatású könyvtárosok számára rendszeresen tartott konferenciái közül kiemelkedik a veszprémi Megyei Könyvtár jún. 18—19-i, Keszthelyen tartott kétnapos konferenciája.

A konferencia szó mögött gyakran unalmas megbeszélések sora húzódik meg. Ennek azonban nyomát sem láttuk Keszthelyen. A könyvtárosok mint egy család tagjai gyűltek össze annak megbeszélésére, hogy a könyvtárak megjavult anyagi helyzete, a tanácsok egyre növekvő segítségével következtében jól megerősödött könyvtáraikat miként állíthatják még hatékonyabban a művelődésügy szolgálatába.

A konferencia során *Szekeres Pál*, a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtárososztályának vezetője a művelődési eszmény megváltozásáról beszélt. A felszabadulás előtt a művelődési eszmény elmentmondásos volt. Más tartalmat jelentett a vezető rétegek és az értelmiség, és mást a dolgozó tömegek számára. Előbbiek számára az egyoldalú human műveltség volt az eszmény, az utóbbiaknak pedig bizonyos praktikus ismeretek adása mellett a modern természettudományi világméret eltorzító, a társadalom valóságos fejlődési törvényeit figyelmebe nem vevő ismeretanyag nyújtására törekedtek az uralkodó osztályok érdekeinek megfelelően.

Ma az egész társadalom egységes művelődési eszménye a sokoldalúan képzett ember nevelése. A könyvtárak legfontosabb feladata ma a munkás, a paraszt és az értelmiségi dolgozók számára egyaránt arányosan alakított, sokoldalú műveltséget adni, tehát kialakítani a sokoldalú, magasfokú szakmai tudással rendelkező világnézeti szempontból szilárd, érzelmi életében gazdag embertípust.

E gondolatok jegyében folyt a vita, amelynek középpontjában az olvasószolgálat kérdései állottak.

A vitaindító előadást *Sallai István*, az Országos Széchényi Könyvtár Módszertani osztályának vezetője tartotta. Alapgondolata az volt, hogy az olvasószolgálatot nem elég önmagában nézni, hanem a könyvtári munka egészét kell sorra venni és az olvasószolgálat céljainak alárendelni.

A könyvtár éppen ezért az állomány-

gyarapítás teljes ökonómiájával, az olvasóknak a könyvhöz való közvetlen hozzájutásával (tehát szabadpolcos kölcsönzéssel), a kölcsönzési rendszer lehető leegyszerűsítésével, a változatos anyagfel-tárással, az olvasók kezébe adható nyomtatott katalógusokkal tegye minél könnyebbé az olvasók könyvkiválasztását, fejlessze az olvasók önnevelését, szélesítse az olvasók érdeklődését az irodalom minden ága iránt. Ne álljon az olvasó és a könyv közé. A könyvtáros legfontosabb feladata, hogy az állomány kialakítását, az *anyag elrendezését, a feltárás gazdag és változatos formáit* a nevelői célnak szolgálatába állítsa. Korszerű tanácsadásról, az olvasóval való egyéni foglalkozásról csak ezen feltételek biztosítása mellett beszélhetünk.

A vita egyik lényeges kérdése az volt, mit tegyenek a járási könyvtárak a területükön lévő szakirodalmi igények felkutatása, a szakemberek tájékoztatása és az igények kielégítése terén. Egyes felszólalók hangsúlyozták, hogy óvatosnak kell lenni az olyan igények felkeltésében, amelyeket csak könyvtárközi kölcsönzés útján lehet kielégíteni, mert a könyvtárközi kölcsönzés meglehetősen nehézkes, igen nagy késésekkel bonyolódik le, és a kért műveknek még hosszú idő múltán is gyakran csak kis hányadát kapják meg. A szakkönyvellátás kielégítő megoldását, a tudományos könyvtárak könyvtárközi kölcsönző tevékenységének fokozása mellett a megyei könyvtár könyvtárközi kölcsönző központja fejlesztésében, és a helyi szakkönyvtárak fokozottabb együttműködésében látták.

A Veszprém megyei könyvtárosok jó testületi szellemének kifejezője volt a *Gróf Ervin* h. megyei könyvtárvezető által előterjesztett javaslat is, hogy a megye könyvtárosai alakítsák meg a Szabó Ervin Kőr Veszprém megyei csoportját. A könyvtárosok a javaslatot örömmel fogadták, és a kör megalakítására előkészítő bizottságot választottak.

A konferencia során *Páldy Róbert* megyei könyvtárvezető ismertette a megyei hálózat eredményeit és 5 éves tervét, beszámoló hangzott el a dunántúli könyvtárosok csehszlovákiai tapasztalatairól is.

A konferencián részt vettek a házakban tartózkodó német könyvtáros küldöttség tagjai is.

HERNÁDKA ÉS KÖRÜM községek tanácsai 1000—1000 forint értékben vásároltak könyveket községi könyvtárak számára a II. negyedévben. Ebben az évben fordult elő először, hogy a fenti két község a községfejlesztésből bizonyos összeget adott könyvvásárlásra. (O. M.)

FÉLÉV ALATT 1805 OLVASÓ IRATKOZOTT be a kazincbarcikai Városi Könyvtárba (1959-ben az év végén a könyvtárnak 2900 olvasója volt). Az idei 1805 olvasó a félév folyamán 38 565 kötet könyvet kölcsönzött ki a városi könyvtárból. (O. M.)

Román irodalom — magyar olvasók

A magyar és a román irodalom között nem nehéz rokon vonásokat találni. Az anyanyelvű kultúra ott is, itt is elnyomók, idegen hatások elleni harcban bontakozott ki, és az irodalom hatalmas ösztönzője volt a nemzeti, társadalmi küzdelmeknek. Az első román klasszikusokat olvasva lehetetlen nem gondolni a mi reformkori költőinkre. Mint nálunk Kölcsey („Bús düledékeiden, Husztnak romvára, megállék...”) vagy Vörösmarty („Cserhalom, a te tetőd diadalnak büszke tetője...”), a román költő, Vasile Carlova is az ősi dicsőség romemlékein mereng (*Targoviste romjai* című versében), nem azért, hogy a múlt romantikájába temetkezzék, hanem hogy kortársait serkentse:

*Míg járnom kell e földet, légy otthonom, te szent rom;
hadd jöjjenek el reményért, s hadd sirjak itt e hanton,
melyet lábbal tapodni a zsarnok maga sem mer,
elborzad, s menekül már, szívében félelemmel!*

Az 1848-as forradalmat, akár csak nálunk, Romániában is frók rohamcsapata készíti elő: Vasile Alecsandri, a maga szelíd — Tompa Mihályéhoz hasonlítható — népiességével; Grigore Alexandrescu, aki Petőfi türelmetlenségével áhítja, balog reformok helyett, a forradalmat; Cezar Boliac, aki, már a véres események idején, Bemet magasztalja versben és — megint csak Petőfi soraira („Küzd a gazdag, de nem a hazáért, Védi az a maga gazdagságát... Csak a szegény szereti hazáját.”) mintegy ráfelelve — a szegény nép forradalmi hűségét dicséri:

*Csak a bocskor, a szegényke,
Csak ő nem csapott be, ő,
Csak a bocskor árva népe
Volt szilárd, akár a kő.
De a cifra gazdagok
Gazok voltak, aljasok.*

A román széppróza is számos párhuzamot kínál a miénkkel. Mindenekelőtt abban, hogy a történelmi novellisztika divata után ott is — a társadalomban elfoglalt súlyánál, megoldatlan életkérdéseinek sokaságánál fogva — a parasztság ábrázolása került az előtérbe. Sadoveanu és Rebreanu írói fejlődése a Jókaira emlékeztető romantikától Móríc Zsigmond erőteljes realizmusa felé tart, s a közbülső állomásoknak is van román megfelelőjük: Ioan Slavici művészete Mikszáthéhoz, Barbu Delavranceaé Bródyéhoz hasonlítható. Caragiale választási komédiájának (*Az elveszett levél*) Nagy Ignác *Tisztújítása* a korábbi párja.

E hasonlóságok általában nem a magyar irodalom közvetlen hatásából erednek, bár erre is van példa. (Az ébredő románság a XVIII. századi magyar felvilágosodástól kölcsönöz gondolatokat; Ady hatása Octavian Gogára közzismert.) Ellenben kimutatható, hogy a két nép irodalma gyakran közös külföldi forrásokból táplálkozott: elsősorban a francia romantika népbarát, szocialisztikus irányzataiból, később a francia szimbolista lírából, s a népiesség nagy poétája, Burns is egyaránt nyomot hagyott a magyar és a román költészetben. (V. ö. Burns *Szombat estéjét* Cosbuc *Nyári éjszakájával* és Arany *Családi körével*.)

A két szomszéd nép irodalmának élénkebb egymásra figyelése a múlt század második felében a mindkét részről türelmetlenül és nacionalista heveskedéssel folytatott Vadrózsa-perrel kezdődött. A tudomány újabb eredményeinek világánál senki sem csodálkozik azon, hogy a székely balladák, melyeket Kriza a *Vadrózsákban* közzé tett, és a román népköltészet remekei számos hasonló motívumot tartalmaznak (pl. a román *Manole mester* és a magyar *Kőműves Kelemen*), és folklóre-kincseink rokon vonásaiban a sok évszázados együttélés természetes következményét látjuk, közös megbecsülönivalót, nem pedig marakodásra tárgyat.

A szovinizmus mérgezett légköre sokáig gátolta a szomszédság irodalmának megismerését. Változást csak az utóbbi évtized hozott. 1950-ben kiadtuk — eredetiben és magyarul — a legnagyobb román költő, Eminescu válogatott verseit; odaát nemrég Arany János versei jelentek meg bilingvisen. Önálló könyvben kerültek a magyar olvasó kezébe Tudor Arghezi költeményei (*Dal az emberhez*); a román közönség jó Petőfi- és Vörösmarty-fordításokkal rendelkezik. Ion Creangă és Caragiale klasszikus prózájából két-két kötet jelent meg nálunk, a román regényírás mesterének, Mihail Sadoveanunak egész sor könyvével ismerkedtünk meg (*A balta, Moldvai szél, Mitrea Kokor útja, Virágöböl, Jött egy malom a Szereten, Örvény felett* stb.). Hozzáférhetők magyarul az újabb román irodalom neves képviselői is: Mihail Beniuc, Eugen Jebe-

leanu, Zaharia Stancu, Eusebiu Camilar, Mihail Davidoglu stb. A román költészet másfél-százados útját háromszáz lapos antológiában mutatták be kitűnő magyar műfordítók. Ez a kötet néhány népköltészeti alkotást is tartalmaz; a legszebb román betyárballadák a *Betyárok tüze* című kötetben, a román népmesekincs válogatott darabjai önállóan jelentek meg (*Szegény ember okos leánya*). Napvilágot láttak Bálcescu válogatott írásai, I. Tóth Zoltán pedig monográfiát szentelt a nagy román forradalmárnak. Csatári Dániel a magyar és a román nép történelmi kapcsolatairól írt könyvet.

Ismerkedésünkben segítségünkre van a romániai magyar nyelvű könyvkiadás, melynek termékei a két ország kulturális egyezménye keretében nálunk is forgalomba kerülnek. Cezar Boliac és Constantin Negruzzi munkái, Ioan Slavici elbeszélései romániai kiadásban jutottak el hozzánk, Bálcescu és Creangă írásait hataraikon túl is lefordították és megjelentették abban a kétfedeles, zsebkönyv formájú sorozatban, melyben egyébként az erdélyi magyar irodalom klasszikus értékei (Mikes Kelemen, kuruckori költemények stb.) is helyet kaptak. Gyakran érkeznek Romániából olyan könyvek, melyek Erdély történelmének és irodalmának egy-egy fejezetét tárgyalják, és nélkülözhetetlen munkaeszközei a hazai tudományos kutatásnak (pl. *Az erdélyi Magyar Nyelvvelő Társaság iratai*; Szentimrei Jenő: *Harc az állandó színházért Marosvásárhelyen*; Antal Árpád: *Szentiváni Mihály*; Szabédi László: *A magyar rímus formái* stb.), továbbá népköltési gyűjtemények (pl. *Háromszéki magyar népköltészet*, *Moldvai csángó népdalok és népballadák*, *Iratosi kertek alatt* stb.) és természetesen a romániai magyar írók — Asztalos István, Nagy István, Tompa László, Szemlér Ferenc stb. — legfrissebb művei.

A magyar és a román nyelvterület kevertsége következtében mind nálunk, mind odaát sokan bírják a szomszéd ország nyelvét. Az olvasó nagy hasznát látja ennek, mert a költőket költők tolmácsolhatják, rendszerint közvetítő nyelv vagy nyersfordítás igénybevétele nélkül, Eminescut és a népballadákat R. Berde Mária, Jékely Zoltán és mások, Petőfit, Juhász Gyulát, József Attilát Jeleleanu és Veronica Porumbacu, s a próza fordításnak is kitűnő munkásai vannak. E pompás lehetőségeket a könyvkiadás jobban is kiaknázhathatná. A magyar közönségnek a román irodalomra vonatkozó ismereteiben még nagy hézagok vannak. Ma már nem érhetjük be a kilenc éve megjelent *Román költők antológiájával*; ideje volna kiadni egy sokkal bővebb és árnyaltabb gyűjteményt, az első román verstől napjaink költészetéig, egy hasonló a román novellaírás java termékeiből, s egy harmadikat, mely a népköltészet minden műfaját gazdagon bemutatná. Nem várható soká magára egy teljesebb magyar Eminescu-kiadás, és több román klasszikus íróit kellene megismertetni önálló kötetben.

Könyvtári cikkeink szerzői

Budai Gyula, a Művelődésügyi Minisztérium munkatársa; Gombos Károly, az MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztályának munkatársa; Kiss Jenő, az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központjának munkatársa; Kókay György, az OSZK munkatársa; Pelejtey Tibor, az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központjának munkatársa;

N. Rácz Aranka, az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központjának munkatársa; Sallai István, az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Osztályának vezetője; Ughy Jenő, a pápai Járási Könyvtár munkatársa; Varga Béla, a veszprémi Megyei Könyvtár munkatársa; V. Dr. Waldapfel Eszter, az Országos Pedagógiai Könyvtár vezetője.

AZ UNESCO kiadásában megjelenő Index Translationum adatai szerint a nemzetközi kulturális kapcsolatok évről-évre szélesebb fejlődésével együtt növekedik a könyvfordítások száma is. A fordítások majdnem háromnegyed része a szépirodalom köréből való. Az 1958-as adatok szerint, csakhogy, mint az előző években, a Szovjetunió áll az első helyen a lefordított művek számát tekintve 4458 művel, az USA 935 fordítással, Anglia 971 és Franciaország 1324 fordítással szerepel a kimutatásban. A legtöbb fordítást évek óta Le-

nin művei érték el, második helyen Shakespeare művei szerepelnek.

MINDEN FONTOS és minden érdekes, amivel egy öt-hétéves gyermek életében először találkozok — ezt meséli el bűbajos *Kislányok* című könyvében Vera Szmirnova. A könyv, amelyet a Gyetgiz adott ki, nemcsak a kisgyermeknek, de a szülők és pedagógusok számára is érdekes olvasmány.

LONDONBAN megjelent Natalia Sokolova *Szergej Gera-*

szimov című tanulmánya. A könyv, amelynek fordítása igen jó, bemutatja az Angliában is jól ismert festőművészt, valamint harminc színes reprodukcióját is — az 1913-ban festett *Művészfeleség-től* az 1956-ban készült *Venecia* című képig.

RABELAIS-nak szentelte Manuel de Dieguez *Rabelais par lui meme* című könyvét. Szövegkidézetek, életrajz, bibliográfia és saját kritikai analízise mellett, a legérdekesebb véleményeket ismerteti Rabelais életművéről. A mű a Seyil kiadóvállalatnál jelent meg.

KULTSÁR ISTVÁN

(1760—1828)

Talentoma és ízlése kevés, tudománya több, hazafiúi önfeláldozó buzgósága legtöbb az egész körben: innen azon tisztelet és tekintély, melyben minden párt emberei előtt oly méltón állt — mondja Toldy Ferenc, a „magyar irodalomtörténetírás atyja” Kultsár Istvánról, akit Szekfű Gyula „a magyar irodalom önzetlen napszámosá”-nak nevez. Mindkét megállapításból egy kis lekezelést érzünk. Megszokott, hogy mindig a tehetséget domborítsuk ki, azt istenítsük, — s ha bár egyre inkább elismerjük a munka értékét és megadjuk a megbecsülést a munkának is, ugyan ki irigyelné az „önzetlen napszámos” szerepét?

Ha pedig végigtekintjük Kultsár eredményekben is gazdag életét, szűkmarkúnak kell éreznünk ennek a két nagytekitélyű tudósnek a megállapítását, — és őszinte megbecsüléssel kell néznünk erre a kitartó, lelkes emberre, aki végül is többet adott a magyar közművelődésnek, mint sok elismert tehetség tűzijátéka.

Kultsár István egyszerű iparos-szülöktől született 200 évvel ezelőtt, 1760-ban Rév-Komáromban. 12 évi tanársága alatt új tanítási módszerét, egyszerű, logikus előadásait az ifjúság részéről nagy érdeklődés kíséri. Mint az ékesszólás tanárát más iskolákból is átjönnek meghallgatni. S ha tanítványa „deák nyelven” nem tudja magát kifejezni, meglegszik a magyar nyelvű felelettel. Szinte forradalmi újítások abban az időben. Révaival, a szigorúság és fegyelem emberével ellentétbe is kerül elvei miatt.

39 éves korában otthagyja a tanári pályát s gróf Festetich Györgynél, majd gróf Viczaynál nevelősködik. Etelelja: a magyar nyelv, az irodalom és általában a magyarság művelődésügyének szolgálata, mert „mind dicsősége, mind boldogsága Nemzetünknek szorosan megkívánnya, hogy ne csak nevezetessünk Magyaroknak, hanem legyünk valósággal Magyarok, azaz szölyünk, beszéllyünk, és írjunk magyarul.” S ez az etelcél teljes életét betöltő tartalom lett. Józan mértéktartását, széleskörű ismereteit, érzékét az anyagi ügyek iránt, az emberekkel való bánámodását mind e cél érdekében veti be és nem egyszer kockáztatja egész vagyonát, jövőjét, ha e nagy érdek szolgálata úgy kívánja. (Családja nincs, csak élete vége felé házasodik nagy be-

tegségében és azért, hogy másról gondoskodjék.)

Még nevelő korában kapcsolatban áll az ország egész — sajnos szűkkörű — irodalmi életével. — Országos pályázatot hirdet „a magyar irodalom egy barátja” megjelöléssel a következő címmel: „Mennyire ment már a magyar nyelvnek kimíveltetése; micsoda eszközök s módok által kellene azt nagyobbra vinni; miképp lehetne ezen eszközöket fogatosabbakká tenni?” A pályázat országos megmozdulást eredményezett, 7 „tudós” és 15 gyöngébb munka érkezett be, melyek közül a nagyszerűen összeválogatott, széleskörű bizottság 3 munkát díjazott is.

De Kultsár a nyelvművelő mozgalom új életrekelésénél sokkal többet akar. Tudja, hogy a mozgalom ébrentartása nem lehet sajtó nélkül, s ő ezt akarja megteremteni. A Bécsben megjelenő *Magyar Kurir* mind távolságánál és céljánál fogva, mind a súlyos cenzúra miatt nem érhetette el a Kultsár által elérhetőnek vélt eredményt, a másik magyar nyelvű lap pedig — a *Magyar Hírmondó* — már 1803-ban megszűnt. Bár eléggé vakmerőnek látszik forradalmi terve, hogy tudniillik a hírlapirodalmat hazánkba átültesse, kockára téve összegyűjtött pénzét — lapengedélyt kér. Teszi ezt néhány jeles írónk, főleg Kazinczy biztatására, akitől egyben az olvasótábor

véleményét is halljuk: „...lesz egy Ujságunk, mely által Literaturánk productumai a Publicum előtt megismertetnek, a munkák recenseáltatván, felvertetnek Iróink álmodásból s több figyelemmel fogják írni munkáikat...”

1806-ban Pesten megindítja a *Hazai Tudósításokat*, amely eltérőleg az eddigi szokásoktól, csak hazai ügyekkel foglalkozik kezdetben. Hírlapja az összes magyar törekvések szószólója lesz. Itt hívja fel a figyelmet mindjárt az elején a nyelvi harcra, a vitálatokra, irodalmi rovata értesít irodalmi eseményekről, a hiányzó érdeklődést igyekszik felkelteni stb. Az, hogy csak hazai híreket közölt, a lap fejlődésének elég súlyos akadály volt, de irodalmi szempontból nem jelentett hátrányt, — csaknem az egész íróvilág közreműködött lapjában és a levelezők egész serege —, de a magyar olvasótábor joggal várhatott tájékoztatást az európai helyzet izgalmas eseményeiről. Az újságolvasók érdekében két évig küzd a reakciós császári hatóságoknál az engedélyért, hogy a magyar híreken kívül átvesszen fordításokat a bécsi lapokból is (csak ezekből lehetett), és hogy külön külföldi rovatot nyithasson.

A *Hazai Tudósításokban* megkapta a főváros az első állandó magyar nyelvű újságját. (Pesten eddig csak egyszer létezett magyar újság: a *Magyar Merkür*, de csak egy évig, 1788. okt.—1789. dec.) Ezzel Kultsár megfelelő munkaterületet kapott, a többszáz olvasó pedig hetenként kétszer megjelenő értékes politikai, társadalmi és részben irodalmi lapot, amely kikristályosodási pontja lett a következő évek minden irodalmi törekvésének s rendkívül fontos volt az irodalmi élet egysége szempontjából. (42 évig fennállt.)

A *Hazai Tudósításokkal*, majd változott címmel a *Hazai és Külföldi Tudósításokkal* kezdődik Kultsár életének legeredményesebb, de legnehezebb korszaka, amit nem az ifjúkor erőforrásaival, 46. életévétől 68 éves koráig küzdött végig. — Lapjában mindenki írhat, aki fellelkesítve a nemzeti érzéstől, adni akar valamit az irodalomnak. Valószínű, hogy épp ebből a tényből fakad az ellene felhozott kifogások legtöbbször. Az új magyar irodalom a nyelvújítási harc küzdelme után újabb és újabb küzdelmek színtere. A saját tehetségüktől vagy tehetségtelenségüktől, a szűkös lehetőségektől és vezéri ambícióktól türelmetlenné tett írók Kultsárnak, a szerkesztőnek tettek szemrehányást, ha nem közölt valamit, amit szerettek volna, ha nem az ő kívánságuk szerint közölte, ha másik író is szóhoz engedett, vagy ha nekik nem tesző munkát nyomtatott ki. A neheztelések és szemrehányások lehettek néha indokoltak, de a császári hatóságok rosszakarata

(pl. a Pesten készülő lap cenzúráját nem voltak hajlandók Pesten végezni, Budára kellett azt vinni; elképzelhető a nehézség, főleg téli időben a hajóhid felszedése után), aztán a napóleoni háborúk gazdasági válságai, a szegényes előfizetői gárda, az állandó munkatársak hiánya mellett mégis el kell ismerni a nagy eredményeket elért szerkesztőnek és kiadónak legalábbis jó ösztönét. Az egymással küzdő táborok egyikéhez sem csatlakozik, de nem is semleges. Kerüli a vitát és mint a mérleg nyelve hol ide, hol oda hajlik, amiért mindkét küzdő fél szemében szálka. Pedig ez a szerep — utólag megállapítva — volt talán a leghasznosabb az irodalom fejlődésére. Ő, a szerkesztő: tényekben gondolkozott, bírálói: vágyakban, törekvésekben és eszméyekben. Ő „napszámos” volt, bírálói tudósok, költők és akarnokok. Bírálni könnyebb volt, — megélni, megvalósítani, küzdeni nehezebb. Ha voltak is hibák, azok számbavételénél Kultsár különleges helyzetét is tekintetbe kell vennünk. Mindenesetre teljesítette a publicista feladatát az irodalommal szemben, és pedig akkor, amikor óriási nehézségekkel kellett megküzdenie, — s ezzel hírlapirodalmunk egyik megalapítója lett, lapja pedig az első hosszabb életű fővárosi magyar újság.

Azt senki sem vonta kétségbe, hogy „hazafiúi önfeláldozó buzgósága a legtöbb az egész körben”. Ez teszi csak értetthetővé, hogy minden sértődés és szemrehányás mellett tisztelettel ébresztett, lelkes agitálásért becsülték, s úgy dolgozott, hogy nem szerzett ellenséget magának.

Természetesen ezenfelül még sok pozitívumot is sorolhatnánk fel: A történeti források kiadását kezdte meg 1794-ben *Mikes Kelemen leveleinek* nagy jelentőségű első kiadásával, s ezzel beigazolta helyes érték-látását. (Vörösmarty, Arany, Petőfi és mások is merítettek később ebből a kiadásból.) — A nyilvános pályadíjak egész sorát tűzte ki a nyelv művelésre. — Háza központja lett a magyar irodalmi életnek s az itt tartott összejövetelek egybefogták a főváros és vidék íróit. Szíves vendégszeretében is lehetett valami vonzó, hisz a Csokonai sírköve ügyében kerekedett polémia miatt reá neheztelő Kazinczy is nála száll meg családotól, mikor Pesten tartózkodik, és sok más vidéki író is többször vendége.

Kiterjedt levelezését ismerjük; fordít, cikkez, versel, felszólal a nyelv és színház ügyében, kutat régi frások, emlékek, könyvek után, így kerül birtokába az 1539-ből származó és a róla, mint tulajdonosról és első ismertetőjéről elne-

vezett rendkívüli értékű *Kultsár-kódex*. — 4000 kötetes szép könyvtárát szülővárosának, Komáromnak adja s egyben alapítványt is tesz a könyvtár továbbfejlesztésére.

A megjelenő magyar munkákat jelentősen támogatja. Sok művet saját költségén ad ki, vagy ha ezt nem teheti, nemegyszer tekintélyes példányszámot előfizet, hogy a kiadást ezzel is lehetővé tegye. Ezeket a könyveket aztán szétküldi előfizetőinek ajándékképpen. (O adja ki Beregszászi Nagy Pál, Kiss János, Teleki László, Pánczél Pál, Baróti Szabó Dávid munkáit, Karacs Ferenc térképeit, Horvát István őstörténeti *Rajzolatait* stb.) Reális talajon mozog. Kölcsény rövid ideig lapjánál segédszerkesztő; ajánlatot tesz Vörösmarty biztos anyagi helyzetének megteremtésére; többször segít Csokonain és más költőn, írón is. Az újságírók közt első, ki rendszeresen díjazza az írókat. Újságjában ő közül először magyar népdalt. Buzdít a nemzeti szokások összegyűjtésére. Az általa megindított mozgalom új korszakot kezd, mikor a puszták és falvak dalait bekéri és kezdi közölni lapjában. „Méltó volna Ország szerte a...külömbféle napokon tartani szokott köz Népek innepeire figyelmeznünk”, — mondja már 1807-ben lapjában. Az eddig „közdal”-nak s általa „népdal”-nak elnevezett dalok összegyűjtésére az első felosztást 1817-ben olvassuk. A népdal jelentőségének meglátása nagyban elősegítette irodalmunk fejlődését.

A magyar színészetnek is rajongója s állandóan küzd a pesti magyar színházért. 1813-ban nagy zavaraikban elvállalja a színingazgatást, saját költségén rendbehozatja a könyvtárukat, díszleteket festet, ruhatárát újít. 2 évi szép eredmény után egy központi magyar színház felépítéséért harcol, telket vesz számára, gyűjtést indít, amely meghozta volna a kívánt eredményt, ha a gazdasági válság közbe nem jön. Az állandó magyar színház felépítését már nem érthette meg. Hogy az irodalommal és színészetrel többet foglalkozhassék, 1817-ben megindítja az értékes *Hasznos mulatságok* c. melléklapot, ami 1842-ig volt az újságjának melléklete.

Nagy eréllyel szorgalmazza a *Tudományos Gyűjtemény* és az *Auróra* megalapítását, s kétségtávol a „nyelvművelés és irodalmi élet mindenese” volt. Tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia rendszabályainak megállapítására összehívott országos választmánynak is, részt vett néhány ülésen. Itt is jól látta feladatát. „Nem mi, öregek vagyunk hivatva — mondta Toldynak — az új korszak ez institutioját megtermékenyíteni: az ifjú ivadéka néz e teher és becsület; ne fe-

ledjétek, hogy az csak úgy fog reátok is dísz sugároztatni, ha töletek kap. En nem foglak együtt látni; de lelkem irigység nélkül fogna titeket ott látni, hol én és az én kortársaim tétlen vendégek volnánk.” (Mielőtt taggá választották volna és az akadémia megalakult volna, meghalt.) Ez a szerénység, ez az önzéstől és önimádattól mentes józanság és becsületesség jól jellemzi Kultsárt és ez lett sirfelirata is a késő unokák előtt, kik azonban kell, hogy jobban meg tudják becsülni a lelkes, kitartó, szerény munkálkodást és akiknek a szemében talán nagyobb dísz lesz e jelző: „a magyar irodalom önzetlen napszámosa”.

Nagydiósi Gézáné

DEFOE

(1661—1731)

Londoni — citybeli — presbiteriánus iparoscsalád sarja. Ahhoz a társadalmi réteghez tartozik, amely győz és uralomra kerül Cromwellel, elbukik és belső emigrációba szorul a restaurációval, osztálykompromisszumot köt az 1688-as „dicsőséges” forradalommal. Félelme a Stuart restauráció, a királyi abszolutizmus, a franciabarát katolicizmus. Maga Defoe kétszer fog fegyvert a gyűlölt királyi ház ellen — a Monmouth-felkelés és Orániai Vilmos partraszállása idején — de tollát egy életen át forgatja a res-

taurációs törekvések szellemi megsemmisítése érdekében.

Defoe osztálya — ha ő maga nem is — vagyonosodni és előretör. Megfogadja Richard Baxter prédikátor híres tanácsát: „Istennek dolgozzatok, hogy meggazdagodjatok.” Veszedelemes közéleti perspektíva, amikor egy anyagilag feltörő osztály egyidejűen politikailag és szellemileg elnyomott. Az angol protestáns szekták tagjait — az úgynevezett disszentereket — egészen 1828-ig nem engedték be a parlamentbe, és 1871-ig az oxfordi és cambridgei egyetemre. Még a községi önkormányzatban sem vehetnek részt. (Defoe nem részesülhetett — mint Swift vagy Sterne — magasabb oktatásban, sőt alacsonyabb fokú képzettsége is elég hiányos, amit autodidakta szorgalommal és a keserves, de széleskörű tapasztalatok életismeretével pótol.) A fájó sérelmek azonban nem forradalmasítják a disszenter: a felfordulásból a nagyobbik rossz, a Stuartok kerekednének fölül.

Defoe egy életen át politizál, anélkül, hogy egészen a toryk, vagy akár a whigek mellé állna. A heves közéleti csaták idején a beskatulyázott pártmber egyoldalról, a sehová sem tartozó kétfelől áll a sanda pillantások kereszttüzében. Kibirta: feladata magasabbrendű volt annál, mint hogy válasszon a földbirtokos- és a pénzarisztokrácia szolgálata között. Egy feltörekvő osztály új szellemi igényeit kellett kielégítenie, vágyait igazolnia, törekvéseiért küzdeni. Olyan embereknek ír, akik eddig csak a bibliát olvasták. („Vasárnap a biblia volt a fő könyvünk, hétköznap a főkönyvünk a bibliájuk” — írja Egon Friedell.) A legvilágosabb stílust választja, a legköznapiabb kifejezéseket és a legkézenfekvőbb gyakorlati példákat használja. Amíg ír, maga előtt látja osztálya emberét, azt, hogy mit ért meg s főleg, hogy mit akar. A közép-osztály vásárolja a könyveket és nem az arisztokrácia — szögezi le *A Tökéletes Angol Kereskedő* című művében — az irodalmi élet irányításának privilégiumát a maga osztályának követeli. Feltételezve, hogy a polgárnak nemcsak pénze van, hanem evvel és ehhez kultúrát és kifinomultságot is szerez, akkor semmi sem állhatja egyenjogúságának útját (*A Tökéletes Angol Gentleman*.) Amikor holland származása III. Vilmos elleni támadás ürügyül szolgál, azzal veri vissza a skót királyi ház érdekében kreált „fajleméletet”, hogy Anglia lakossága annyira kevert, hogy a faji és családi privilégiumok talpazata aligha állhat a valóság szilárd talaján.

Lényegükben a francia forradalom gondolatai ezek — a forma, amellyel az

író kifejezi őket, igen óvatos. Arra számít, hogy az olvasó a sorok közül hangozza ki a lényegét. Bét mond, hogy á-t értsenek belőle. Addig sem megy el, hogy megállapítsa a polgári életforma és erkölcs elsőbbségét, csak azt, hogy a polgár is lehessen — pénzéért — gentleman.

De a bármilyen ügyesen rejtett szándék is lelepleződik, ha nagyon is fájó tyűk-szemre hágunk vele. 1702-ben az író *A legrövidebb út, ahogy a disszenterekkel el lehet banni* címmel röpiratot ír az angol államegyház dogmatizmusa és türelmetlensége ellen. A földbirtokos arisztokrácia eszmevilágát visszatükröző, kompromisszumos protestáns államegyház jól lát a sorok között, Defoe az, aki nem olvassa ki belőlük tulajdon végétét. „Középtermétű, vékonydongájú, szürke szemű, hegyes állú, anyajegye az orráig ér, parókát hord” — olvassuk a nagy angol klasszikus személyleírását. Az elfogatóparancsból. 1703 májusáig a börtöntől való szörnyű rettegésben bujdosik, aztán mégis odakerül, vagyonát elkobozzák és nyilvános megszégyenítésül kalodába dugják. Arra számítottak, hogy majd szidalmazzák és leköpdöszik. De a nép tudja, kit állítanak pellengére és miért. Hősként ünneplik, 1704-ben pedig Harley — az akkori miniszterelnök — kiszabadítja. A kormány nem nélkülözhetette sem tollát, sem népszerűségét, amellyel a City, az angol alsó-középosztály körülvette. Még felágaskodik benne az emberi és írói önérték visszahatása és megírja a *Himnusz a kalodához* című költeményét. De azután már annyira óvatos, hogy csaknem két évtizeden át egyetlen műve alá sem írja saját nevét.

Mégis az 1715-ös jakobita felkelés krízise után nem tud ellenállni a vágnak, hogy ne közölje a nagy nyilvánossággal: Lord Annesby az írországi hadsereg élén csatlakozni akart a lázadáshoz. Nem a lordot csukják le felségárulás, hanem az írórt rágalmazás címén. Nem sokáig ül, de nem is utoljára. Akinek szenvedélye az igazság, annak az óvatossága többnyire csak elhatározás marad.

Az utókor irodalomtörténetének — ahhoz, hogy a végső értékelést le tudja szögezni — előbb a sok álneven, valamint névtelenül megjelent írás közül ki kellett bogoznia: mit is írt tulajdonképpen Daniel Defoe? Körülbelül kétszázhusz műről hitelesen megállapították, körülbelül ötvennél bizonytalan a szerzőség. Egész könyvtára való kötet, van benne történelmi, gazdasági és morális kérdésekkel foglalkozó munka, reális alapokon nyugvó kísértethistória, *Az örök politikai története*, képzeleten és valóságon alapuló útirajok stb. Amúgy mellékesen megalapítja a *Review* című

folyóiratot és ezzel — a *Tratler* és a *Spectator* előtt — a színvonalas újságírást. Hogy Szerb Antal szavaival éljünk: a Grub Street — a londoni kiadók utcájának — író-proletárja volt egész életében, a börtön és az éhség fenyegetése között, belső törvénye parancsára, felesége és hat gyermeke eltartásáért dolgozott, fillér nélkül, közvetlenül a csőd-eljárás lefolytatása után halt meg.

Ha ez hatvan éves kora előtt történik meg vele, aligha ismeri más a nevét, mint az angol történelem és irodalomtörténet aprólékos szakbúvára. De *Robinsonja* 1719-ben megjelenik, és ezzel lerakja a realista regényírás alapkövét. Ez a könyv viszi magával életművét a világirodalomba. Négy évtizeden át műveiben — elsősorban — a tényekkel agitál. Vannak olyan könyvei, amelyekben szinte becsapja az olvasót: *Egy gavallér emlékiratai* olyan, mint egy nagy forradalom idején írt memoár, *Napló a londoni pestisről* pedig mint egy szemtanú feljegyzése, akinek torkát fojtogatja a döghalál. Pedig csak egy nagy író páratlan fantáziája fejeződik ki aprólékos, kort, miliőt, életet teremtő részletekben. A tények költészete ez; nem béklyói, hanem segítő-társai a képzeletnek.

Aligha volt szándéka, hogy a *Robinson* — talán örök időkre — a serdületlenek kezébe adja. De a kaland, amelyhez erkölcsi tanulság fűződik, a legjobb ifjúsági könyv, különösen akkor, ha nem annak készült. A *Robinson* az emberi akarat, a fizikai és kétkezi munka regénytárggyá emelése és glorifikálása. (Gondoljunk arra, hogy a barokk regény hősei szerelemmel és öldökléssel foglalkoznak, sőt Don Quijote egész tevékenysége a csavargás, fecsegés és kéretlen intervenció.) A hajótörött matróz ügyvel-bajjal rekonstruálja kora technikai civilizációját, hogy — léte biztosítására — sakkbán tartsa a természet ellenséges erőit, de őse a mai embernek — az úrhajósnak — aki arra tör, hogy leigázza a természetet.

A defoei regényírás — öregkori, kiérett termék — kaland, realizmus és disszenter-morál együtt. A morál egy munkával feltörő osztályé, — a hanyatló rétegek munkának, erkölcsnek egyaránt hátat fordítanak — amely ítéletében gyakran rideg, egyoldalú, sem a megértést, sem a bocsánatot nem gyakorolja, az álmialatot nem ismeri, tiszta fehérben látja a jót, koromfeketében a rosszat. De azért ha Defoe *Moll Flandersét*, vagy *Lady Roxanáját* olvassuk, gyakran elfog az érzés; a magvas erkölcsprédikáció nem a történet természetes folyamánya, hanem az író mentsége: „ezek a

hölgyek, akikről írok, nagyon is ledérek, de azért írok róluk, hogy példáját adjam annak, mi a következménye, ha valaki elrugasztkodik az erkölctől”.

Az olvasó-közvélemény többsége úgy ismeri Defoe-t, mint a *Robinson* — vagy legfeljebb még a *Moll Flanders* — íróját. Így elfeledkezünk arról a Defoe-ról, aki tollával mélyítette azt a rést, amelyet Cromwell kardja ütött a kiváltságok falán, aki a francia forradalom eszméi előzményei számára két angol forradalom tanulságait közvetítette, aki kikövezte a kalandos társadalomrajz területén Smollett és Fielding útját, hogy ők ugyanezt tegyék Dickens *Pickwick-klubja* számára. Nem feledkezhetünk meg a liberálizmus — az emberiség e nagy, előrehaladó lépése — hősenek küzdelmes, elvű életéről, amely annál nagyobb kaland Robinsonénál, amennyivel nehezebb a józan ész csatája egy önzéstől és kapzsiságtól átítatott társadalomban, mint egy pusztaszigeten.

Márton János

VERLAINE

(1844—1896)

Babits többször is ír arról, hogy a századeleji Magyarország szellőzetlen légkörében Verlaine-t fordítani a szabadabb lélegzetvételt, a lázadást jelentette. Nemcsak ő érezte így: művészi felszabadulása küzdelmeiben Ady is inspirálódott Verlainetől, s erről egy szép fordítása is tanúskodik.

A francia költő, aki új utakat és új igéket sejtetett meg a fiatal magyar poétákkal, nem eszmével hatott, mint öt-hat évtizeddel korábban Hugo vagy Béranger. Verlaine iskolája az „érzelmek iskolája” volt, költészete az emberi lélek érzelmi skáláját tágitotta addig szunynyadó hangok megcsendítésével, újító és fölfedező csak a művészi kifejezés birodalmában volt. De hogy a forma forradalma sem csekélység, s koronként nagyobb dolgokra is ösztönözhet, azt éppen az ő hatásának példája bizonyítja.

Furcsa, de jellemző a franciákra, hogy nyelvük nem ismer szót a *hangulatra*, s a *dal* műfaját is inkább a német *Lied*del nevezik meg, a *chanson* egyebet jelent. Sajátságos, hogy Verlaine mégis éppen a hangulatok poétája, s talán ő írta hazájában a legtöbb olyan verset, melyre ráillik a *dal* név. Az okoskodást, mely igen gyakran betolakszik a francia lírába, ő gondosan elhárította verseitől. „Fuss! gyilkol a csattanó, rikácsol az Elc s a Kacaj tisztátalanul... Es törd ki a Szónoklat nyakát!” — írta *Ars poeticájában*.

A költészet varázsát az illanó árnyalatok és Ady szavával — a „finom remegések” kifejezésében kereste, abban, ami világos szavakkal meg sem fogalmazható, amit csak a nyelv titkos zenéje ígézhet föl a lélek mélyéből, keveset mondva, de sokat sejtetén.

*És zenét, még, mindig csak zenét!
Legyen a vers az a szárnyas illat,
Melyben lelked röpül el, ha hívnak
új szerelmek és újszerű ég:
nagyszerű kaland legyen a Lira
a hajnal borzas szelén, s nyomán
nyíljon a ménta s a timián...
a többi csak literatura.*

(Szabó Lőrinc fordítása)

V alahányszor egy költő a zenébe temetkezik, zenét hajszol nosztalgikusan, elégedetlen elvágyódását fejezi ki. S ha magyar mását keressük Verlaine művészi attitűdjének (rőla szólván talán leírhatjuk ezt a Babitsnál még gyakori, de azóta megromlott hitelű, szecessziós szót) nem lehet szó — a szándék- és tehetőségbeli különbségek ellenére annál világosabban áll előttünk a költői alaphelyzet hasonlósága, a titkos vegyrokonság, mely összeköti a két távoli lírikust: a

sivár és megkötözött élet néma tagadása, az elmondhatatlan panasz, melyet sebez a szó is, s ezért a lejtés, az ütem, a zene ringató, sápadt kegyelméhez folyamodik. („Géniusz száll az énekes mellébe, Mely szelíden ömlő dalra hív... Gyűl s borong az érzelem reája, Fellepként, mely nyári napra jő...”)

Kölcsény, hihetetlen erőfeszítések árán, ki tudott törni „elfojtódásai” halovány köréből, s Verlaine is megpróbálta azt: a párizsi Commune alatt iontos hivatalt vállalt, s nyilván megcsillant előtte a tevékenyebb élet lehetősége. (Egyetlen politikai verse is a Commune emlékéhez tűzódik.) De a párizsi munkásfolkelés csak rövid történelmi pillanat volt, s Verlaine lagy jellege nem engedte meg, hogy egy eszmenez tartosan ragaszkodjék. Kereső lelke ekkor már egy másik kísérletbe sodorta: a mons-i börtönbe, ahova Rimbaud-val kapcsolatban botránya miatt került, megtért, s a vallás ajtatos vigaszát csorgatta fájo idegeibe. Bűnbánata öszintéségében nincs okunk kételkedni, költészete néhány valóban becses darabját köszönhetjük ennek az új inspirációnak, de a világ sértő tülekedésében árválkodó költőt a vallás sem válthatta meg. Oda is hagyta, s ha vissza-visszatért hozzá ihletért, az már csak artisztikus kirándulás, önismerés volt. Végül is nem maradt számára más, mint a szerelem — rossz, kicsi szerelmek — mákonyos zsongása, elfojtódások, spleen, fáradtság, hangulatok szívárvány-játéka s a szavakból előbűvölt zene.

Tanult Baudelaire-tól, tanult a parnasziszták szigorú szonettjeitől, de meglepően korán érett eredeti, nagy költővé. Legszebb remeklései korai köteteiben sorakoznak egymás után. Érzelmait — vagy inkább érzelem-sejtéseit — páratlan művészettel bírta egy-egy futó természeti kép sugallatos tolmácsolására; rokoko ábrándjait utánózzhatatlan finomsággal színezte; rövid, dalszerű soraiiban a bánat és a vágy sóhajtsányi ritmusait, a lélek érverését szolaltatta meg; évezredek költői témákról, mint a holdfény s a madárdal, sejtelmesen újat tudott mondani.

V ersei a legjobb magyar műfordítókat csábították, s Kosztolányi, Babits, Tóth Árpád, Szabó Lőrinc nem egy tolmácsolása épp úgy *magyar verssé* vált, ahogy saját költőnknek tartjuk Shakespeare-t Arany vagy Vörösmarty fordításában. A híres Chanson Tóth Árpádtól rímbezenébe éppett változata — „Ősz húrja zsong, jajong, búsong a tájon, s ont monoton bút konokon és fájón” — egyike a legszebb magyar költeményeknek. Jellemző Verlaine vonzására, hogy minden

új nemzedék rajta is kipróbálja nyelvi erejét: Tóth Árpád után Szabó Lőrinc s legutjában a fiatal Hárs Ernő is lefordította az *Őszi chansont*.

Kedvetlen kedvében az öregedő Verlaine szomorú anagrammát csinált nevének betűiből: Paul Verlaine — pauvre Lélian. Carrière fátyolos, szép képen ez a szomorúságban rokkant, alkoholtól, szerelmektől megtört, fáradt poéta néz ránk, bizonytalan, lágy tekintetével: a szegény Lélian. Egy kisszerű emberi sors és egy nagyszerű költői pálya megható emléke ez a kép.

L. S.

SISKOV

(1873—1945)

Vjacseszlav Jakovlevics Siskov nem hivatalos írónak indult. Bár tizennégy éves kamaszfejjel már kalandos rablőhistóriát ír *Zsványtanya* címmel, mégis egészen felnőtt koráig nem próbálkozik az irodalommal, nem gondolja, hogy valaha író lesz belőle. Huszonegy éves, amikor megkapja a hidrotechnikusi oklevelet: Szibériát választja munkahelyéül. Tomszkban megismerkedik a diákok illegális forradalmi szervezetével, részt vesz a marxisták és narodnyikok heves vitáiban. Itt éri az 1905-ös forradalom, itt látja, hogyan torolja meg a cári önkényuralom a forradalmi mozgalmat.

Tomszkból érdekes és veszélyes utazásokat tesz: bejárja az Ob, Irtisz, Jeniszej és Léna vidékét. Ezek az utazások szolgáltatják az első igazán írói élményanyagot. 1908-ban megjelenik nyomtatásban első műve, a *Cédrusfenyő* című allegorikus elbeszélés, a védtelen kismadaraknak menedéket nyújtó hatalmas fáról.

Újabb utazások halmozzák az íróban a későbbi művek figuráit, situációit és élményeit. 1911-ben már mindenki elveszettnek hiszi azt az expedíciót, amelynek Siskov is tagja, és csak a tunguz őslakók segítségével sikerül a megfogyatkozott kis csapatnak visszavergődni állomáshelyére.

A *Szibirszkaja Zsizny* című újság több karcolatát közli. Írni kezdi a *Tajga* című elbeszélését. Gorkij is felfigyel a fiatal mérnök-íróra. Az első világháború még Tomszkban találja Siskovot, de 1915-ben már sikerül felköltöznie Pétervárra. A Közlekedési Minisztérium tisztviselője lesz. Még abban az évben megjelenik *Tajga* című kisregénye Gorkij folyóiratában. Gorkij így ír ekkor Siskovnak: A *Tajga* nagyon tetszett. Igen nagy mű. Fel-tétlenül sikere lesz, lábra állítja magát, és meggyőzi arról, hogy folytatnia kell iro-

dalmi munkásságát, és hinni fog saját erejében.

A világháborúban Siskov nem vette át a divatos „hazafias” szólamokat, írásaiban megmutatta a háború kegyetlenségét és népellenességét. (*Szibériai nagyapó*.)

A februári és októberi forradalmat Pétervárott éli át. Utána a régi bevált alkotó módszerhez folyamodva, elindul gyalog az országban: közvetlen élmények alapján óhajtja megismerni a parasztság megváltozott életét. Most válik valódi íróvá. A hivatali asztalt is otthagyja.

Siskov rendkívül termékeny. Sorra írja útijegyzeteit, rögzíti új élményeit. (*Friss szél, A boszorkány, Lakzi*), de a letűnt cári világ nyomorúságos tengődéséről is hiteles képet fest. (*Biborvörös hóbuckák* stb.) Megörökíti a polgárháború viharos éveit is, többek között a naturalizmusáért bírálatot kapott *Banda* című kisregényében és a drámai feszültségű *Sóhajok tava* című művében.

A „Sóhajok tava”, a Pejpusz-tó megindító emberi tragédiák színhelye volt. A polgárháborúban vereséget szenvedett Jugenyics serege Észtországba menekült. A többnyire erőszakkal toborzott közeleghétség csak az alkalmat várta, hogy visszamenekülhessen szülőföldjére, családjához, otthagyni a kegyetlen és vérszomjas fehér tisztikart. De Észtországot és a fiatal szovjet államot elválasztotta a Pejpusz-tó. A befagyott tavon keresztül

megindult az áradat hazafelé. Az izgalmas és szenvedéssel teli kálváriát festi meg Siskov ebben a kisregényében.

1928–30-ban regényen dolgozik, címe *Vándorlók*. Témája: a szülők és felügyelet nélkül maradt gyerekek sorsa. Siskov talán túlságosan is az egzotikumot igyekezett megragadni a témában, regénve bővelkedik az izgalmas bűnügyi fordulatokban.

A képlet és a szenvedély regénye lett a *Zord folyó* is. Siskov 1918 és 1932 között írta a regényt. Még 1927-ben letelepedett Puskinban, a hajdani Carszkoje Szelóban. Megnősült. Megjelent műveinek 12 kötetes gyűjteményes kiadása. A nyugodt munkakörülmények között az író csakhamar befejezte regényét.

A regény sodró folyam, akár a Zord folyó, amely tengernyi kín, szenvedés, vér és arany szemtanúja. Prohor Gromov regénye ez a könyv. Gromov a szibériai táj szülőtte, a lomhán hömpölygő folyó, a végtelen erdőségek és a hóviharos tajga gyermeke. Fiatalon még ábrándokat sző, segíteni akar a száműzötteken. De a rablógyilkos nagypapa kincse, az apa gazdagsága és maga Gromov természete, élete, körülményei, korának szinte az eredeti tőkefelhalmozás véres aranylázára emlékeztető örölete, farkastermészté, aljas gyilkossá teszik.

Apa és fia egy nőt szeret: Prohor megöli szerelmét, mert csak így tudja megkaparintani a vagyont. És a gyilkosságot legjobb barátjára keni. Siskov detektívreghényszerű izgalmassággal szövi a szálakat. Prohor hiába csukhatja apját az örültek házába, az apa ott is egészséges elméjű marad, de a fia megöri. Hallucinációk, víziók gyöttrik. Áldozatai sorra felvonulnak előtte. Mert Prohornak hatalmas gyárai, bányái vannak, és uralkodási elve a lehető legnyitabb rablás: minimális befektetéssel maximális hasznot kell szerezni.

Siskov az orosz kapitalizmus jellegzetes fejlődési formáit örökölte meg. Gorkijtől eltérően a Gromov-család regényében más oldalról közelíti meg a kapitalista fejlődés problémáit. Gorkijnál az Artamonovok üzlete hiába nő, hiába gyarapodik, maguk a tőke tulajdonosai egyre tehetetlenebbek, egyre enerváltabbak lesznek. Gorkij a család hanyatlását mutatja be elsősorban, a bomlási folyamatot elemzi. Siskov a tőke keletkezésének körülményeit vizsgálja. Artamonov gyárában „szokásos” kizsákmányolás folyik. Gromov vagyonszerzésében felnagyítva jelentkeznek a kapitalista fejlődés erőszakos vonásai. Rablógyilkosság, gyilkosság, embertelen sanyargatás: ez a Gromov-vagyony útja. A Gromov-család egyre nagyobb stílusú lesz, egyre tetterősebb. De ez a növekedés csak külsőleges. Ezzel párhuz-

amosan és ezzel összefonódva két másik tendencia is érvényesül: a nagyobb gazdagság, nagyobb hatalom és kegyetlenebb elnyomás létrehozza a munkások szervezett harcát, másrészt pedig a vagyon urában, Prohor Gromovban is megindul a felbomlási folyamat, egyénileg és vagyonilag egyaránt. Megöri és leveti magát a hatalmát jelképező torony tetejéről. De kizsákmányolási formája is elavult, meg kell hátrálnia az elegánsabb, „szolidabb” és éppen ezért rejtettebb kizsákmányolási formák előtt.

A másik hatalmas regényóriás megírásához hosszas történelmi kutatás után a harmincas években kezdett Siskov. A *Jemeljan Pugacsov* első kötete a Nagy Honvédő Háború elején jelent meg. A második kötetet a körülzárt Leningrádban írja a szerző, majd amikor barátai átmentik az idős író Moszkvába, ott folytatja munkáját. A második kötet csak posthumus műként jelenhetett meg, a befejezetlenül maradt harmadik kötet is csak jóval az író halála után kerülhetett az olvasók kezébe.

A regény széles társadalmi freskóval vázolja fel a parasztfelkelést megelőző történelmi helyzetet. Az ellentét a nép nyomora, jogos elégedetlensége és az uralkodó osztályok fényűző, henyé élete között, véres és elkecseregett összeütközésben robban ki. Megismerkedünk a felkelés vezetőjének, Jemeljan Pugacsovnak az életével, jellemével.

De Siskov a parasztmozgalom okain kívül a mozgalom kudarcának történelmi gyökereit is feltárja. Pugacsov és serege csak a „rossz” cár ellen a „jó” cárt küzdött. Az író elhízott művészi erővel állítja eléink Katalin cárnő alakját. Nem tagadja a cárnő széleskörű műveltségét, sőt elbűvölő egyéniségét is kiemeli, de nem hallgatja el, hogy a cárnő mindvégig az uralkodó körök népelelőjáró törekvéseinek a szószólója és képviselője volt.

Már a regény első fejezeteinek a megjelenésekor néhány vulgárszociológus igyekezett lebecsülni a mű értékét, kifogásolva a regény történelmi megállapításait és hitelességét; az író kérésére 1938-ban összehívott történész konferencia mindenben igazolta Siskovot.

Mint a *Zord folyó*ban, az író itt is művészi biztonsággal bánik a nyelvvel, a stílussal. 1946-ban az író halála után Sztálin-díjjal tüntették ki a regényt.

A nagy történelmi regény mellett Siskovnak még arra is maradt ideje, hogy a honvédő háborúról kisebb elbeszéléseket írjon (*Szerjőzsa, Szibériai vendég, Andrej apó*). Az író azonban nem érthette meg a háború diadalmas végső napját: 1945. március 6-án meghalt.

Apostol András

Legkedvesebb könyveim

Szép hagyományt kívánunk feleleveníteni: ebben a rovatunkban írók, művészek, tudósok számolnak be legmaradandóbb könyvmélnényeikről, kapcsolatukról irodalommal és könyvekkel.

ILLYÉS GYULA

Találkozásom az irodalommal

Tizennegyedik életévemben a gimnáziumi tanév elején a magyar irodalom tanára — megnyerő hangú és arcú fiatalember — néhány szóval elmagyarázta, mi is a *Toldi*. Világos, okos hangsúlyozással fölolvastott s azon elevenen elemeire boncolt néhány szakaszt. A fölolvastást elbűvölve, csaknem megrendülve, az értékek részletezését szinte ujjongva hallgattam. Egy világ tárult ki elém. Leckéül azt kaptuk, hogy tanuljunk meg betéve két szakaszt s olvassuk el az egész első éneket. A könyv nekem még nem volt meg. Kölcson 'kértém padszomszédomtól s már ott az iskolában, az óráközökben nekikezdtém. Olyan boldogságban volt részem, illetve az előbbi boldogság akkorára növekedett, hogy ezt a „szellemi élvezetet” én a testrészeimben is éreztem. Arcom tüzelt, tüdöm s szívem gyorsabban működött. A következő órák alatt is olvastam. A könyvet a pad alatt a térdemre állítottam s egyenes derékkal — hogy észre ne vegyenek — nagy távolságból szívtam magamba a betűket. Mint amikor a mámorosságig rabló-panduroztunk — az a fajta gyönyör szállt meg. Hazafelé mentemben is olvastam, neki-nekiütődve a lámpaoszlopoknak. Kiolvastam az egész költeményt.

Amikor befejeztem, az a félreérthetetlen véleményem volt: más vagyok. Mint ha valaki ellenállhatatlan érvek sorozatával meggyőzött volna valamiről. De olyasmiről, amire én is áhítoztam. Elmondhatatlan vigasz és fölszabadultság töltött el. Valami cáfolhatatlan szavahatóság azt tudatta velem, hogy érdemes jónak, egyenesnek, bátornak és önfeláldozónak lenni. Sőt csakis annak érdemes lenni, mert azoké a világ.

Percnyi pontossággal meg tudom tehát állapítani találkozásomat az irodalommal. Rangos irodalmi művet addig is olvastam. Így a *Ludas Matyi*, oly korán, amikor a szerzők nevét még meg sem jegyezzük. Élveztem *Petőfit*, sőt *Berzsenyit* — kihagyásokkal, természetesen. De a tökéletes áramátvétel, amikor a villanykapcsoló két szarvacskája hibát-

Egy ozorai szüreten készült csoportkép részlete

lanul illeszkedik az átadó két mélyedésébe, ez volt.

Bizonyos vagyok benne, hogy elsősorban nem a történet „ragadott” meg. Efféle addig is olvastam, ennél színesebbet, szívhezszólóbbat is. Hogy a világ jó, hogy bízni lehet az emberekben, erről semmi kétség, a makulátlan ütem, a feddhetetlen rim győzött meg, a megingathatatlan szerkezet. Vagyis merőben Arany János költői hitele — hiteles költő volta — tett azonnyomban szenvedélyes vallójává annak, hogy ki 'kell tartanunk az igazság mellett, mert lám, Miklós is kitarzott és jól járt, és ki kell tartanunk az igazság bajnokai mellett, mert lám, Bence is milyen szépen kitarzott és szintén jól járt. Gonoszágban megátalkodni pedig semmiképp sem hasznos, mert lám György is hogy ráfizetett s már azelőtt is hogy megutáltatta magát.

Megleltem a világ „örvényét, gondol-

tam, de úgy, hogy ez szinte éneke't benem. Akár magában az énekmondóban, Aranyban. Pusztán, mert jól kezelte a lantot, a vakhit fokáig azt plántálta belém, hogy jó dolog embernek lenni. A többi emberrel érintkezni pedig: gyönyörűség, s diadal.

Épp idején jött ez a tanítás.

Öt elemi, három középiskola volt már mögöttem. Ezt én hat különböző községben végeztem. Ez nem világlátottá, hanem világriasztottá tett. Fölnőttek is sok megpróbáltatás után akkor érkeztem Pestre, elvadultan, műveletlenül, tökéletes testi-lelki kócoságban. Ahogy a történet idejét percre, helyét méternyi pontos-ságra tudom földézni. A Munkácsy utcai gimnáziumban történt, az akkori Buljovszky utcában. Háborús igénybevétel miatt ugyanis a gimnázium óráit délutánonként a szomszédutcai reálban tartották. Húnyt szemmel betalálnék a tanterembe, ahol ez az újabb próba, ez az újabb hőkkentés ért.

Padszomszédomon kívül, aki szintén akkor került a fővárosba (Erdélyből menekülve), társaim közül senkit sem ismertem. Nem tehettek róla, hisz gyermekkorukat élték, de nem voltak megkedvelnivalók. Rossz családok szülőttei, rossz környezet szüleményei voltak. A gépkocsi elterjedettségének előestéjén — a gyors magánfogatok, a tündöklő *lipicaik* aranykorában — ez az újonnan beépített liget-környéki síkvidék volt a székvárosi újgazdagok negyede. Zsaroló hírlapfejedelmek, zsigerelő nagybankárok és nagyügyvédek, szipolyozó bőr- és vasgyárosok villái sorakoztak az iskola körül a szecesszió valamennyi elképzelhető vonalcsavarásával. A tanteremben pedig nagyrészt ezek fiai, szinte látványos példázataik annak, hogy egy stílus mennyire azonos jeleket nyom egy időben a falakra és a lelkekre. Gondjaik — a visszaemlékezés szűrőjén át is — az elmeferdültek gondjai. Az ép kamasz csikótermészet: futkosni akar. Ezek közt a kamaszok közt arról folyt szó, ki hova rendelje kísérőjéül az óradíjas nevelőjét, milyen fogattal vitesse magát zene- és vívóleckéjére. Jőmagam hol az Aréna úti vasúti aluljárón, hol a Bajza utcain érkeztem egy-egy félnapra ebbe a negyedbe, az Angyalföld korom- és gépörgés poklából. Mint nem oly rég a pusztáról, most ebből a szegényvilágból is egyedüli követ voltam. Agyam, mint látom, félelmesen fényképezett, de a sok új benyomás viselkedésemet szinte bambává tette. A villamosokat vonatként tiszteltem. A szolgálatkészség mulya mosolya, mely arcmon éktelenkedett, pontos összhangban volt az éktelen csizmákkal, melyek lábam

merevítették. Egyetlen egy tanártól egyetlen egy jó szót, még egy jó bólintást sem kaptam. Néha rámcsozáldoztak, de háború volt, országomlás fenyegetett s ez még az én jelenlétem is megmagyarázta. (Az idegzet les, a lélek hőköl: milyen pompás nyitány holmi „urbánus”-népi okfejtésre! — ha egy év múltán kipenderülven ebből a tanintézetből is, nem illeszkedem be teljes otthoniassággal az Izabella utcai kereskedelmi iskola prolimód citadin diákközösségébe.)

Az értelmeshangú fiatalember még az első napokban megcsinálta a padrendet, jobbanmondva szentesítette az elhelyezkedésünket a padokban. A tanterem megkapta az évi végleges formáját. Már listába is tették, sőt térképet készíttettek róla. Amikor különös bolygás támadt.

Az első padok népében támadt a bolydulás. Akörül, hogy még ott is melyik hely a legelső, vagyis melyik esik legközelebb a katedrához. És egyben az ablakhoz is, vagy az ajtóhoz. Nem igen tudom magam sem, mert nem figyeltem föl rá azonnal. Azokban az iskolákban, amelyeket addig látogattam, jobbadán a hátsó sorok számítottak tekintélyesebbnek, nemcsak azért, mert ott néha még gombozni, sőt kártyázni is lehetett, hanem mert előre a tanítók azt ültették, igen helyesen, akit szem alatt, hogy ne mondjam: kéz alatt akartak tartani.

Csúnya nyafkálódás, panaszkodás, majd valóságos áskálódás keletkezett. Kezdetben csak az elől ülők között. De midőn a vád és rágalom szennyesét ezek egyszerre csak a fiatal tanár elé borították — aki egyben osztályfőnökünk is volt — s a vita nyilvánosan tárgyalatott, az ügy közügy lett.

A türelmes arcú tanár — beteg volt, hogy nem volt katona? — afféle néphatározatot akart. Azt ajánlotta, hogy az első padokba a rövidlátókat, a rosszul hallókat, a kistermetűeket, egyszóval a valamiképp fogyatékosakat ülteti. S azokat is ültette oda.

Erre támadt csak a következő napon zúgás! És harc! Előbb mindenki harca mindenki ellen, majd — mert csoportok alakultak s társultak — egységek harca egyének ellen, valóságos osztályharc! Kétségbe vonatott a rövidlátók rövidlátása, a nagyothallók nagyothallása — először is orvosi bizonyítványt hozzanak a tanár úrnak! Aztán ők, az elégedetlenek hoztak orvosi bizonyítványt, egyik egy valóságos főrendtől. Még ájulás is történt: valaki nem bírta a fiúk sűrűjében a levegőtleniséget. Kimondattott még az is: én ott a bűzt nem bírom, hagymásat esz-

nek. Az igazgatói folyosón gyönyörű kapulapú mamák suhogtak.

Elhűlve figyeltem. Most már tudom, ekkor kezdődött a társadalomra való eszmélésem második nagy korszaka. Nem csökkentette megdöbbenésem, hogy én a vitán kívül ültem, a negyedik padban, annak az erdélyi fiúnak a jóvoltából, akinek a neve — hála emlékező szerveink tisztességtudásának — íme, a többiét megelőzve, elsőnek jut eszembe: Hajnal Dezsőnek hívták. Szülőföldjén nyilván elegendő csizmát látott ahhoz, hogy az enyémet (bátyámét) itt meg se lássa.

Visszaadtam Hajnalnak a könyvet, de ott az iskolában, a tanítás idejére csak újra s újra elkértem tőle. Megtanulom én rögtön az egészet — gondoltam, hisz úgyis meg kell. Versszak verszak után olyan élvezetesen lett sajátommá, olyan édesen áradt szét szinte minden porcikámba, mint mikor kanálból esszük az ikrás mézet s nyelvünkkel tologatjuk a szemcséket. Annál nagyobb volt elhűlésem, amikor föl-fölötöttem a fejem a körülöttem már-már szédítően forgó vitára, amelynek ugyan a holtpontjában ültem, de épp azért, mert a középpontjában ültem, vagyis hitem szerint tárgyilagosan figyelhettem, készen a segítséremre.

Már amikor az első súlyos rágalom elhangzott, azt gondoltam annak a mocskos fegyvernek az előhúzóját nézegetve: ez még bizonyosan nem olvasta el a Toldit. Annyi szó elhangzott, hogy a már-már az én szavam is megoldotta. Ha megtörtént volna, semmi kétség, azt a tanácsot adom, hagyjuk abba a szócséplést, s először is olvassuk el gyorsan ezt a könyvet. Mert ebben minden benne van. Minden, aminek a hiánya eddig engem is nyugtalanított. Hogy hogyan kell embernek lenni, annak van az alap-receptje ebben a könyvben, mégpedig fölnőtt használatra s nem oly gyermekeknek valóan, mint a katekizmusban. Volt pillanat, hogy majdnem fölálltam, hogy odakiáltsam egy-egy égő képu érvelőnek: Olvastad már ezt?!

Olvasta! S a többi is olvasta. Mind olvasták!

Ekkor kezdődött számomra az eddigénél is kegyetlenebb élménysorozat. Régóta nem kaptam olyan mély lelki sebeket, pedig volt mi mellé kapnom. Mondják, minden valamire való emberben megcsökklik valami gyermeki s az tartja meg a jó úton. Az örökvérző sebek néha örök erőforrások.

Ugyanazok, akik az óra elején a fiatal tanárt a legnyilvánvalóbb hazugsággal, rágalommal, sőt fenyegetéssel akarták a maguk önzésének szekerébe fogni, öt perccel később ugyanazok mindnyájunk-

nál folyékonyabban, mélyrehatóbban s így meggyőzőbben taglalták Miklós lelkületének magasságát, György lelkületének aljasságát, Arany János szándékának és tehetségének rugóit. S ezzel a megfoghatatlan álnoksággal, mely volt olyan benső, mint Györgvé, a tanártól teljes osztályzatot és dicséretet, saját lelkiismeretüktől pedig biztatást kaptak, hogy csak így tovább.

Így folyt ez napokig, mert az új padrend végül is igazgatói beavatkozással — s az orvosi vélemények tekintetbevételével — rögzítődött. A rövidlátókat nem ültették vissza épp a régi helyükre. De az első sorokban sem maradhattak.

Engem ilyen árnyalatok nem érdeklettek. Nekem ez az egész „irodalom” teljes és tökéletes vereségét jelentette. Petőfiét és Berzsenyiét is. Mindazokét is, akikről csak aztán voltam tanulandó, akiknek addig csak a nevét ismertem, Shakespeare-ét, Dante-ét, Homéroszét.

Olyan csapás ért, amiből — ez az én csökköttségem egyik tünete — máig nem lábotlam ki. Megzavart a világ menete. Kiderült, hogy a diadalmaskodók rég tudtak az irodalom „hivatás”-áról; furamód épp ez kerültette el velük azt a robbanást, amit bennem előidézett e hivatásnak az élettel való hirtelen találkozása. Csakis magamat okolhattam, az elmaradottságomat, a járatlanságom. Azl hittem, a pusztai eszemmel, hogy minden szép kioktatás okvetlenül olyan hatású, mint mikor valakinek megmagyarázzuk, hol itathat, vagy melyik legelő mellett tanácsos vigyázni, mert oda most a bikát is kieresztették.

Hát nem ez a törvény.

Dehát akkor mire az egész? A zengő szavak rábeszélő bővölete, Miklós elutasíthatatlan példázata? A szalontai jegyző éjszakai munkája, a kiskőrösi kocsmáros fiú rettenetes önfeláldozása a segesvári kukoricások között? A verejték is, a vér is, az elme isteni szikrája is: falrahányt borsó?

Másként olvastam ettől fogva a Toldit, gondolhatni. Bámulatom nem csökkent a nagy Arany János iránt, de — a kamaszszív gyors önteltségével — mélységesen lesajnáltam. Még addigi magamnál is (mert ettől fogva én már okos voltam) tapasztalatlanabbnak, együgyűbbnek tartottam, hiszen én már tudtam, amit ő nem, hogy minden erőfeszítése hasztalan.

De aztán lassanként a lesajnálásból sajnálat lett, majd a sajnálatból — mert a természetem már ilyen volt — holmi kötelességérzet, hogy ezt azért mégsem lehet így hagyni.

A mikor a vallásból, melyben neveltek, ki kellett hátrálnom, sokat foglalkoztam — a veszett fejsze nyelét mentendő — az eretnkségekkel. Tudjuk, ami eretnek, az gyakran csak a hívebb. Legjobban — máig. kiható erővel — az albigensek ősei, az iráni mazdeisták tévelygése ragadott meg; eszerint, rövid szóval elmondva, nem egy isten van, hanem kettő: Ormazd, a jó s Ahriman, a rossz és tőlünk függ, hogy melyik fog uralkodni a világon.

Nem kisebb dologra bízott a szívemben lappangó kötelességérzet, mint hogy Arany János — és Petőfi Sándor és Shakespeare Vilmos — segítségére siessek. Verset addig is írtam, képzelhetni, milyen szinten s milyen tartalommal. Reménytelenül messze voltam a színvonalhoz vezető útnak csak a megsejtésétől is; de a mondandó — a tartalom — már fölillant előttem, ekkor, itt. Gondolni sem mertem arra, hogy valaha is író lehetek, költő! — de valamire készültem. Mire az egész Toldit betéve tudtam, már nem is tetszett oly hiánytalanul. Miklós, aki úgy mutatkozik be, mintha parasztfiú volna, a „Hé, paraszt!”-on nem azért sértődik meg, amiért én megsértődtem volna, hanem azért, mert ő valóban nem paraszt. És Bence is, végeredményben! Ilyen minta-szolgá nálunk is volt a pusztán, Söveges bácsi, de attól egy kicsit mindig idegenkedtem a mézes-mázossága miatt. De ebből is valamiféle nőgatást szűrtem ki. Ha csak egy szem borsó kerül ki a kezemből s akár a falra is, nem élek hiába.

Még csak egyet, bár nem tartozik szorosán ide. De nem tudom, máshoz ennyi szállal is odafűzhetem-e valaha, elkallódni meg mégis sajnálnám.

Véletlenül ebben az iskolában talál-

koztam azzal az emberrel, aki írói pályámon később irántam a legtöbb szeretettel volt. Épp az alatt a néhány hónap alatt, amíg ténylegesen ebbe az iskolába jártam (mert közben sokat voltam, apám katonáskodása miatt, vidéken), itt tanárkodott Babits Mihály. Engem nem tanított, csak egyszer jött be, egy latin órán, helyettesíteni. Nem feleltetett, így hát személyes érintkezés nem is volt közöttünk, mert csak magyarázott. De azért én beszéltem vele. Az iskola folyosói minden emeleten képpel voltak teleagatva. Társalanságomban az órák közti szünetekben én ezeket nézegettem. Tavasz felé, kifogyván az anyagból, fölbatorkodtam a legfölső emeletre is. A folyosó üres volt, ennek külön örültem. Egyszerre azonban kinyílt egy távolabbi ajtó, kilépett rajta egy erőles léptű, fekete fiatalember. Ahogy megpillantott, gyors kézmozdulatot tett, a lépcsőház felé; úgy értettem, leparancsol, hát lementem. De a következő tízpercben kétely fogott el, hátha nem is azt akarta s a képek is vonzottak: ismét fölmentem. Újra fölbukkant, de most közvetlenül mögöttem. „Mondtam, hogy itt nem lehet most tartózkodni!” — Kérem, nekem nem mondta. „Mondtam és itt ne tessék neveletlenkedni! Itt vizsgák folynak!” — Kérem, én nem neveletlenkedek. „Tessék azonnal elhagyni ezt a folyosót!” mondta már nekiperulva. Izgatott volt. Ahogy másfél évtized múlva közösen megállapítottuk, nyilván azért, mert háborúellenes verse miatt akkor kobotzták el a Nyugatot, s ő elcsapatás, sőt hite szerint, pór előtt állt. Hogy költő s ráadásul földim — akkor tudtam meg, mikor már nem járt be.

Illés Endre

JOHN STEINBECK ÉRDEKES LEVELE AZ OUTLOOK CÍMŰ AMERIKAI FOLYÓIRATBAN

Adlai Stevenson ismert demokratapárti politikus közreadta az Outlook című folyóiratban barátjának, John Steinbeck írónak hozzá intézett érdekes levelét, amelyben az *Érik a gyümölcs* és az *Egerek és emberek* című művek világhírű szerzője nyilatkozik az amerikai közállapotokról. A levél így hangzik:

„Visszaérkezésem után újságolvasásba merültem. Eközben az az érzés fogott el, hogy cseppet sem voltam okos, amikor hazajöttem Amerikába. Ilyen benyomások alakultak ki bennem: először is valami idegtépő, mindenbe beszivárgó, a végtelenségig elfajult erkölcs-telenség van itt, mely a gyermekektől fel a legmagasabb állami fórumokig mindent áthat. Másodszor valami ideges nyugtalanságot tapasztalok mindenkinél, törekvést vagy vágyakozást, nem tudni mire. — talán tisztaságra. Aztán borzalmas eldurvultság, kegyetlenség és kétszínűség uralkodik. főképpen anyagilag túléltatott embereknél. És végül van valami

komor ingerlékenység, amely jellemző a féltelmet érző emberre.

Nagyon aggaszt engem, Adlai, az országunkban eluralkodó cinizmus és erkölcs-telenség. Ha ez így megy tovább, és semmi sem változtat a helyzeten (vajon egy komoly meg-rázkódtatás segítené-e?) mint nemzet elvesztünk.

Valakinek revideálnia kell rendszerünket. És mielőbb meg kell tennie. Nem bízhatunk abban, hogy sikerül majd jó és becsületes emberekké nevelni gyermekeinket, ha az államapparátus, a közintézményeket, a szó szoros értelmében. mindent megfertőzött a korrupció, ha nem a becsületesség és az igazság, hanem az aljasság és csalás részesül jutalomban...

Bennem él a vágy és a remény, hogy valamit tegyek. És benned?...

Ezzel a kérdéssel fejeződik be a kordokumentum számba menő levél.

B. B.

A FAUST ÉS ÚJ FORDÍTÁSA

Goethe Faustjával maga az egyetemes irodalmi köztudat is úgy viselkedik, mint az egyes olvasók. Hamar belelendül az első részbe, átengedve magát a hős emberi tragédia sodrásának, aztán megtorpan a második rész szimbólum-útvesztőjének valamelyik elágazásánál, de inkább a mű elején, mint a közepén. Az első résznek még a filozófiája is természetesen ömlő; az érzelmi átélés segítségével könnyen áthidalható, még akkor is, ha a benne levő gondolati tartalom végső elemzésében feltáratlan marad. Viszont a „nagy élet” távlataival meghatározott Faust további életútja számára az átlagolvasókban már jóval kevesebb megértés marad. A nehézség tehetétele azonban ennek arányában vált érdemmé a mű bölcselkedő hajlamú értelmesei előtt és olyan arányú esztétikai irodalmat hozott létre, amilyenrel a világirodalomnak kevés alkotása dicsekedhet, — legfeljebb Dante vagy a *Hamlet*. A konzervatív beállítottságú irodalomtörténészek nagy része azonban kitartóan elutasította a második részt.

A magasztalók és kárhoztatók indokainak jóhiszeműségében nincs okunk kétkedni, legalábbis az esetek többségében. Az előbbieket megértése azonban nem mindig jelentette a mű valódi lényegének feltárását, s félreértő lelkesedésük nem egyszer indokolta az utóbbiak tartózkodását. A különféle Faust-sektákban megvolt a hajlandóság az igazi mondanivaló elkódosítására: valóságos ezoterikus gyűrűvel vették körül, hogy az avatatlanok hozzá ne férhessenek. De a Fausttal is az történt, mint a titokzatosság nimbuszával övezett világirodalmi rangú alkotások nagy részével. Idők folyamán egyre jobban megért a befogadó értelem számára. Az emberiség közben megértett arra, hogy a fausti gondolat hússá-vérre váljék benne.

Mert van ilyen. Sőt, túl a művészet csillogásán, ez Goethe művének leglelkese, az „eszmei mondanivaló”, a filozófiai terminusokban megfogalmazható tartalom. Az első világháború után elburjánzó úgynevezett válságirodalom, melynek főmotívuma a kultúra léte vagy pusztulása volt, előszeretettel tekintette Faustot az európai kultúra jelképes alakjának, tendenciái megszemélyesítőjének, akinek irodalmi léte már csak ürügy, mert tulajdonképpen a filozófiai töprengésnek köszönhető létét. És az iskolás műfajbeosztás is úgy könyvelte el, mint gondolati költeményt. Ez ellen nem lehet és nem is kell tiltakozni.

Faust ott kezd, ahol a lelkében felzaklatott és filozofálásba belekényszerült Hamlet abbahagyja: a „lenni vagy nem lenni” kérdésénél. A problémák nem kívülről támadnak rá, mint a dán királyfira, akiből a rászakadt nagy feladat kényszeríti ki a felkiáltást: mért szegezte a mindenható az öngyilkosság ellen kánonát. Fejlődésének belső törvényszerűsége, egy élet vállalkozásának zsákutcába jutása adja kezébe a méregpoharat, miután előzőleg óriási monológjában feltárta a tudományok hiába-valóságát. Felületes nézésre csupán egy tudós pálya jutott itt holtpontra. De az esemény súlya rögtön megnövekszik, mihelyt számbavesszük: Goethe hőseit egyetemes emberi jelképnek szánta. Hogy foglalkozásként a tudományok művelését ruházta rá, az egyrészt adva volt a már akkor is több százéves mondában, másrészt azonban egy szorosan az alapeszméhez tartozó felismerésből táplálkozik. Goethe többek közt azért volt haladó korának haladó gyermeke, mert tudta, hogy a problémák megoldásához csak a rendszeresen végiggondolt intellektuális tisztázás vezethet. És ezen a ponton ellenzéke került minden olyan felfogással, mely valamilyen magasabb kinyilatkoztatástól vagy az ösztönös fejlődéstől várja a kibontakozást.

Faust tudós létére rendkívül őszintén, szinte nyersen teszi fel a kérdést: mit ér tudománya boldogsága szempontjából. A felelet — ha lehet — még drasztikusabb: semmit. Viszont ő tűzön-vízen, de boldog akar lenni, sőt célja elérésére hajlandó az ördöggel is szövetkezni. És ezzel el is indul a dráma.

Köztudomású, hogy az ihlet első fellobbanásában szinte démoni gyorsasággal vetette papírra az *Osfaustot*, első emléket a nagy találkozásnak a problémával. És arról is beszámol minden irodalomtörténet, hogy az ifjúság viharos alkotó periódusának elmúltával sem lett hűtlen a valamikor olyan izzó élményhez. Módszert változtatva komoly stúdium tárgyává tette, elmélyítette, megalapozta, kiszélesítette, távoli vonatkozások közé illesztette. Mindent átadott témájának, amit tulajdon kutató útján megszerzett s halála előtt fél évvel úgy tett pontot utána, mint aki földi rendeltetését teljesítette.

Faust boldogságvágya tehát egybeesik Goethe üdvösségkeresésével, ami csak felsőbbrendű fogalmazásban visszaadott lényege az előbbinek. Mert az *Osfaust* nyers életszomjúsága végül egy üdvörténet kereteibe illeszkedik bele. A dráma

kulcsszava a megváltás. Az égben kezdődik, és ugyanott végződik, az angyalok röptével, ami Faust halhatatlan részét az ördög, Mephisto körmei közül megmentve egyre magasabb körökbe viszik. Am a zárókórus, amelyet a misztikus jelző különböztet meg egyéb a műben szereplő kórusoktól, figyelmeztet, hogy minden hasonlat csupán, és ezzel felhatalmaz, hogy a dráma roppant égi machináját is tekintsük egyszerűen hasonlatnak, kihámozva belőle a magunk számára termékeny igazságot. Ez pedig annyi, hogy Faust, akit az első jelenetekben csupán a maga boldogsága érdekel, pályája csúcsára érve megtanul az emberiség kategoriáiban gondolkodni. Az Úr azért mer fogadást kötni a Gonosszal, mert tudja, hogy az a bizonyos *dunkler Drang*, az ember lelkének homályos, de biztos belső ösztöne, végül kiemeli Faustot is az egyéni boldogság szűk látóköréből. Ehhez az kell, hogy valakit szüntelenül hajtson a tevékenység szelleme. Amikor tehát egy szüntelen tevékenységben töltött nyugtalan élet után Faust felett ismét vitába szállhatnak az égi és földi hatalmak, a szöveg félreértést kizáróan leszögezi, hogy ennek a jutalma a megváltás.

A vallásos-metafizikai keret tulajdonképpen nincs befolyással az eszmélésnek és a tevékenységi körök változtatásának állandó drámájára, ami Faustban a fausti elem. A hős fáradhatatlan következetességgel állítja Mephistót mind újabb és újabb feladatok elé. Mephisto értelmezésében szintén az a vonzó, hogy több aspektusból is lehet szemlélni. Ha tesszük, beleolvashatjuk Faust személyébe, prometheuszi ösztöklélőnek és sziréni csábítónak. Természetesen, szemléletünknek jobban esik, ha nem tessékéljük be mindjárt az absztrakció börtönébe, hanem előbb végigszórakozzuk, hogyan izgasztja őt meg Faust, egyre fokozódó igényeivel. Az első rész ördögének — alkárcsak olvasójának — könnyű a dolga: a kísértés eszközei készen állnak rendelkezésre, legyen bár kocsmá, boszorkányszombat vagy elcsábításra alkalmas polgárlány. A másodikban azonban neki kell mintegy kitalálni a kísértés előfeltételeit és felépíteni kereteit a valóságban. Goethe itt nem egyszer a jövőbe néző emberiség vágyálmainak feltűnedező délibábjaival előzi meg korát. Nem egyszer csak a történelmi fejlődés tisztázta a *Faust* igazi értelmét. Mert ki hitte volna, hogy az emelkedő, dekadenciát még nem is sejtető kapitalizmuson a költő már hullafoltokat lát, s megnyugvást csak a dolgozó kollektív ember látomása szerez neki.

A többi csak kellék. De micsoda kellék!

A János-arcú költő a mély múltból felhozta Heléna árnyát és az egész klasszikus világot, a jelenben észreveszi a háború anatómiáját, a modern pénzgazdaságot és társadalmi erőket, hogy a jövőben a kollektív ember kezébe adhassa a mindenre képes technikát. Mindezt pedig kápráztató színbontással, élő és allegorikus alakok roppant karneváljával. Nem csoda, hogy annyi költő álmodozott tolmácsolásáról és oly kevések voltak csakugyan bátorsága az átültetéshez.

Irodalmunk ünnepi eseménye, hogy egy új teljes Faust látott napvilágot Jékely Zoltán és Csorba Győző fordításában, ráadásul minden eddiginél teljesebb, mert tartalmazza az *Osfaust* szövegét is, Jékely munkájaként. Ő adta vissza az első részt is, míg a második Csorbának jutott. Vállalkozásuk és munkamegosztásuk általában szerencsés. Jékely hangléütése közvetlen; közelebb van Goethe szenvedélyéhez és szinte a népiest érintő természetességéhez, mint legjobb elődjének, Sárközinék kissé hűvös *Faustja*. Félmúltak és hangelhagyások, a birtokos rangban i-vé rövidülő é-k — persze módjával — könnyítenek a hanghordozás bölcselmi súlyán. A Margit-jelenetekben igazi szívhangokat csal ki. „Szép is, jó is ez a beszéd, A pap is ezt hirdeti általában, Eppen csak kissé más igékben.” És Margit társadalmi hovatartozósága egyszerre hitelessé válik. De bírja lélekezete a nagy monológot is, vagy az égi karok zengeteit, az ördögi zsargont és a goethei lírát, az előhang nagy futamait. Legtávolabb a filozófiai megfogalmazások állnak tőle. Például a bibliafordítás jelenetében az *ige* helyett *szót* ír, pedig az előbbinek megtartására a hagyományos terminológia kötelezné. Mindez persze nem kisebbíti munkája szépségét.

Csorbánál viszont néha megérzik, hogy milyen nehéz küzdelmet kellett vívnia a filozófikusabb második rész fogalmi pontosságának megmentésére. Talán ott a leglankadtabb, ahol a legmélyebbre hat a goethei gondolat: az Anyák jelenetében. Viszont briliánsak a pusztán nyelvi génusz és ábrázoló erő ihletéből született nagy tablók, az egész klasszikus boszorkányszombat, Heléna, az udvar, a festő és hangutánzó részek. „Dúlva csatázók körbehomályló Porviharán át istenek éles Hangja rivalgott, és a Viszály érc- Szói rikogtak szerte a zord Várfalig.” Így adja vissza a görög fiúk kórusát és az ember Kálnoky László egyenletességében kitűnő fordításáért nyilván nem tud választani; de megint csak örül, hogy ismét egy újabb fordításon keresztül áradnak be irodalmunkba a *Faust* értékei.

Vajda Endre

AVANTGARDIZMUS

Azoknak a képzőművészeti és irodalmi irányoknak, mozgalmaknak összefoglaló neve, amelyek a századforduló óta — szembeeszülve a válságoktól terhes polgári társadalommal s művészi ízlésével — a naturalizmus és impresszionizmus kátyújába jutott művészetek megújulását keresték. (A fogalom a francia *avant-garde*-élcsapat szóból keletkezett.) Nem lehet célunk ezen a helyen mindazoknak a művészeti irányoknak (expresszionizmus, futurizmus, dadaizmus, szürrealizmus) differenciált bemutatása, amelyek az avantgardizmus fogalma alá vonhatók. Csak az avantgarde-jelleg egyetlen szembevető esztétikai, társadalmi mozzanataira utalok, amely többnyire közös az említett — egyébként jelentősen különböző programokkal fellelő — irodalmi-művészeti irányokban.

A modernség igénye ez.

A fogalmat még Baudelaire alkotja meg (1859); ő azt a tudatos írói szándékot nevezi modernnek, amely megérzi és érzékeltetni tudja a nagyvárosi életből, a technikai civilizáció rohamos fejlődése által meghatározott világból sarjadó, addig felfedezetlen, titokzatos szépet. Később azonban a modernség igényének ennél jóval szélesebb, s lényegesen különböző motivációja születik meg a századunk elején kibontakozó irodalmi, művészeti mozgalmakban.

A felszínen az elégedetlenség jelszavai úsznak. Elavultak az írói magatartásnak s az irodalmi kifejezésnek addig meghonosodott formái; a XX. század emberének világáról nem lehet a régi módon beszélni. A kedély s a szív hangjait ellenszenveseknek tekintik, a konszolidált polgári életet kísérő ízléstelen cincogásnak. Az elvszerű homály, a talányos fogalmazás, a diszszonancia, a groteszk mozzanatok előtérbe-ugrása biztosítja a művészi kifejezés új lehetőségeit. Főképp az ember belső világának minél közvetlenebb, a racionális gondolkodás, sőt olykor a nyelvtan kereteivel sem törődő tükrözése a cél. Az expresszionizmusban még él a társadalmi hatásnak — ilyen keretek közt kétségtelenül torz és irreális — igénye, de az olasz futuristákat már a nietschei individualizmus nyűgözte le, a szürrealizmusban pedig az álomelemzések, látomások és ösztönös képzetjárások révén antihumánus tendenciák jutnak jelentős szerephez. Formai tekintetben többnyire kiabálóan kísérleti jellegűek az avantgarde alkotásai; látásmódjukat s nyelvüket

előnti a keresettség, a nyegleség, a kuszaság — s nem utolsó sorban ez az oka annak például, hogy az avantgardizmus sohasem lett népszerű nagyobb tömegek körében.

Az avantgarde-ban jelentkező modernség, a korszerű mondanivaló igénye s a kifejezés új lehetőségeit kereső szenvedélye nyilvánvalóan helyes. De az avantgarde elsősorban nem az elavult ízlést rombolja, hanem irodalom és valóság kapcsolatait. Olyan korban született, az imperializmus korában, amikor bonyolulttá, nehézé lett a társadalmi valóság áttekintése, fejlődési tendenciáinak megértése. Az avantgardizmus ezt a bizonytalanságot és zavart tükrözi, s végeredményben lemond a világ objektív megismeréséről, s ennek következtében a társadalmi hatásról. Természetesen helytelen lenne nem számontartani, hogy az avantgardista irodalomnak volt szerepe a tőkés-polgári világ „diszkreditálásában”, s az irodalmi kifejezés új színeit is kikeverte. De semmiképpen sem forradalom a művészetben, csak lázadás; dezillúziónlátása, individualizmusa, eredendően negatív jellege miatt sohasem tud haladó társadalmi mozgalmak igazi kísérőjévé, még kevésbé harcosává lenni. (Majakovszkij a futurizmusból való kilábalása után válik igazán jelentőssé; Éluard és Aragon pályáján döntő fordulat, mikor túllépnek a szürrealizmuson.)

Az avantgardizmus, mikor — tanácstalanul állva az imperialista világ szövevényében — a modernség igényét azonosította a meghökkentővel, a ráció megvetésével és az öncélú formarombolással, eleve elszakította magát az igazi modernségtől. Nem valami szűkkeblű konzervatizmus mondatja ezt, hanem a történelmi és irodalmi tapasztalat. Az igazi modernség csak a társadalmi fejlődés döntő jelentőségű mozzanatainak megértésén és kifejezésén alapulhat. A Magyar Tudományos Akadémia József Attila-ülésszakán folyt vita az avantgardizmusról, s a vita során Király István helyesen állapította meg: az avantgardizmusban a magányos intellektuel anarchista lázadása mondott csődöt a történelem előtt. Viszonylagosan pozitív szerepe is megszűnt kb. a harmincas évek elején, mikor a látni akarók számára egyrészt a gazdasági világválságba zuhanat kapitalizmus, másrészt a Szovjetunióban az erősödő szocialista rend látványa világossá tette a valóság törvényeit. P. L.

AZ ÁZSIAI POESISRÓL

Másfél évszázada Csokonai ezzel a címmel tanulmányt írt a keleti népek költészetéről. Bevezetőül megróttá „a iinnyás európaiak”-at, akiknek füle „undorodik” e távoli nemzetségek dalaitól, azután igen érdekesen jellemezte a napkeleti költészet sajátosságait: „Jóllehet a Homér felségét, a Theócrit kellemtelenségét, a Pindarus nagyságos voltát, az Apollonius ékességét, a Sophocles erejét, az Euripides könnyűségét, az Aeschylus merész figuráit, az Anacreon vidámságát, az Ibycus tűzét, a Stesichorus fontosságát, az Alcman lágyaságát, a Bacchilides gyönyörűségét soha senki az írásban, úgy kell ítélni, el nem fogja érni: mindazáltal nem tagadhatni, hogy megvan az ázsiai poetáknak az ő, még pedig a természeti dolgoktól vett tulajdonságaik; és a szépségeknek saját színei, a melyeknek dicséretéhez az európai poesis épen nem közelít. Mert lehetetlen is annak meg nem lenni, hogy azok a poeták legvigabb képekkel bővelkedjenek, a kik a legkiesebb mezők, berkek, kertcskék közt forgolódnak, a kik gyönyörűségeknek és szerelmeknek élnek csupán, a kik továbbá azokba a tartományokba laknak, a hol a napnak tündöklése, és az égnek tisztasága ritkán homályosodik bé felhőkkel, a hol a virágoknak és gyümölcsöknek legnagyobb bővölkedésével behámozgatván a természet bujálkodik és néminemüképen szerelmeskedik... A természetnek kiváltképpen ezen tulajdonságaiért, és az élésnek ilyen szokásáért gondolom én, hogy az arabok és perzsák mind gyönyörű, mind felemelkedett képpekkel bővölkednek, s azért a poesist... igen szorgalmasan művelik.”

A szanszkrit mesekincs már a középkorban átszivárgott Európába (Barlam és Jozafát indiai eredetű legendája az egyik magyar kódexben is megtalálható), Montaigne szelleme pedig már a primitív népek költészetének tájékára is elkalandozott, a nagy ázsiai kultúrák irodalmának európai recepcióját mégis csak a XVIII. századtól számíthatjuk. Ismereteseek Goethe lelkendező distichonjai, melyekkel az 1789-ben angolra, két év múlva pedig németre fordított *Sakuntalát* üdvözölte:

*Kell-e nyíló tavasz éke s gyümölcse a
kései ősznek?*

*Kell-e, mi bájol, igéz, életet önt s
fölemel?*

*Földet eget mind egy szócskában ölelni
ha vágyol,*

*Ejtsd ki: Sakuntala, és benne leled, mire
vágysz.*

Faustja előjátékában a színigazgató föléptetésének ötletét Goethe a hindu drámából vette, Schiller a *Stuart Mária* egyik jelenetének írásakor Kálidasza *Felhőhírnökére* emlékezett vissza.

A magyar irodalom korán megnyílt az ázsiai poézis befogadására. A *Pancsatantra* török átdolgozásának kéziratban már a XVII. század vége felé volt nyelvünkön fordítása (Rozsnyai Dávid: *Horologicum Turcicum*), száz év múlva pedig egyszerre két — latinból, ill. franciából készült — magyar verziója is megjelent a híres indiai mesefüzérnek. Nagyaink közül Csokonai után Vörösmarty foglalkozott a legtöbbet a keleti költészettel: a *Tudományos Gyűjtemény*-ben többször írt, német források nyomán, a perzsa és a szanszkrit literatúráról, s az *Agyagkocsika* című ó-hindu színműből kivonatos fordítást is készített, és — igaz, hogy elsősorban a pénzkereset okából — nagy részt vállalt az *Ezeregy éjszaka* első magyar tolmácsolásából. (Barátja, Fábrián Gábor, a perzsa Hafiz verseinek fordítását adta ki 1824-ben.) Az eposzíró Arany — akárcsak Gyulai Pál — érdeklődéssel olvasta Firdauszi nagy epikus könyvét, a *Sáhnámét*, egy angol folyóiratból pedig tanulmányt ültetett át nyelvünkre a hindu drámáról, a cikket a *Sakuntalából* készített fordításaival illusztrálva. A *Mahábhárat*a Damajanti-epizódjának fordítását Csengerytől kapta meg, s így mondott érte köszönetet: „Mondhatom, kedves ajándék. Lírát és eposzt oly kedves vegyületben sohasem élveztem.”

Az ázsiai poézis főbb műveinek teljes és ugyanakkor művészi értékű tolmácsolása azonban a távolabbi jövőre maradt. A nyelvi nehézségek miatt a költő-műfordítók elkerülték ezt a feladatot, s többnyire olyanok kaptak bele, akik képzett filológusok, de csak gyenge verselők voltak. Fiók Károly például több részletet lefordított a *Mahábháratából* és a *Sáhnáméból*, azönmikivül a teljes *Sakuntalát* és a *Hitópadés*a nevezetű mesegyűjteményt, de munkáiból nem sok élvezetet meríthetünk, mert lépten-nyomon ilyen ásatag sorok ütik meg a szemünket:

*„Ha szüd tiszta, mint fény; lakój' áhitat;
Ha szolgálod istent: örök bék díjad.”*

A *világirodalom nagy eposzai* című könyvében Szász Károly ismertette az óind és óperzsa epikus műveket is, de magyarra áttett versidézetei nagyon hevenyészettek. Radó Antal a *Sáhnáméból* fordított szemelvényeket, csinosabban, mint Fiók Károly, de stílusa epigon-módra Arany

Jánoséhoz tapad, s nem tud képet adni Firdauszi keleti színeiről. Schmidt József szanszkrit eredetiből készült fordításai (a *Pancsatantra* és két színmű: *Az agyagkocsika* és *A király és a bajadér*) sikerültebbek (igaz, ő prózában tolmácsolta a drámák verses részeit is), de mindhárom munkája kispéldányszámú, bibliofil kiadásban jelent meg, s nem kelthetett nagyobb hatást.

A keleti irodalmak klasszikusainak módszeres ismertetéséhez a magyar könyvkiadás csak a legutóbbi években látott hozzá.* Újra kiadták Schmidt József *Pancsatantrá*ját, ezúttal 8200 példányban. Náráyana *Hitopadésájának* legjellemzőbb meséit Molnár István fordította le, eredetiből. A legnagyobb óindiai költő, Kálidásza egyik gyönyörű lírai művét (*A felhőhírnök*) Tellér Gyula tolmácsolásában olvashatjuk. Devecseri Gábor — a teljes Homérosz befejezése után — a nagy iráni eposz, a *Sáhnáme* szemelvényeinek formahű átültetésére vállalkozott, Omár Chajjám verseit pedig Szabó Lőrincnek az angol Fitzgerald átköltései nyomán készült fordításában ismerhetjük, Hegyi Endre újabb tolmácsolása a hiteles eredeti szöveget közvetíti, s szépen illusztrált könyve már két kiadást megért. Az *Ezeregy éjszaka* is csak mostanában jelent meg arab eredetiből fordított, bőséges válogatásban (Honti Rezső munkája). Stílusrokonsága az ázsiai poézis körébe utalja a klasszikus grúz irodalmat is; ebből Rusztaveli eposzát (*A tigrisbőrös lovag*) kaptuk kézbe Weöres Sándor új fordításában, mely hívebb Vikár Béla mintegy ötven éve készült átültetésénél, továbbá Orbeliani *A bölcsesség meséskönyve* című munkáját, mely két kiadásban is elfogyott. (Honti Rezső fordította, orszózból.) Egy-egy színpoltot megismerhetünk az ókoreai és a vietnami költészetből is (*Csunjan szerelme* és *A katonahitves sirlmai*, mindkettő a XVIII. századból.) A japáni klasszikus irodalom első hírnökének, egy kötet No-drámának megjelenése a közeljövőben várható. Az idei tervek közt szerepel még Kálidásza és Szaadi válogatott költeményeinek és a *Mahábhárata* kivonat ismertetésének kiadása is. Az óind költészet néhány darabjának szép fordítása található Weöres Sándor *A lélek idézése* című könyvében. Az egyetemi használatra való *Világirodalmi antológia* ókori és középkori kötetei rövid szemelvényekben mutatják be a keleti népek irodalmának fejlődéstörténetét. (Az ázsiai

poézis iránt megélenkült érdeklődésre vall, hogy a *Mahábhárata* Szávitri-epizódjának, ill. a *Sakuntalának* újabban két magyar átdolgozója is akadt Illés Endre, ill. Hegedüs Géza személyében. *Történet a szerelemről és a halálról*, *Sakuntala gyűrűje*.)

A könyvkiadás tehát serényen iparkodik kitágítani az olvasóközönség látóhatárát a régi keleti kultúrák felé, sőt még talán némi aránytalanságot is a szemére vehetünk, mert az európai középkor költészetét viszont meglehetősen elhanyagolja. (Chrétien de Troyesnak, akit Marx a középkor Balzac-jának nevezett, nagyszerű lovagregényeiből csak néhány, húsz-harminc soros töredéket fordítottak le; nincs formahű tolmácsolása a *Roland-éneknek*, s terra incognita a provanszál trubadurköltészet is.) A közönség láthatóan kap a rendszerint különleges gonddal illusztrált köteteket, s ha az érdeklődés egy része talán csak a külső csinnak, talán csak az exotikum izgató csillogásának szól is, bizonyára sokan keresnek s kapnak igazi mély irodalmi élményt a keleti költészet nagy földrajzi és időbeli távolságból hozzánk érkező remekeitől. Mivel azonban ezeknek világába behatolni nem éppen könnyű, mert — mint már Csokonai megírta — „a kik az ázsiaiak verseit olvasák, tudni kell azoknak historiáját, meg kell esmerni erkölceiket, tudományait, vélekedéseiket, meséiket, példabeszédeiket...” — ideje volna, hogy a könyvkiadás megadja ehhez is a segítséget. Amíg frissebb tájékoztató nem készül, az óind literatura megismerését pl. hasznosan szolgálja Schmidt József rövid összefoglalásának (*A szanszkrit irodalom története*, 1923.) új kiadása.

—k—

A MAGYAR SPORT EVKÖNYVE (Sport- és Lapkiadó, 220 oldal, ára 30,— Ft.) 1959 a világ- és Európa-bajnokságok éve volt és a magyar sportolók számot adhattak arról, milyen eredményeket értek el. Az Evkönyv kimerítő tájékoztatást nyújt az esztendő nagy sporteseményeiről és érdekes fejezetekben foglalja össze a magyar sport eredményes évének történetét. Újszerű a könyvben a nagy gonddal és körültekintéssel összeállított eredményki-mutatás, amely sportáganként tartalmazza a hazai és a nemzetközi eredményeket, valamint az Európa- és világesőcsokat is.

A könyv nyelvezete érthető és világos. Igen hasznos és szinte nélkülözhetetlen segítőeszköz mind a sportvezetők, mind a sportolók részére. De a sportkedvelő szurkoló is sok hasznos olvasni valót talál benne.

A sok adatot, eredményt tartalmazó könyv Endrődi Lajos szerkesztésében látott napvilágot. F. J.

*Szemlénkben a kínai költők tolmácsolásait nem soroljuk fel, mert ezekkel a Könyvbarát 1958. évi szeptemberi száma már foglalkozott.

AZ OLVASÓKERÉK

Könyvtáraink berendezése egyre jobban bővül, egyre célszerűbb lesz, a bútorok száma egyre szaporodik. A legkülönbébb asztalok, székek, kiszolgálópultok, polcok, katalógusszekrények, mikrofilmleolvasók igyekeznek a látogatók kényelmes, zavartalan olvasási és kutatási igényeit kielégíteni.

Van azonban egy olyan bútordarab, amit ma már hiába keresünk könyvtárainkban, pedig egy 1776-ban megjelent lexikon még a megszokott berendezési tárgyak közt említi meg. Ez az olvasókerék.

A középkor könyvkultúrája hívta életre. Az első nyomtatott művek nagy, ívrét alakú, vastag könyvek voltak, súlyuk gyakran meghaladta a tíz kilót. Nem arra készültek, hogy ágyban lapozgassák, de még asztal mellett sem volt könnyű a használatuk. Különösen az a gyenge, beteges vagy öreg olvasó került nehéz helyzetbe, aki valamelyik munkájához egyszerre több könyvet használt. A nehéz foliánsok állandó emelgetése, ide-odarakása ugyancsak igénybe vette az izmait! Ilyenkor segített az olvasókerék. Elfért rajta hat-nyolc könyv, egy könnyű mozdulattal bármelyiket az olvasó szeme

elő lehetett forgatni, és már pótolta a tetszés szerinti magasságra beállítható asztalt.

Legrégibb leírását és rajzát Augustini de Ramelli olasz mérnök 1588-ban megjelent *Le diverse et artificiose macchine* (A különböző és művészi gépezetek) című gazdagon illusztrált művében találjuk meg:

„Ez egy szép műszaki szerkezet, amely mindazoknak igen kellemes, akik a tudományoknak szentelték magukat, különösen pedig olyanoknak, akik lábfájások vagy köszvényben szenvednek. Ugyanis ezzel a gépezettel nagytömögű könyvet lehet felállás és helyváltoztatás nélkül tanulmányozni és ugyanakkor forgatni. Tulajdonképpen egy kerék, amelyet olyan szerkezettel láttak el, hogy az olvasó a könyveket egy pultra vagy tábláskára fekteti s ezeket, jöllehet a kerék forgatható, úgy olvashatja, ahogy minden rögzítés nélkül eredetileg odatette, mert nem mozdulnak meg. A kereket tetszés szerint nagy vagy kis méretben lehet elkészíteni, azonban a mestert figyelmeztetni kell, hogy kicsiny kerekünk minden egyes darabját vegye alaposan szemügyre s ezeket a megfelelő arányban készítse el.”

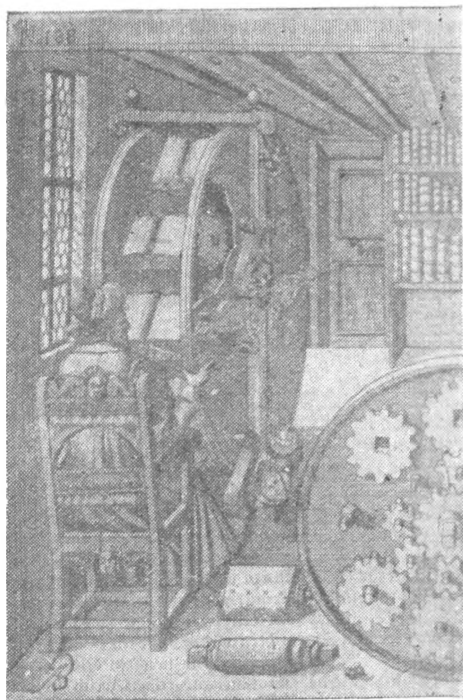
Ramelli könyvében közel kétszáz víz-emelő gép, vízierék, szökökút, csapóhíd, ostromgép és egyéb találmány rajzát találjuk, de a legtöbb túlságosan bonyolult szerkezetű.

Ilyen az olvasókereke is. Tizenhét pontosan működő fogaskerék és ugyanannyi többbrészes tengely szükséges hozzá. Ezeknek egyenkénti elkészítése a középkor technikai viszonyai közt túlságosan sok időt és pénzt követelt meg. Mégis több helyen megcsinálták, nemcsak Európában, hanem Kínában is.

A XVII. század elején megjelent 120 kötetes kínai lexikonban megtaláljuk fametszetes képét. A szerkezetet nem ábrázolja, de a kerék beosztása, a rajta levő renaissance díszek, a mellette ülő kínai tudós arckifejezése, kéz- és lábtartása teljesen ugyanolyan, mint Ramelli ábráján.

Az olvasókeréknek sokféle változata terjedt el. Volt egy igen egyszerű és olcsó megoldás is: a könyvpalcokat fogaskerék-áttétellel nélkül hintaszerűen függesztették fel, olyasféleképp, mint a pesti Vidám Parkban az óriáskerék utasfülkéit.

A szerkezet tökéletesítése több újítót foglalkoztatott. Adatunk van például egy ulmi feltalálóról, aki olyan kerekeket

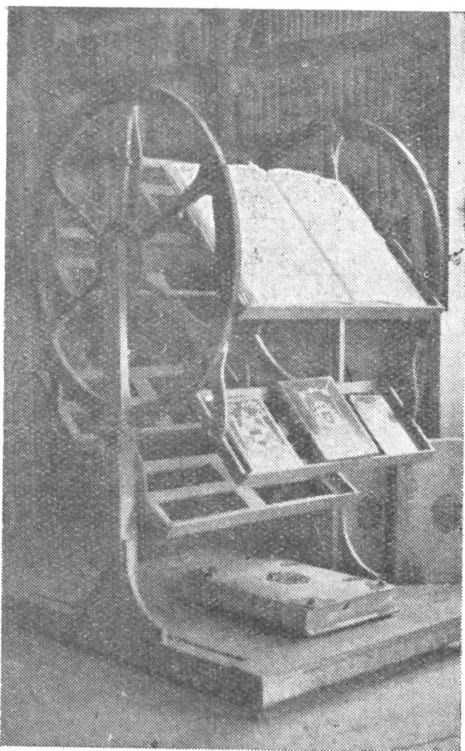
Ramelli olvasókereke

gyártott, amelyekről a leggyorsabb forgás közben sem esnek le a könyvek. Az illető a nürnbergi Monath könyvkereskedés részére szállította ezeket, innen vásárolt egy darabot többek közt Savoyai Jenő, a híres törökverő hadvezér.

Zacharias Konrad von Uffenbach 1710/11-ben bejárta Alsószászországot, Hollandiát és Angliát. Utikönyvében beszámol arról, hogy Wolfenbüttelben, Uffenbachban, Brémában és Amszterdamban látott olvasókereket s ezek mind különböző szerkezetűek voltak.

A két legnagyobb ilyenemű gépet a wernigeröderi könyvtár részére készítették. Hosszúságuk 3,25 méter, a forgató kerék átmérője 1,75 méter és polcainak mérete 2,90×0,40 méter. Ezeken tartották még harminc évvel ezelőtt is a könyvtár nagyalakú, vaskos, nehéz katalógusköteteit, hogy az olvasók a könyvcímeket minden nagyobb testi megerőltetés nélkül kereshessék ki. (Ma a lipcsei Deutsche Bücherei könyvmúzeuma őrzi a két kereket.)

Korunkra aránylag kevés példány maradt ebből az olvasást megkönnyítő gépezetből. Magyarországon — tudomásom szerint — egyedül a váci egyházmegyei könyvtár őrzi olvasókereket. Ez aránylag nem régi, valószínűleg a múlt században készült. Elég egyszerű szerkezetű. Hat 90 cm széles polc van rajta. Magassága az állvánnyal együtt 140 cm, a kerék átmérője 90 cm. Könnyen forgatható, és — ha a kívánt könyvet szemünk elé forgattuk — egy lábnymással rögzíthető. Hangulatos helyen, művészi kötésű ódon könyvekkel teli teremben helyezték el. Akit érdekel régi könyvkultúránknak ez

Olvasókerek a váci egyházmegyei könyvtárban

az érdekes emléke, ne sajnálja a fáradságot és tekintse meg!

Vértesy Miklós

Jegyzetek írókról, könyvekről

Az irodalomtörténetnek is megvannak a maga paradoxonai. Osztrák irodalom sose volt, csak osztrák írók voltak. Lenau? Grillparzer? Ki volna olyan dőre, hogy németiségüket elvittassa? Hoffmannstahl? Zweig? Werfel? Mind a három német.

Osztrák: Anzengruber. A derék, másodrangú, provinciális paraszt-költő.

Néhány évtizeddel ezelőtt azért más volt a helyzet. Aki Bécsset mondott, német irodalmi centrumot gondolt. Ma Bécs egyet jelent a zenével. Az osztrák írók jórészt átköltöztek egyéb németajkú területre, főként Nyugat-Németországba. Alig néhányan maradtak itt: Lernet-Holenia, Frank Thiess. A legnagyobb osztrák könyvkiadó, Paul Zsolnay, 1959

őszii katalógusának harmincegy újonnan megjelent kötetéből mindössze ötöt írt osztrák szerző.

Svájcban az öreg, köztiszteletnek örvendő Hermann Hessén kívül — ird és mondd! — ketten élnek irodalmi tevékenységből: Max Frisch és Friedrich Dürrenmatt.

Ők sem régóta. Frisch néhány esztendővel ezelőtt még középületeket tervezett, Dürrenmatt pedig kinjában-keservében detektívregényeket írt.

— Örültem, ha egy hónapban 200—250 frankot kerestem — mondja.

Miheztartás végett: egy kezdő gyors-és gépírónő havi fizetése kb. ötszáz frank.

Dürrenmatt most dolgozza át harmadszor V. Frank című zenés színművét. Ha befejezte, új darabba kezd. Címe: *A fizikusok*.

Színhelye: egy tébolyda. Három ápolit a világ három legnagyobb fizikusának vallja magát. Az egyik rejtélyes körülmények között meghal. A nyomozás során kiderül, hogy meggyilkolták.

És hogy a három fizikus valóban a világ legnagyobb tudosa. Aki azért záratta magát tébolydába, hogy zavartalanul dolgozhassék.

Joseph Kessel nemrég nálunk is megjelent regényét, *Az oroszán-t* megfilmesítik. Ez lesz az első cinemascope rendszerrel készült egész estét betöltő játékfilm.

Kessel néhány hónappal ezelőtt tért vissza az Egyesült Államokból, ahol több, mint fél évet töltött. Élményeiről riport-regényben készül beszámolni. Nem általában az országról, hanem egy jelenségről: az egyre terjedő alkoholizmusról s az ellene küzdő önkéntes intézményekről.

Egy adat: az Egyesült Államokban jelenleg másfélmillió a megrögzött alkoholisták száma.

André Obey, a jeles szerző, aki a *Tizenkét dühös ember-t* színpadra alkalmazta, panaszkodik, hogy Reginald Rose, a dráma televízió-változatának írója kiájtá szöveget és egy vasat sem adott neki a külföldi előadások tantiémjeiből.

Az ember néha nagyon olcsón kerül be a világirodalomba: Obey aláírat velem egy nyilatkozatot, hogy az *Ü* átdolgozását használtam fel a magyar fordításhoz.

Kiosztották a Femina-díjat. A *Le vilaine* nevű irodalmi kávéházban szenvedélyes vita folyik, igazságos volt-e a választás. A vita résztvevői: egy fiatal repülő, aki néhány órája érkezett vissza Moszkvából. A Párizs—Varsó—Moszkva útvonal pilótája s most jelenik meg harmadik regénye: egy ifjú közgazdász, aki újszerű kereskedelmi rendszert dolgozott

ki, s akiről többen azt suttojják: néhány év és miniszter lesz; Anne Pozner, a könyveiből nálunk is ismert Vladimir Pozner unokahuga, a lengyel irodalom franciaországi tolmácsolója.

A vitát Jules, a pincér vezeti. Négyük közül ő a legtájékozottabb. Egyébként neki is megjelent már egy kötete.

A mai francia irodalmat aránylag jól ismerjük. Az angolt alig. Törlesztés történt ugyan már, de még mindig nem jelent meg nálunk egyetlen Wyndham Lewis, Lawrance Durrell, William Golding, Angus Wilson, L. P. Hartley és J. D. Salinger regény.

Sok a pótolnivalónk.

Henri Michaux, a kitűnő költő, a francia szellemi élet elamerikanizálódásáról beszél. A műveket kizsorigja a keresztmetszet-irodalom, a szemelvény, a rövid tanulmánnyal megfejeelt koncentrált ismertető. Az élményt a kommentár.

Róla és a költészetéről most jelent meg egy tizenkötvetes kötet tizenötezer példányban. Ugyanekkor adták ki új verskötetét is. Ezer példányban.

Hemingway Párizsban. Úgy viselkedik, mint egy inkognitóban utazó fejedelem, aki értesíti az újságírókat, hogy inkognitóban érkezik. Természetesen megrohanják s ő „nem zárkozhatik el”. Nyilatkozik, egyébként csakugyan nem valami bőbeszédűen.

Regényt ír zseniális barátjáról, egy torreadorról.

A londoni Foyles a világ legnagyobb könyvkereskedése. Raktáraiban négy millió kötet található. Bódultan állok zsúfolt polcai előtt, elkápráztat a gazdag választék, szegénynek, rettenetesen szegénynek érzem magamat.

Kijövet rossz érzésem furcsa átalakuláson megy keresztül. Csalódást érzek, valami hiányzik, magam sem tudom mi.

Aztán rájövök: a meghittség. Négy-millió könyv kevesebb, mint tízezer.

Gera György

FRIDERICH HEBBEL (1813—1863) német költő, amikor dán ösztöndíjjal 1842-ben Párizsban tartózkodott, mindennapos vendége volt a Regence-kávéháznak. Itt megismerkedett egy svéd tanárral, ki nem ismerve a költőt, panaszkodni kezdett neki:

Képzelfe uram, azért vagyok már hetek óta Párizsban, hogy két híres emberrel megismerkedhessem. Azonban nem tudok rájuk találni.

— Ki az a két ember? — kérdezte a költő kíváncsian. — Az egyik Heine, a másik Hebbel.

— Nos ennél mi sem könyvebb. Jól ismerem Heinet, szívesen elviszem hozzá és bemutatom.

— Nem is tudom, hogyan köszönjem ezt meg önnek. Lekötelezve érzem magam egész életemre... És mondja csak... Hebbelt nem ismeri véletlenül?

— Sajnos nem. Ugyanis Hebbel — én vagyok...

SOKRATES (i. e. 468—399) görög bölcsnek Archelaos makedon király gondatlan életét igért, ha otthagyja Athént és udvarába költözik.

Sokrates így válaszolt: — Miért költözzem hozzád Archelaos? Hiszen a liszt nálad sem olcsóbb, mint Athénben s a vizet nálunk is ingyen adják.

Papírméret, könyvméret

A szabványosítás korunk találmánya, de az azonos formák használatának előnyére a gyakorlat hamar megtanította az embereket. Így a könnyebb eladhatóság és könnyebb felhasználhatóság miatt már a XV. században csak kétféle nagyságú papírt gyártottak. Az egyiket *nagyfoliónak* vagy *forma regalisnak* (királyi forma), a másikat *kisfoliónak* vagy *forma communisnak* (általános forma) hívták. Átlagméretük 50×70 , illetve 30×50 cm volt, de kötelező előírás hiányában a méritőhálókat nagyon pontatlanul szerkesztették, a mérettől gyakran eltértek mindkét irányban, néha 5 cm-rel, sőt még többel is.

Ha a nyomdász a papírmalomból kapott papírt kétféle hajtotta, az ívből két levél, azaz négy lap keletkezett. Ezt a formát hívjuk *ívrétnek* vagy *foliónak*, s ezért nevezzük még ma is az ívrétű, a nyalakú könyvet *foliánsnak*. További hajtogatással négy levelet, azaz nyolc lapot kapott. Ennek neve a latin quartus (= négy) szóról *kvart*, vagy *negyedré*t. A művelet megismétlésével egy ívből nyolc levelet, tizenhat lapot lehet nyerni, s ez az *oktáv* (latinul octo = nyolc) vagy *nyolcadré*t.

Régi könyveknél a lapok méreteiből nem lehet megtudni a rétfeliséget, mert a nagyfolió negyedréte nagyobb a kisfolió ívrétjénél. A hajtogatások számát csak a vízjegy helyéről lehet megállapítani. Ez ugyanis eredetileg mindig közepén volt, ívrétnél tehát a hajtás közepére került.

A nyomtatás feltalálása utáni évtizedekben a könyvek túlnyomó része ívrétű volt, tehát nyalakú. A folio regalisból készültek magassága fél méter és még a folio communisból készülteké is 30 cm. Egyiket sem könnyű kézben tartani, csak asztalról, külön olvasópultról lehet használni. A mai nyolcadrétnak megfelelő nagyság csak az ősnymotatványkor végén, 1501 után kezd általánossá válni. Jórészt ügyes, könnyen kezelhető kis alakjuknak köszönhetik közkedveltségüket Aldus Manutius híres velencei nyomdájának termékei, az aldinák.

Egyes könyvfajtákból: imakönyvekből, breviáriumokból a hajtás ismétlésével tizenhatodré alakok is készültek. Voltak aztán egyéb, különleges méretek is. Ha a papírt először nem két, hanem három részre hajtották, akkor 12, illetve 24 réttű könyvek keletkeztek. A XVII. század ele-

jén az apró, tisztavágású betűkkel dolgozó, papírral takarékoskodó holland tipográfusok divatba hozták a miniatűr, 16- és 24-rét alakú nyomtatványokat. Ilyen könyvekkel vált világhírűvé az Elzevir nyomda.

A legtöbb nyomtatványnak nagyobb a magassága, mint a szélessége, de készítenek olyan különleges alakú munkákat is, képeskönyveket, táblázatokat, ahol fordított az eset. Ezeket harántalakú könyveknek nevezzük.

Könyvtáraink régebben, elég célszerűtlenül, a hajtogatások száma szerint raktározták anyagukat, külön az ívréteket, a negyedréteket és a nyolcadréteket. A férőhely jó kihasználása azt követeli, hogy ne az egyforma réttű, hanem a körülbélül egyforma magasságú könyvek kerüljenek egymás mellé. Ezért változtattak a gyakorlaton, s ez az elnevezésben is változást hozott. A könyvtárosok — raktározási szempontból — a 35 cm-nél magasabb műveket (ez megfelel kb. a kisfolió ívrétjének) nevezik ívrétűeknek, a 25–35 cm-eseket negyedréttűeknek, s az ennél kisebbeket nyolcadréttűeknek. Néha még a tudományos munkák is követik ezt a szóhasználatot. Kotvan most megjelent szlovák ősnymotatványbibliográfiájában találunk olyan ívrétű inkunábulumot, melyet kis mérete miatt a szerző nyolcadréttűnek tüntet fel.

A modern papírgyárak jóval nagyobb íveket tudnak készíteni, mint a méritőhálókkal dolgozó egykori manufaktúrák. A pontos méretet az 5601–50 számú szabvány írja elő. A XV. századi hagyomány azonban ma is él, ma is kétféle nagyságú ívek készülnek. Ezek közül a ritkábban használt B alak majdnem teljesen megfelel a régi nagyfolió négyszeresének: $100 \times 141,4$ cm. A második világháborúig az A alak a kisfolió nyolcszorosával egyezett meg, akkor azonban papírtakarékossági okból az egyik irányban csökkentették a méretet, s így keletkezett a mai $84,1 \times 118,9$ cm.

Ezt a nagyméretű, négyszeres ívnek nevezett papírt rendszeren két, négy vagy nyolc részre vágják, így kerül a nyomdába, ahol többnyire nyolc levélre, azaz tizenhat lapra hajtogatják. (Ezt a tizenhat lapot, azaz egyetlen könyvvet a hatalmas sajtók egyszerre nyomják tele.) A papír különböző nagyságát az A vagy B betűvel és egy hozzájuk törtvonallal kapcsolt számmal jelöljük. A szám azt

mutatja, hogy az alapívet hányszor kell felezni, hogy a kérdéses alakot megkapjuk.

Folyóiratoknál, albumalakú könyveknél általában az A/4, B/4 nagyságot használják (21×29,7, illetve 25×35,5 cm), a könyvek többsége A/5, B/5, A/6, B/6 méretben készül (14,8×21, 17,6×25 cm stb.). Kötött könyveknél ezek a méretek vala-

mivel kisebbek, mert vágáskor a széleken egy-két mm leesik.

Egyes különleges, tudományos vagy bibliofil kiadványoknál eltérő méretekkel is találkozunk. Például hulladék-papírból készítették egészen apró, úgynevezett gyémántkiadványokat, könyvtörpéket.

V. M.

A Gondolat Kiadó jövő évi tervéből

Az ismeretterjesztő irodalom kiadója a jövő évben több mint száz művet jelentet meg.

A politika, történelemtudomány és filozófia

tárgyköréből különös érdeklődésre tarthat számot Kátai Miklós *A német imperializmus útja* című munkája, amely a kérdést a porosz imperializmus megjelenésétől a legújabb időkig elemzi. Az olasz Ambrogio Donini *A vallások történetében* azokkal a vallásokkal foglalkozik behatóbban, amelyek a kereszténység kialakulására hatottak. (A könyv Olaszországban félév alatt három kiadást ért meg.) Millar Burrows amerikai professzor könyve, *A holt-tengeri tekercsek* az 1947-ben talált nagy jelentőségű leletekről az első népszerű tudományos munka magyar nyelven.

Régi hiányt pótol Pamlényi Ervin: *A magyar nép rövid története*, a legszélesebb, de főleg a falusi olvasórétegek számára készülő Családi Kiskönyvtár sorozatban.

Újszerű szempontok érvényesülnek az angol John D. Bernal művében: *A tudomány szerepe a történelemben*, és alapvető munka a múlt századi angol tudós, L. H. Morgan munkája: *Az ősi társadalom*.

A szovjet eredetiből fordított *A filozófia története* I. kötete után most a főleg Marx-szal és Engels-szel foglalkozó III. kötet jelenik meg. (A II. kötet ez évben kerül forgalomba.)

Művelődéstörténet

Az Európai Antológia sorozatból (amelyben eddig az Aretino-, a Cromwell-, a Campanella- stb. kötet jelent meg) kiemelkedik Szilágyi János György összeállításában *A görög művészet és társadalom* című kötet, melyben a klasszikus hellén művészetek szerepét, helyzetét korabeli műbírálatok, feljegyzések, hivatalos intézkedések stb. tükrözik. A *Nagy Enciklopédia* című válogatás a sorozat francia felvilágosodással foglalkozó ciklusának első kötete.

Könyvkiadásunkban új típusú mű a francia Émile Mireaux *Mindennapi élet*

Homérosz korában c. népszerű monográfiája. Giuseppe Cocchiara palermói professzor szemelvényekkel kiegészített tudománytörténeti műve *Az európai folklór története*. Takáts Sándor művelődéstörténeti tanulmányainak egy kötete is megjelenik, valamint Ráth-Végh István összegyűjtött művei sorozatában az emberi butaságról szóló trilógia egy kötetben.

A természettudományi ismeretterjesztő művek

közül általános érdeklődésre számíthat Lodovico Geymonat *Galileo Galilei* c. életrajzi munkája, mely a nagy tudós életének tíz döntő fordulatait mondja el.

Népszerű kiadványok: Jeges Károly: *Az elektrotechnika elemei kísérletekben*, Lányi György: *Élet a víz alatt* (népszerű hidrobiológia), a *Korunk óriása*, az atom c. mű szerzőinek, Böhm és Dörgé-nek újabb, közös munkája az automatizálásról, az atomenergia felhasználásáról, műanyagokról, izotópok technikájáról, stb.ről *Holnap világunk* címmel, valamint a *Technikáról mindenkinek* c. kiadvány, Várhelyi Tamás szerkesztésében. főleg a serdülő ifjúság számára.

Magasabb igényeket szolgál Marx György *Túl az atomfizikán* c. tanulmánya „a világmindenség építőköveiről” (lényegében a Fényes-Nagy-féle *Mikrofizika* című könyv folytatása). Ide sorolható S. V. Szacskov: *A kvantumelmélet materialista értelmezéséről*, Szabadvári Ferenc: *A kémiai elemek felfedezése* című munka, s a Darwin-sorozatban *Az ember származása*.

Irodalom, művészet, nyelvészet

Napjaink irodalmi kérdéseire ad választ a legutóbbi szovjet irodalmi viták anyagából készült válogatás (Héra Zoltán munkája) *Kor, írás, egyéniség* címmel. A legszélesebb értelmezésű esztétikai kultúra és a társadalom kapcsolatát tárgyalja Jegorov monográfiája, a *Művészet és társadalmi élet*.

A népszerű Irodalomtörténeti Kiskönyvtár a jövőben is főleg írói portré-

kat hoz, így elsősorban XX. századi írókról; itt jelenik meg Alexander Abusch tanulmánya Johannes R. Becherről, Benedek Marcellé R. Rolland-ról, Benyhe Jánosé F. Garcia Lorcaról, Bernáth Istváné M. Andersen-Nexöről, de helyet kap a múlt század legnagyobb román költőjének, Eminescunak portréja is Köpeczi Béla tollából. A sorozat azonban irodalomtörténeti esszékkel is kiegészül: Bán Imre a barokkról, Szabolcsi Miklós a szürrealizmusról ír (mindkét kötet dokumentumokat is közöl).

Az irodalomtörténeti munkák közül legfontosabb *A magyar irodalom története 1849–1905*, a korábbi első kötet folytatása. — A külföldi irodalmak történetét tárgyaló kézikönyvek sorából a már megjelent kínai, és az év utolsó negyedében megjelenő lengyel irodalomtörténet után jövőre a román irodalom története várható.

Az „Ismerjük meg...” sorozatban Kaesz Gyula könyve: *Ismerjük meg a bűtörstílusokat*, módszerében Gerő László építészeti stílusismertető munkájával rokon.

Balázs Béla eddig csak részleteiben (a *Filmkultúra* című kötetből) ismert munkája, *A film*, most jelent meg teljes szövegében magyarul. Hevesi Sándor legjobb dramaturgiai írásából *A drámaírás iskolája* címen egy kötetnyi válogatás készült.

Hiányt pótol Gáldi László *Kis magyar verstan*-a, valamint a Rácz-Talkács-féle *Kis magyar nyelvtan* második kiadása.

Vegyes tárgyú sorozatok

Aurora: Tacitus válogatott írásai, Macaulay válogatott (irodalmi és történelmi) esszéi, Stendhal: *Itáliai utazás* (szemelvények feljegyzéseiből, útinaplóból). — A Gondolatár nevű új sorozat rövid, népszerű ismeretterjesztő írásokat hoz (amilyen Benedek Marcelltól már az idén megjelenő *Kis könyv a versről*), így pl. Nemes Károly: *Hogyan nézzünk filmet?*, Staud Géza: *Színház és közönség*, Tóttóssy Csaba: *A buddhizmus*, Mühlner Hegemann: *Az idegességről*, Barta Lajos: *A Hold stb.*

Zenei könyvek

A Kis Zenei Könyvtár rövid monográfiáin kívül említendő Szabolcsi Bencétől az *Európai virradat* (Vivalditól Mozartig), Rolland zenei miniatűrjeinek egy terjedelmes kötete, valamint új kiadásban Stendhal Rossini-könyve.

Egyéb

Megjelenik Ribaknak a *Les Lettres Françaises*-ben folytatásokban megjelent *Balzac tévedése* című regénye, mely az írónak Hanska grófnővel való kapcsolatát két ukrainai utazásának történetén keresztül mondja el. I. P. Magidovics *A földrajzi felfedezések története* című népszerű ismeretterjesztő munkája az ókortól napjainkig tárgyalja a Föld felfedezésének állomásait, Róna Tass András pedig tavalyi mongóliai utazásáról számol be *Nomádok nyomában* című könyvében.

Könyvvásárlók Olaszországban

„Az olvasás sohasem illeszkedett be szervezetem az olaszok mindennapi életéről alkotott képbe, mivel ez az élet hagyományosan sokkal inkább társadalmi jellegű, mint szorgosan búvárkodó” — írja a londoni Times római tudósítója.

Mielőtt azonban ennek alapján feltételeznők, hogy a nem-olvasás az olasz életmód valami természetű eredő sajátossága, meg kell említeni, hogy a teljes írástudatlanság és félalfabétizmus ma is jelentős mértékű, az elmaradott olasz Délen, különösen Szicíliában megközelíti az 50 százalékot. Azt is meg kell jegyezni, hogy 1953 és 1958 között a létfenntartási költségek indexének 21 százalékos emelkedésével szemben a bérindexé csak 4,7 százalékot mutatott. A jelenlegi átlagos bér 30–50 000 líra, amit városokban egy-egy kislakás után 20–25 000 líras lakbér terhel.

Ezek után érthető, hogy az olvasás, a könyvvásárlás nem tudott „beleilleszkedni” a mindennapi olasz élet képébe.

Amint a Times tudósítója megjegyzi, a jobbmodú rétegek számára sem a könyvvásárlás az első dolog. Az utóbbi egy-két évben mutatkozó korlátozott gazdasági javulás élve-

zöl többet fordítanak a jólétet jelző dolgokra, de ebben a könyvek nem töltenek be még nagy szerepet. Az elektromos háztartási eszközökre költött múlt évi összeg például ötödével emelkedett 1958-hoz viszonyítva, de a könyveladás változatlan.

Az átlagos családi kiadások emelkedésében lényeges a szerepük a szórakozásra költött összegeknek. Becslések szerint az átlagosan szórakozásra költött 3600 lírából kb. 2300 lírát a mozipénztárnaknál fizettek ki. Ugyanakkor az egy lakos által egy évben könyvre kiadott összeg 300 líra és változatlan az átlagos jövedelemből könyvekre fordított összeg százalékaránya is. Ez az összeg detektívregényekre és más ponyvára fizetett pénz hozzászámításával mintegy 500 lírára nő.

Az iskolakönyvekkel együtt az összeg megkétszereződne, de ez hamis képet adna: az évente változtatott szövegű — és ezért használtként eladhatatlan — tankönyvek ára mesterségesen magas. Az olasz szülők így többet költenek gyermekeik tankönyveire, mint a maguk számára vásárolt olvasmányokra.

G. Gy.

Az irodalomtörténet műhelyéből

(A Petőfi-kutatás jelenlegi állása és feladatai)

Azt lehetne hinni, hogy Petőfiről minden megírható megírtak már. A valóság azonban az, hogy legnagyobb költőnk élete és tevékenysége még igen sok munkát hárít a kutatókra.

Életraját utoljára Ferenczi Zoltán írta meg kimerítő részletességgel, háromkötetes művében, 1896-ban, tehát több mint fél évszázada. Ennyi idő alatt a legkiválóbb tudományos munka is szükségképpen elavul: újabb adatok merülnek föl, melyeket be kell illeszteni az összképbe, vagy amelyek megcáfolnak korábbi nézeteket, s új kérdőjelek támadnak, melyekre csak friss kutatások adhatnak választ. (Illyés Gyula ragyogó életrajzi eszszéje sok ponton helyesbíti vagy kiegészíti Ferenczi könyvét, ámde műformájánál, népszerű jellegénél fogva nem vállalkozhatott aprólékos tudósi nyomozásra.) — A *Petőfi napjai* című nélkülözhetetlen gyűjtemény, melyet Endrődi Sándor állított össze a korabeli sajtónak a költőre vonatkozó adataiból, 1911-ben jelent meg, s azóta minden kutató tapasztalhatta, hogy e kézikönyv, tisztelettel gerjesztő gazdagsága ellenére is, hiányos, az idegen nyelvű hírlapok anyaga pl. teljesen kimaradt belőle. — A legfrissebb összefoglaló mű, mely teljes pályaképet, rendszeres esztétikai földolgozást ad Petőfi költészetéről, mindmáig Horváth Jánosé, ez pedig az 1923. évi centenáriusra jelent meg, azóta hasonló nem készült, s új szempontú bírálatára is csak nemrég vállalkozott Pándi Pál (1. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1957. 3. sz.)

Az utóbbi években végzett munkák közül kiemelkedik Petőfi összes műveinek kritikai kiadása, mely 1951-ben indult meg Varjas Béla, Kiss József és V. Nyilassy Vilma szerkesztésében, s eddig hat kötete került a nyomdából. Alaposság és teljesség tekintetében ez felülmúlja Havas Adolf régebbi kísérletét (1892–96), hibája viszont, hogy a korábban megjelent kötetekben — a kritikai kiadások újabb akadémiai szabályzatától eltérve — mai helyesírással közli a szöveget, jegyzetanyaga pedig, melynek túlnyomó részét külön kötetre tartogatták a szerkesztők, roppantul hiányos. A népszerű Petőfi-összesek így is sokat köszönhetnek a kritikai kiadásnak, mivel már ennek hiteles és gondozott szövegére támaszkodhatnak. — Az életrajzi kutatásokba friss pezsgést hozott Hatvany Lajos ötkötetes forrásgyűjteménye (*Így élt Petőfi*,

1955–57), mely a kortársaknak, Petőfi ismerőseinek emlékezeit, vallomásait foglalja magában, időrendbe sorakoztatva, kritikai jegyzetekkel kiegészítve, és oly káprázatos bőséggel, hogy bibliográfiai fogyatékoságai és a beléje csúszott pontatlan közlések ellenére is sokáig nélkülözhetetlen alapkönyve lesz mindenkinek, aki Petőfi életére kíváncsi.

E nagy művek mellett Dienes András kutatásai nyújtják a legtöbb új tudományos eredményt. Ő már évtizedekkel ezelőtt céljál tűzte ki Petőfi halála körülményeinek tisztázását, s vizsgáldásairól először 1949-ben számolt be A *Petőfititok* című könyvében, majd újabb adatok és felfedezések birtokában tavaly kiadta *Petőfi a szabadságharcban* című nagy monográfiáját, mely nemcsak a halál rejtélyét világítja meg alig-alig cáfolható megbízhatósággal, hanem a szabadságharcos költő utolsó évének is minden eddigénél részletesebb krónikája. Módszerénél fogva is különös figyelmet érdemel Dienes harmadik munkája (*A legendák Petőfije*, 1957), melyben a nagy költőről mindmáig szállongó népi szájhagyományokat, hiedelmeket gyűjtötte össze, nem a csekély forrásértükükért, hanem néprajzi jelentőségük miatt.

A legendagyűjtő Dienes mellett Várkonyi Nándor a legendarombolás merész és hasznos feladatára vállalkozott: Az *üstökös csóvaja* (1957) című könyvében található négy tanulmány közül az a legérdekesebb, amelyben *hitelt érdemlően* bebizonyítja, hogy Petőfi sohasem szavalta el a *Nemzeti dalt* a Múzeum lépcsője mellett, azon a helyen, ahol azt emléktábla hirdeti tévesen! Hogy Petőfi életének ezt a nem is mellékes epizódját rosszul tudtuk, rosszul tanítottuk évtizedeken át: kell-e csattanósabb érv arra, hogy a Petőfi-kutatásnak még sok fontos tennivalója van? (Az itt felsorolt könyveken kívül megemlíthetjük még Sötér István, Pándi Pál, Tamás Anna, Forgács Iászló és mások kisebb-nagyobb tanulmányait, melyek Petőfi életművének egy-egy részét — *János Vitéz*, *Felhők*, *Az apostol* stb. — tárgyalják.)

A készülő vagy tervbe vett munkák közt több alapvető fontosságú van. Mindenekelőtt a Petőfi-bibliográfia, melyen Kiss József és Törő Györgyi dolgozik mintegy három év óta, s amely még kb. egy esztendei szorgalmat kíván. Ezt

a könyvet sóváran várja minden kutató, mert a száz év alatt óriásává duzzadt Petőfi-irodalomban nélküle már lehetetlen a gyors tájékozódás. Ebben a könyvészeti segédeszközben megtalálható lesz minden cikk vagy könyv, minden vélemény és híradás, melyet magyar nyelven Petőfiről írtak. A nagy munka jellemzésére elég annyi, hogy mintegy tízezer adatot fog tartalmazni.

Ugyancsak becses segédeszköznek ígérkezik a *Petőfi-szótár*, melyet Gáldi László irányításával nyelvészek munkaközössége készít. A külföldi szakirodalom már régebb óta birtokolja Shakespeare, Goethe, Puskin nyelvkincsének szótári feldolgozását, nálunk azonban a Petőfi-szótár lesz az első ilyen mű, mely megkönnyíti a költő nyelvkészletének, stílusának elmélyedő vizsgálatát.

A sajtó már hírt adott arról, hogy készül Petőfi új, minden eddigénél bővebb, ötkötetes életrajza is, a Magyar Irodalomtörténeti Intézet munkatársainak, Dienes Andrásnak, Kiss Józsefnek és másoknak nagy vállalkozása. E hatalmas mű, melynek megjelenése csak több év múlva várható, igen gondos előkészítést, sok-sok levéltári és könyvtári nyomozást, számos külföldi utat, rengeteg szellemi és fizikai fáradságot követel, s természetesen csak akkor lehet sikeres, ha aprólékosan gondos részlettanulmányok, adatközlések előzik meg. Ezeknek nyilvánosságra hozatala végezt a Petőfi Irodalmi Múzeum a múlt évtől kezdve évkönyvet jelentet meg. Az első kötetben több más érdekes adalék mellett hat ismeretlen Petőfi-levél található, további hat másik, melyet valamikor közzétettek már, de obskurus lapok temetőjében feledésbe merültek, s most újra föl kellett fedezni őket, hogy helyet foglalhassanak Petőfi írásai között. A kritikai kiadás készülő hetedik, befejező kötete, mely a teljes Petőfi-levelezést nyújtja, természetesen már tartalmazni fogja őket.

Az életrajzi munkálatok fölélenkülése vitákat is ígér. Mezősi Károlynak kéziratban már készen van egy terjedelmes tanulmánya, mely Petőfi születéshelyének kérdését tűzi újból napirendre, s emellett érvel, hogy a költő Kiskunfélegyházán látta meg a napvilágot. Dienes András kitart a kiskőrösi születés mellett; véleményeik heves összecsapásának minden bizonnyal hasznát látja a tudomány. (Mezősi és Dienes között érdekes vita folyt Petőfi haláláról is a *Hadtörténelmi Közlemények* 1957—58. évfolyamában.)

Az elvégzendő munkák nagyságának jellemzésére felsorolunk néhány problémát, melynek kidolgozását elvár-

juk a Petőfi-kutatók együttes erőfeszítésétől. Az egyik legfontosabb feladat az életrajz adatszerű mozzanatainak tisztázásán túl a vizsgálódásnak a környezetrajz irányában való kiszélesítése. Nem elegendő — bár ez magában is nagy munka — pontosan megállapítani, hogy Petőfi merre járt pl. katonakorában, hanem meg kell ismerkedni az akkori katonaelet rendjével, a katonai szabályzat előírásaival (hány órákor volt az ébresztő, hogyan történt az őrváltás, mekkora súlya volt a puskának, melyeknek voltak a menet- és fegyvergyakorlatok stb. stb.), enélkül ugyanis nem kaphatunk világos képet arról, hogy milyen teherrel nyomasztotta a gyenge egészségu költőt életének ez a sanyarú korszaka, amikor „fekete-sárgára festett fák előtt villogtatta a hatalmas gyíklesőt”. Használóképpen alaposan fel kell deríteni Petőfi diákéletének külső keretét (iskolai szokások, tanrend, fegyelmi előírások, milyen tankönyvekből tanult stb.); színészkorának milióját (végül is el kell dönteni, hogy jó színész volt-e vagy rossz, ehhez azonban tudni kell, mihez mérjük, tehát, hogy milyen volt akkoriban a színjátszás és különösen a vándor társulatok művészi színvonala); számításokat kell végezni írói honoráriumaira vonatkozóan (néhány éve egy francia irodalomtörténész — több száz lapos könyvben — az utolsó livre-ig elszámolt Racine jövedelmeivel); meg kell rajzolni Petőfi barátainak (és ellenségeinek) hiteles és árnyaltos portréját, mert közülük soknak eddig csak a puszta nevét emlegette az irodalomtörténet (ki volt, mi volt pl. Emödy Dániel, akiről Petőfi ezt írta: „Ő jellem, oly erős jellem, amilyen e gyöngye korban kevés van” — mivel érdemelte ezt ki, mit írt, mi volt a foglalkozása stb.), Meg kell mondani, hogy az efféle vizsgálódásoknak még meglehetősen az elején tartunk. (Legutóbb az *Irodalomtörténeti Füzetek* egyik száma ismertette Petőfi segédszerkesztői munkáját, a kritikai kiadás jegyzetei pedig tisztázták Petőfi nyelvtudását és fordítói módszerét.)

Még a forradalom és szabadságharc korszakában is a kérdőjelek egész sora ágaskodik a kutatók elé: kik voltak, hányan voltak a márciusi ifjak, és ki miben értett egyet Petőfivel (a közvélemény legfeljebb ötükhathat nevét ismeri, és a szakirodalom is csak elnagyolt, semmitmondó, egyénietlen arcvázlatukat hagyományozta át nemzedékről nemzedékre); milyen politikai klubok működtek Pesten, és mi volt Petőfi szerepe bennük; mi okozta a költő — és általában a radikális ifjúság — választási kudarcát, az ismert körülményeken kívül, vagyis meg-

vizsgálódó, egységesen és eléggé felkészülten indult-e a márciusi párt a választási hadjáratba, kihasználta-e a kezében levő sajtó lehetőségeit). Mindenki tudja, hogy Petőfi négy hétig tagja volt a március 15-én megalakult forradalmi bizottságnak, de vajon meg van-e írva e forradalmi szerv tevékenységének részletes, napról napra haladó története; tudjuk-e, melyek voltak a napirendi pontok, melyekben Petőfinek és bizottsági társainak dönteniük kellett; s egyáltalán miféle emberekkel ült ott egy asztalnál; hány (pontosan hány) volt közülük az őszintén radikális, hogyan viselkedtek akkor és később, a forradalom viharában? Az eddigi irodalom még olyan fontos kérdésben is, mint a márciusi 12 pont szerzősége, bizonytalanságot mutat: Révai József pl. Petőfi, Irinyi, Jókai, Vasvári és Bulyovszky közös munkájának mondja e forradalmi követelések megfogalmazását, ugyanúgy a kritikai kiadás jegyzetírója is, holott ezt az állítást az egykorú források semmivel sem támasztják alá.

Hatalmas és izgató stúdiumot kínál Petőfi olvasmányainak megállapítása és vizsgálata. Ha valaki végigtanulmányozná mindazokat a könyveket, amelyeket a költő biztosan vagy valószínűleg olvasott, nem kétséges, hogy sok helyen rábukkanna Petőfi gondolatainak egy-egy eszmecsírájára. „Évek óta csaknem kirekesztőleg olvasmányom, reg-

geli és esteli imádságom, mindennapi kenyerem a francia forradalom története” — írta Petőfi; a Petőfi-kutatókról ugyanezt nem lehet elmondani. Föl sem tették eddig a kérdést: mely munkákból ismerte meg a költő a francia forradalmat? Lamartine híres művét, *A girondiak történetét* pl. biztosan olvasta; ideje volna már megvizsgálni, mennyiben hatott e lángoló írás Petőfi eszmevilágára. Saint-Just könyvére ő maga írta rá: „Petőfi Sándor kincse”, de ki próbált tüzetes párhuzamot vonni a francia forradalmár és a magyar költő nézetei között? (Horvát Márton egy helyen pedzi a kérdést, de elmélyedés nélkül, s nem veszi figyelembe, hogy a szóban forgó könyv [*Esprit de la Révolution et de la Constitution de France*] 1791-ben jelent meg, írója még nem úgy gondolkodik, mint két-három év múlva a Konvent rettegett szónoka.) Egyáltalán, mi volt Petőfi álláspontja a nagy francia forradalom különböző szakaszaira, eseményeire és irányzataira nézve? Révai és mások a jakobinus politika hívének mondják, újabban Sándor Pál azt állítja, hogy Petőfi eszmeileg nem jutott túl az 1789-es színvonalon” (*I. Magyar Filozófiai Szemle*, 1957. 1. 368. l.) — ami óriási különbség; melyiküknek van igaza?

Íme néhány a kérdőjelek közül. Reméljük, hogy a Petőfi-kutatás hamarosan választ ad rájuk.

— k —

AZ ÉV LEGSZEBB KÖNYVEI

1955-ben, Vörösmarty halálának századik évfordulójára dokumentumgyűjtemény jelent meg a nagy költő életéről, munkásságáról. A könyv pompásan sikerült színes borítója (Barabás Miklós portréjának reprodukciója) méltán hívta magára a figyelmet, a kötet tipográfia azonban, idegesítően zsúfolt tördelésekkel csúszott, a tartalomjegyzékbe pedig több súlyos sajtóhiba csúszott be, amit úgy orvosoltak, hogy a hibás helyeket, valamennyi példányban, kikaparták (!) és tintával írták be (!) a javított változatot. És ez a mű mindezek ellenére második díjat nyert a könyvek azévi szépségversenyében!

Nyilvánvaló jele ez annak, hogy a bírálóbizottság figyelmen kívül végezte munkáját, s nem volt elég kényes és igényes ítéleteiben.

A tavalyi év díjnyertes könyveiről kiadott ismertetőt lapozva, az a benyomásunk támad, hogy ilyen kisíklás ma már aligha fordulhatna elő: az utóbbi években a könyvek nyomdai színvonala sokat javult, a bírálók szebb művek közt válogathattak, és szigorúbb követelményekkel léphettek fel. Döntéseiket általában helyeselhetjük: a kitüntetett könyvek valóban megérdemlik az elismerést.

A versenyre benyújtott könyveket nyolc csoportra osztották (művészeti, zenei, bibliofil kiadványok, szépirodalmi, tudományos, politikai művek, ifjúsági könyvek stb.), s ezzel a pályázók számára azonos feltételeket teremtettek. Egy-egy kategóriában több könyv is kapott díjat vagy dicséretet; joggal, mert valóban nehéz lett volna eldönteni, hogy például az *Océania művészete* vagy a *Szobrászat*

és *festészet az építőművészetben*, ill. a *Hitopadés* című mesegyűjtemény vagy Tinódi Crónikájának fakszimile-kiadása méltóbb-e a kitüntetésre.

Az ismertető füzet tartalmazza a bírálóbizottság döntéseinek rövid indoklását is. Jó volna, ha a jövőben ezeket a véleményeket részletesebben és kevesebb általános frázissal fogalmazná meg. Az olyan — gyakran ismétlődő — kifejezések ugyanis, mint, „A kiadó a szöveget gondos tipográfiával dolgozta fel”, vagy „A könyvet aprólékos gondolat tervezte a kiadó” — nem elég instruktívak, homályban hagyják a bírálat tulajdonképpeni szempontjait. Némelyik jellemzéssel nem is érthetünk egyet. Spira György könyve a 48-as forradalomról dicséretet kapott, mert „védőborítója egyszerű, érdekes megoldású”. (Than Mór egyik csataképeinek színes nyomata.) Miért volna „érdekes megoldású”, amikor az ötlet nem is új: vagy tíz évé, ugyanebben a tárgykörben, megjelent egy könyv (*Kossuth zászlaja alatt*), melynek kitést ugyancsak Than Mór egyik csatajelenetét díszítette. A *regészet regénye* című kiadvány műszaki leírásában ezt olvashatjuk: „Képmelléklettel jól összeválogatottak, egyes képeinek minősége kívánivalót hagy hátra”. Ez bizony igaz; de akkor miért kapott díjat a könyv?

A vállalatok összesített versenyében a Magyar Helikon lett az első, az Akadémiai Könyvkiadó a második. A harmadik hely a Műszaki Könyvkiadóé, negyedik az Európaé. A legtöbb javítanivalót a Táncsics és a Zrínyi Könyvkiadónál találta a bizottság.

RÉGI MAGYAR BIBLIOFILEK

A bibliofília, a művészi szépségű könyv szeretete és gyűjtése régibb, mint a könyvnyomtatás. A kézzel írott könyvek korában minden kódex nagy gondot és a másoló és a miniátor tehetsége szerint többé kevésbé művészien előállított darab volt (mely természetesen szép summájába került a megrendelőnek), a remekje pedig vagyontárgy, királyi ajándék.

A legkorábbi magyar bibliofileket tehát a középkori Magyarország hatalmasainak sorában kell keresnünk, a szépet szerető, rangtartó uralkodók, humanista püspökök, ritkábban világi főemberek között. Már a XII. századból ismerünk remek művészi készséggel illusztrált kódexeket, melyeknek magyar tulajdonosa volt. Ilyen pl. az úgynevezett Guthkeledbiblia, a salzburgi miniaturafestészet pompás példánya, melyet 1250-ig a csatári monostor használt. Nyilvánvaló, hogy a királyi udvar sem szűkölködhetett díszes és értékes kódexekben, hisz Könyves Kálmán királyunk alkalmasint nem érdemtelenül kapta kikitűntető melléknevét.

Nagy Lajos király könyvtáráról már nem csupán képzeletünk alkothat fogalmat; egyetlen fennmaradt könyve, a híres bécsi Képes Krónika ízelítőt ad gyűjteményének művészi rangjából. „A Nagy Lajos udvari emberei körében bemutatott pompás címlapon kívül egész nagy jelek, kis ötletek, egyes királyok és vezérek alakjaival díszített iniciálék, lapszéldíszek özőne borítja a krónika lapjait” — írja Hoffmann Edit, a régi magyar kódexművészet legkiválóbb ismerője, aki a krónika festői díszítésének tanulmányozásából arra a következtetésre jutott, hogy e becses műemlék, ha tán nem magyar, de legalább is Magyarországon élő művész kezemunkája.

A Képes Krónika a gótikus ízlés terméke — Zsigmond király könyvkincsein már a korai reneszánsz művészet hatása mutatkozik. Könyvtárának nagyobb részét bátyjától, Vencel cseh királytól örökölte, de ő maga is gyarapította. Egyik művészenek nevét is tudjuk: Martinus Opifex. Egyéni stílusú alkotásai a miniatura-festészet francia klasszikusainak munkáival veteksznek. Világi tárgyú mű — mondhatni szépirodalom — is akad Zsigmond könyvei között, pl. Guido da Columna trójai története, mely a hagyomány szerint a királyné, Cillei Borbála számára készült (talán mászájándékul?).

A királyi könyvgyűjtők kincsei mellett olyan kódexek is maradtak ránk igen korai időből, amelyek főpapi tulajdonban voltak. Így pl. Tamás császai és zágrábi

kanonok 1409-ben Szent Agoston *De doctrina Christiana* című munkáját vásárolta meg Budán.

Érdekes adatokat ismerünk V. László könyvtáráról, melynek száztiz darabja atyai örökül maradt reá. Ezeket gyámja, III. Frigyes császár eltulajdonította, s részben meg is tartotta, saját címerét festetve beléjük, pedig a magyar király, midőn 1445-ben visszakövetelte őket, pontos helyüket is megjelölte. (A bécsi várkapu fölött emelkedő tornyocskában — „in dem turnlein auf dem purchtor zu Wienn” — voltak.) Egyébként V. László számára már egyéves korában irattak könyvet, amikor pedig hatodik esztendőjébe lépett, Donatus latin nyelvtanát kapta meg, melyet a melki apátságban másolt számára egy Simon nevű bencés szerzetes.

A kódexművészet fénykora hazánkban Mátyás uralkodásának ideje. Könyvtárának gazdagsága és szépsége ismertebb, hogysem szólni kelljen róla, a Corvinák kalandos és szomorú sorsa pedig (legnagyobb részük végül is török földről került elő, de mennyi elveszett!) egész regény, mely külön cikket kíván.

A Corvinák egy része Vitéz János esztergomi könyvtárából jutott Mátyás birtokába, vagy úgy, hogy a király elleni összeesküvésben részes érsektől elkobozták, vagy úgy, hogy Mátyás — akinek különben már az apja is gyűjtött könyvet — kölcsön kérte, és egyszerűen magánál felejtette őket. Vitéz János kódexgyűjteménye ugyanis különösen jóhírű volt. Vespasianus Bisticci firenzei könyvkereskedő Vitézt — Janus Pannoniusszal és Hantó György kalocsai érsekkel együtt — legjobb vevői közt említi, s Georg Peuerbach, a bécsi egyetemnek könyvtárügyekben akkortájt nagy szakértőül elismert tanára is csak magasztalni tudja Vitéz kódexkincseit. Sokan versengtek azért, hogy a magyar érsek egy-egy könyvét kölcsön vehessék lemásolás végett, Vitéz ugyanis kényesen vigyázott kéziratok szövegének helyességére, s többnyire maga javíttatta, emendálta őket tudós hozzáértéssel. A könyvkölcsönzők persze akkor is megírták néha; ismeretes Janus Pannoniussnak az a verse, melyben Galeotti Marzióra, és — Vitéz Jánosra panaszkodik, mert latin könyveit hiába várja vissza tőlük, még szerencse, hogy görögül nem tudnak, s ezen a nyelven írt kódexeit nem kunyorálják el.

Mátyás már festőműhelyt és kötészetet létesített udvarában könyveinek díszítésére és rendben tartására. Mint ismeretes, az első nyomdát is ő alapította hazánk-

ban, de remekbe készült kódexeit nagyobb becsben tartotta, mint a fiatal könyvnyomtató mesterség kicsit még kezdetleges termékeit. Egyébként a nyomdászat jó ideig magán viselte — a betűtípusokban, a szedéstükör elrendezésében stb. — a kódexművészet hatását, s a díszesebb ösnyomtatványokat Európaszerte úgy készítették, hogy az iniciálé helyét a nyomtatáskor üresen hagyták, hogy a miniaturaművész kézzel festhesse oda az ékes kezdőbetűt. Evtizedekbe telt, míg a könyvnyomtatás megszabadult a

kódexek hatásától, s kialakította a maga önálló stílusát.

Hoffmann Edit rég elfogyott könyve óta nem készült olyan kiadvány, mely a régi magyar bibliofilek által felhalmozott kódexkincsek — sajnos, csak igen gyéren megőrződött — maradványait a közönség elé tárta volna. Időszerű és szép feladat tehát a Képzőművészeti Könyvkiadó vagy a Magyar Helikon számára legszebben illusztrált középkori kézirataink — lehetőleg színes — reprodukcióinak, kiadása.

KÉRDEZZ — FELELEK

Egy olvasónk érdeklődött: lehet-e használni az úgynevezett elbeszélő múlt igealakjait („mondá”, „segíté”)?

Az elbeszélő múlt az irodalmi és a köznyelv úgynevezett *passzív formakészletébe* tartozik: mindenki megérti, de általában nem használjuk alakjait, mert — noha semmilyen szabály sem tiltja — régiesnek, elavultnak érezzük őket.

A múlt század irodalmában még erősen divott, klasszikus költőink, elbeszélőink műveiben lépten-nyomon előbukkan, a beszélt nyelvből azonban már jó száz éve kikopott (csak némely nyelvjárásban, főként a székelyeknél maradt eleven), s lassan visszaszorult az irodalmi nyelvből is.

Erre nézve *J. Soltész Katalin* érdekes adatokat gyűjtött össze a *Magyar Nyelv* 1957. évfolyamában. Megfigyelte, hogy először az első és második személyű alakok tűnöztek el, az egyes szám harmadik személyében sokkal tovább fennmaradt az elbeszélő múlt használata. Különösen az emelkedettebb hangulatú és főként a verses művekben. Jellemző példa erre, hogy *A lelenc* című prózai színdarabjában (1863) Szigligeti csak hússzor ír elbeszélő múltat, ezzel közel egykorú két verses drámájában viszont 127-, ill. 194-szer. A kétféle múlt idő előfordulásának gyakoriságát a XIX. század második felében a következő szám adatok szemlél-

tetik: az 1862-ben megjelent *Zord idő* egy fejezetében 41 elbeszélő múlt mellett 149-szer találunk *t* jelű múltat, egy évtizeddel később, *Az aranyemberben* 42:320, újabb tíz esztendő múlva pedig *A jó palócok* néhány novellájában már 45:850 az arány. S még az *Őszikék* verseiben is 124 *t* jelű múlt jut 42 elbeszélő múltra.

A kétféle múlt idő között jelentésbeli különbség nincs, s eleinte hangulatbeli sem volt. Am ahogy az avuló alak mind jobban kiszorult a használatból, jelentése egyre inkább sajátos ünnepi színezetet nyert, vagy az ódonyszerűség hatását kelto kifejezőeszközzé vált. (Már Vörösmarty-nál, a *Tündérvölgyben*.) Újabban viszont olykor egy csepp ironikus mellékízt kap a szokatlan régies igealak.

A századfordulón már íratlan szabály az újságírásban, az értekező műfajokban, hogy az elbeszélő múltat kerülni illik. Akad azonban védelmezője is, a fiatal Kosztolányi személyében, aki 1904-ben így ír Babits Mihálynak: „A verseimre tett nyelvi megjegyzéseivel nem értek egyet. Nézetem szerint a magyar félmúlt nemcsak használható, de használandó is, mert gazdagságot és változatosságot ad a stílusnak. Arany János sem riadt tőle vissza, nekünk is épp oly jó szolgálatot tesz, mint neki.” A költők közül számosan ma is így gondolkodnak, s verseikben óvatosan élnek (a műfordítók kicsit vissza is élnek) az elbeszélő múlttal.

ID. ALEXANDRE DUMAS, (1802–1870) francia regényíró kortársai „a legszebb öregúr-nak” nevezték. Egyik hódolója megkérdezte tőle:

— Arulja el mi a titka annak, hogy olyan szépen öregedett meg?

— Nagyon egyszerű — felelte Dumas. — Nem csinálok egyebet.

TRISTAN BERNARD francia humorista egyik utazása alkalmával az étkezőkocsiban egy jól öltözött, előkelő külsejű úr mellé került. Miután a pincér körülhordta a sültet, az író az asztalszomszédjához fordult:

— Kérem uram lenne szíves a mustáros csészét ideadni?

— Szóljon a pincérnek! —

hangzott a morózus felelet. — Bocsánatot kérek — folytatta változatlan udvariassággal Tristan Bernard — úgy látszik tévedtem.

— Miért? Talán pincérnek neveztem engem? — kérdezte felháborodva az úttárs.

— Nem — felelte Tristan Bernard — hanem jólnevelt úri embernek.

Az olvasó jegyzetei

AZONOS-E MILOTAI NYILAS ISTVÁN
A NYILAS MILOTAY ISTVÁNNAL?

Vaskos kötet jelent meg a közelmúltban *Móricz Zsigmond útja a forradalmakig* címmel Móricz pályakezdéséről fiatal irodalomtörténészünk, *Czine Mihály* tollából. Irodalomtörténészek, kritikusok biztonnyal elmondják majd véleményüket erről a könyvtárnyi forrásmunkával készült, igen sok emberről szót ejtő, hivatkozásokkal teli műről — a Könyvbarát irodalmi tájékoztatója is foglalkozni fog a kitűnő munkával.

A névmutató használatánál azonban vigyáznunk kell. 28 oldalt tölt be a könyvben szereplők neve, s a jelzés, hogy a szerző hányadik oldalon említi őket. Elolvassa azonban az ember a 242. oldalon, hogy „Zenében a *Hubay* csárdajelenetei, glasszékesztyűt viselő paraszttokkal és a Dankó Pista magyar nótái” jellemzők e század elején a parasztabrázolásra. Majd a 317. oldalon, a *Sári bíróval* kapcsolatban: „mint *Hubay* írja tanulmányában”, és a 318. oldalon: „mint Gellért Oszkár és *Hubay* Miklós megállapította”. Utóbbi két helyen a jegyzetek is utalnak a dramaturg- és drámaíró *Hubay Miklós* *Móricz Zsigmond drámái* című 1952-ben a *Csillagban* megjelent tanulmányára. Lehet az, hogy a század elején ez a *Hubay* szerepeltetett glasszékesztyűs parasztokat csárdajelenetekben? Alighanem tiltakozna ellene. S a 242. oldalon, keresztnév nélkül nyilván *Hubay Jenő*ről van szó, a világhírű hegedűművészről és zenepedagógusról (1858—1937). A névmutatóban azonban csak ezt találjuk *Horváth Mihály* és *Hugo*, V. között: *Hubay Miklós*, 242, 317, 318. (Különben őt a szöveg a 314. oldalon is említi, a névmutató a két *Hubay* összekeverése után erről már megfeledkezik.)

Hogy a *Hubay*-tévedés nem egyetlen, arra a véletlen különösebb keresés nélkül is nyújt újabb bizonyítékokat. Nagy Istvánról a névmutató szerint a 349. és a 454. oldalon esik szó. Az első helyen ezt olvassuk: „Nagy István tómondatokban beszélő pásztorai és parasztjai olykor a *Móricz*-novellák hőseivel kezelhetnének.” A másodikon „a gyárak és a munkások életét belülről ismerő Nagy István”-ról van szó. Az első Nagy Istvánról a jegyzetek semmit sem említenek, ő a szövegből kitűnően bizonyonnyal a festővel azonos (1873—1939). A második Nagy Istvánról a jegyzetből megtudjuk, hogy *Móricz Zsigmond építkezése* címmel megemlékezést írt az 1945-ben megjelent *M. Zs. Emlékkönyv*-be, tehát nyilván az erdélyi író rejlik neve alatt.

A harmadik példa. A névmutató *Milota* Nyilas István neve után három oldal-számot közöl: 8, 65 és 163. No csak, nem is tudtuk eddig, hogy a hírhedt jobboldali újságíró nevében is cégerül használta a nyilas szót. Ez szókimondására vallana. Am a szövegből kiderül, hogy a 8. és 163. oldalon egy tizenhetedik századi prédikátorról esik említés, Bethlen Gábor udvari papjáról, ki talán a *Móricz*-család távoli rokona volt, s ki a Szatmár megyei *Milota* Nyilas-családjainak egyikéből származván *Milota* Nyilas Istvánnak nevezetett. Míg a 65. oldalon a debreceni gimnáziumban végzett, és sokféle utat befutott, nevezetesebb diákok között valóban a hírhedt jobboldali publicista *Milota* István szerepel — nyilas nélkül, de y-nai!

Kár, hogy a szerző többéves munkáján a névmutató összeállítója ilyen szépséghibát ejtett.

L. I.

MEGIGAZÍTÓ

„*Szabad Hangok* című versköte, mely 1848. március 15-én jelent meg, az első cenzúrázatlan könyv volt a XIX. századi Magyarországon” — olvassuk Berecz Károlyról, a *Magyar Ars Poetica* jegyzeteiben. Ez a megállapítás téves, Berecz kötetében ugyanis több olyan verset találunk, amely kétségtelenül a márciusi forradalom kitörése után íródott, következőképp nem jelenhetett meg 1848. március 15-én. „Háromszínű s fehér szalag — Bal mellemre akasztalak — S míg ez a mellemen lobog, Hazám és Bécsre gondolk. *Szabad magyar, szabad német...*” — mondja például az egyik vers, egy másik meg valószínűsít utal a márc. 16-i fáklyás tüntetésre, kettő pedig címében hordja pontos dátumát (*Mártius 17-kén 1848.*, ill. *Május elsőjén 1848*).

A tévedés forrása nyilván Szinnyei életrajzi lexikona, mely ugyancsak a *Szabad hangokat* első könyvtermékének írja a *Szabad hangokat*, bár azt nem állítja, hogy a verses füzet épp március 15-én hagyta volna el a nyomdát. Szinnyeit meg az vezethette félre, hogy a *Budapesti Híradó* márc 17-i és 24-i száma hirdetést közöl Berecz könyvecskéjének megjelenéséről; gondosabb vizsgálónak azonban feltűnik, hogy május derekán újból hirdetik a lapok a *Szabad hangokat*, mint friss újdonságot. Nyilvánvalóan az történt tehát, hogy Berecz márciusban a forradalmi eseményekre való tekintettel visszatartotta félig-meddig már elkészült és meghirdetett kötetét, új versekkel egészítette ki, új címet adott neki, mely maga is a forradalomra utal, s így a megjelenésre.

a versek és az újabb hírlapi reklám tanúsága szerint, csak május közepén kerül sor. Addigra pedig már több könyvecske, füzet, röpirat hagyta el a folszabadult sajtót, Berecz Károlyé tehát legföljebb a cenzúra nélküli kiadott verseskönyvek sorában lehet az első.

SZÖVEG ÉS KÉP

A nyolc-tíz évvel korábbi rossz szokástól eltérően manapság a könyvek nagy része illusztrálva jelenik meg. (Jó volna tudni, mennyi; talán felénél is több, de erről, sajnos, nem készítenek statisztikát.) A szépirodalmi műveket gyakran kitűnő, ihletett grafikák díszítik, az ismeretterjesztő vagy tudományos munkákhoz hasznos szemléltető anyagot csatolnak.

Számos könyvben tapasztaljuk azonban, hogy a szöveg és a kép elszakad egymástól. A fényképes illusztrációkat többnyire különleges papírra nyomják, és ezek a műlapok rendszerint a kötet végére kerülnek, mellékletként, vagy az ívek közé fűzik be őket. Ez megkönnyíti a kötészet munkáját, de a szemléletesség és az értelmi összefüggés kárával, mert az ábrázolt tárgy, személy képe nem oda kerül, ahol a szövegben szó van róla. Egyszer-másszor egészen komikus eseteket eredményez, rossz tréfákkal bosszant ez az eljárás. A *Színházi kalauzban* például Lope de Vega darabjainak ismertetését a *Lysistraté* színpadképe díszíti. A *kertész kutyájának* illusztrációja viszont a Shakespeare-fejezet közepén virít. A Molière-ről szóló részletnél két Goldoni-vígjáték képeit kapjuk, Goldoninál Csokonai- és Schiller-előadások illusztrációit. Ugyanígy ilyen fura házasságban találjuk Madáchot (szöveg) Csehovval (kép), Vörösmartyt és Szigligetit Ibennel, Sardout Bűchnerrel. A *Bánk bán* színpadképe Hauptmann drámáihoz került, *Az ember tragédiájáé* Osztrovszkij műveinek ismertetéséhez, ezek illusztrációi pedig a *Bánk bán*hoz.

Ma még ritka az olyan könyv, különösen az ismeretterjesztő művek között, amely — mint pl. Spira Györgynek a Gondolatnál megjelent munkája az 1848—49. évi forradalomról — a szöveg és a képek egymást magyarázó, szerencsés összehangolásával dicsekedhetnek. Vannak kitűnő irodalomtörténeti, zenei stb. képeskönyveink szöveg nélkül, és vannak igényes ismeretterjesztő kiadványaink kevés vagy semmi képpel. De nincs egyetlen sorozatunk sem, mely az ismeretközlés két fontos eszközét egyenrangúan használná. Irigykedve lapozzuk az olyan külföldi kiadványokat, melyek a tudomány népszerűsítésének szöveggel és képpel egyszerre ható, ötletes módját dolgozták ki. Egy párizsi cég pl. néhány éve olyan sorozatot indított (s ma már vala-

hol az ötvenedik kötetnél tart), melyben — százötven-kétszáz lapon — egy-egy nagy író (Descartes, és Hugo, Goethe és Sartre, Horatius és Zola, Michelet és Gorkij, Corneille és Machiavelli) pályafutását mutatja be, rövid magyarázatoktól kísért szemelvények és sok-sok kép segítségével. Nem drága díszművek — kisded, zsebbe való könyvecskek ezek, olyan leleményesen összeállítva, hogy aki ezektől sem kap kedvet a nagy irodalom olvasására, annak tapló van a szíve és az agya helyén. A Balzacnak szentelt kötet első lapjain Rodin hat szobrának fényképét találjuk, a portrészertől a legelvontabb Balzac-vízió felé haladó sorrendben, s ez a remek képsor, mint egy polifonikus zenei nyitány, ellenállhatatlan erővel ragadja a szemlélőt az *Emberi Komédia* szerzőjének gigantikus világába. Ezután még százegynéhány kép vonul el szemünk előtt: Balzac arcképei, műveinek illusztrációi, kéziratai és kefelevonatai, keze gipszmasának és használati tárgyainak fotografiái, barátainak és szerelmeinek arcvonásai, karikatúrák és művészi rajzok, a nagy író utolsó papírra vetett sorai és temetési meghívójának facsimiléje, egy dús alkotó élet gazdag dokumentum-sora, s mindez műveiből, leveleiből összeválogatott szemelvények és Gaëtan Picon jól tájékoztató magyarázatai kíséretében. Még többlapos bibliográfiái függelékre is futotta a terjedelemből. Az illusztrációk elhelyezése változatos, és bár némelyik kép egészen kis méretű (három is elfér egy lapra, a szöveg mellé!), valamennyi tiszta és zavar-talan hatású, pedig nem is használtak fényes műnyomópapírt a könyvhöz.

A példa ragadós, szoktató mondani. Abban a reményben írtuk ezt az ismertetésünket, hogy talán valami hasznosítható nálunk is megragad belőle.

OHAJ

Körülbelül tíz éve kiadványainkon kötelező feltüntetni a kinyomott példányok mennyiségét. Jó szokás; a példányszám ismerete nélkülözhetetlen egy könyv hatásának felmérésekor, s a jövőendő irodalomtörténészei, szociológusai alkalmasint hálások lesznek munkájuk megkönnyítéséért.

De miért mellőzik ezeket az adatokat bibliográfusaink, például Kozocsa Sándor hasznos évenkénti könyvészetei? A szöveglapok, az illusztrációs táblák számát közölni természetesnek és kötelezőnek tartják — a példányszámról (és a könyv áráról) nem nyújtanak felvilágosítást, pedig ezek nem kevésbé jellemzőek, mint a terjedelem adatai. A csekély munkatöbblet, amit kifejgyezésük megkövetelne, sokszorosan megnövelné a könyvészeti mű értékét, használhatóságát.

POLITIKAI MŰVEK

KÍNA RÖVID TÖRTÉNETE

Gondolat. 376 old. Ára: 28,— Ft

Kínának, ennek a hatalmas országnak, melynek lakossága a Föld népességének negyede, történetéről ez az első, magyar nyelven megjelent átfogó munka. Súlyos adósság törlesztéséhez kezdett ezzel a magyar könyvkiadás. Ez az adósság nem új keletű, az ázsiai népek történetéről az európai történetírás évszázadok óta csak úgy és annyiban emlékezett meg, amennyiben az valamilyen kapcsolatba került az európai történelemmel. Kínáról például alig emlékeztek meg a Marco Polo kínai utazása előtti időkben, de utána is jóformán ettől számították a kínai történelem kezdetét.

Ez a mű, amelyet kínai történészek írtak, a történelem előtti időktől, a félmillió éves „pekingi embertől” a Kínai Népköztársaság megalakulásáig terjedő időt fogja át. Természetesen egyetlen kötetben éppen csak a lényegét, a történelmet mozgató folyamatokat érinthették szerzők, szocialista, történelmi materialista alapon.

Ennek megfelelően nagy helyet kapott a kötetben a kínai és más nemzetiségű parasztok szakadatlan harca a földesurak és a zsarnokság ellen. Különösen bőven foglalkozik azokkal a nagyarányú parasztfelkelésekkel, amelyek a Han, Tang és Ming dinasztiák uralomra jutásával értek véget.

A történelemtörténet nagy részét foglalja el a külföldi hódítók elleni évszázados harcokkal, az angol imperialisták megújuló ópiumháborúi, — melyek a nyugati történelem legsúlyosabb fejezetei közé tartoznak, — a boxer-lázadásnak elkeresztelt Ji ho tuan mozgalommal, a japán és amerikai agresszorok elleni küzdelemmel foglalkozó rész.

Alapos elemzését adja a mű a Szun Jat-szen vezette 1911-es köztársasági forradalom győzelmének, a Jüan Si-kaj és Csang Kaj-sek klikkek hitszegő árulása sorozatának, a komprádor burzsoázia és a vele szövetséges imperialisták ellen megindult haladó mozgalomnak, melynek a Nagy Októberi Szocialista Forradalom adott példát, iránymutatást és segítséget. Megismerkedünk az 1921-ben megalakult Kínai Kommunista Párt vezetésével vívott egymás után következő három forradalmi háborúval, mely végül is győzelemre vitte Kínában a szocializmust és

megnyitotta a fejlődés beláthatatlan perspektíváját a Kínai Népköztársaság sok százmilliós tömegei előtt.

A gazdag történeti anyagot számos kultúrtörténeti adalék színesíti, sok kiváló kínai gondolkodót, tudóst, államférfit, hadvezért ismerünk meg a hézagpótló könyvből. Hiányolható, hogy a mű magyar nyelvű kiadásából elmaradt a név- és tárgymutató, amely megkönnyítené a kötet kezelését. A Pekingben angol nyelven megjelent mű magyar fordítását Forgács Marcell igen jól végezte el.

Földvári Ferenc

Liptai Ervin

A MAGYAR VÖRÖS HADSEREG HARCAI 1919

Zrínyi. 590 old. Ára: 36,— Ft.

A magyar munkásosztály 1919-ben vívott hősi harca történelmünk legkiemelkedőbb fejezetei közé tartozik. Ennek ellenére történetírásunk adós maradt a Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadserege történetének mély, elemző, alapos feldolgozásával. Ennek az adósságnak törleszti le nagy részét Liptai Ervin mindeideig legalaposabb monográfiája.

Liptai Ervin nem elszigetelten, csak katonai vonatkozásában foglalkozik a Vörös Hadsereg hősie harcával, hanem alaposan elemzi a Vörös Hadsereg megalakulásának körülményeit, a Tanácsköztársaság bel- és külpolitikai helyzetét, a harcok nemzeti és nemzetközi jelentőségét. A Vörös Hadsereg harcainak nagy jelentőségét bizonyítja, hogy a párizsi Saint Cyr-i katonai iskolán és a prágai katonai akadémián is foglalkoztak velük. Ennél is jobban bizonyítja Lenin üzenete: „Az a háború, amelyet ti viseltek, az egyetlen jogos, igazságos, igazán forradalmi háború, az elnyomottak háborúja a kizsákmányolók ellen, háború a szocializmus győzelméért.” A magyar Vörös Hadsereg honvédó háborújának célkitűzései egybeestek az egész haladó emberiség érdekével. A magyar Vörös Hadsereg nemzeti kötelességének teljesítésével internacionalista kötelességét is teljesítette, amikor magára vonta a Szovjet-Oroszország megfőjtására készülő imperialista csapatok egy részét és hősi harcaival lehetővé tette a Szlovák Tanácsköztársaság megszűlését, jelentős szolgálatot tett a nemzetközi szocialista forradalom ügyének.

Liptai Ervin hadtörténeti és levéltári anyagra, bel- és külföldi irodalomra támaszkodva írta meg a Vörös Hadsereg

harcainak történetét, megalakulásának körülményeit, a külső agresszorok és a belső árulók ellen vívott hősiés és ön-feláldozó harcát, dicsőséges előnyomulásának és a túlerő és a hadvezetésben is megmutatókozó opportunizmus okozta vereségének történetét. Részletesen elemzi a Vörös Hadsereg harcainak tanulságait, stratégiai vezetésének alapvonásait, hadművelleti művészetét és harcászátát. A művet időrendi mutató, helynévmutató és 25 hadművelleti térképvázlat egészíti ki.

F. F.

SZÉPIRODALOM

Szőnyi Sándor:

ALARCOS ISTENEK I.—II.

Magvető. Ara 64,40 Ft.

Nem mindennapi feladat megoldására vállalkozott 1143 oldalon Szőnyi Sándor. Húsz esztendő érdekes, tipikus társadalmi jelenségeinek keresztmetszetét rögzítette papírra avatott tollal, éles látással és egy lebilincselően izgalmas történetbe szőve.

Az író olyan eseményeket, történeteket, emberi jellemeket elevenít fel új regényében, melyben minden olvasó ráismer a „ma” egy-egy tipikus képviselőjére. Katona Márton, a regény főalakja, amolyan haladó szellemű kismember. Gyámoltalan, „beijedt” fajta, aki szeretne beilleszkedni a társadalomba, kétkezi munkájából megélni. Boldogulását a szocializmus oldalán keresi már a felszabadulás előtt is — bár akkor inkább ösztönből, mintsem megfontolásból cselekszik. 1944-ben egy nyilas golyó majdnem kioltja életét. A szovjet csapatok által körülkerített Budapesten a nyilasokkal és a jobboldali eszmével rokonszenvező katonaoorvos megmenti az elmúlástól, azért, hogy a közelgő új világban jó pontokat szerezzen magának. Életben marad, amit a szürke kismemberek — pincér, házmester, munkás, nyugdíjas, stb. — összefogásának köszönhet. S 1946-ban, mikor egészségesen kiheverte a súlyos sérülést, úgy érzi, eljött az idő, mikor az egyszerű család becsületes gyermeke biztos megélhetést nyújtó egzisztenciát alapíthat. Ekkor fájdalmas és groteszk kalandok sorozata éri.

1943-ban kapcsolatba került az üldözött báró Hahn, röviden a „nadrágkirály” családjával, akik számitásból magukhoz édesgették. 1946-ban az egykori nagytőkés család előbb a bárói címet veti sutba, majd a becsületes nevét cseréli fel a hangzatosabban csengő Hárshegyire, s

minden tagja felcsap a „szocializmus” építőjének. Személyzeti főnök, osztályvezető, vezető funkcionárius, babérággal ékesített költő stb. kerül ki soraikból. És Katona Mártont közös erővel akarják elnémítani, hogy piszkos múltjukra ne legyen semmi emlékeztető, mert 1947—48-ban, mikor javaik zömét már Nyugatra mentették, egyszerű foltozó szabóvá vedlett át még a családfő is.

Az „álarcos istenek” keze messze, nagyon messze elér. Egy-egy munkahelyen alig tud pár hónapot megmaradni, mert mikor kinyitja a száját, elkezdí mondani igazát, a láthatatlan kezek kipenderítik. Nem tudják azonban lába alól a talajt véglegesen kihúzni, s Katona Márton szövetségesekre talál. Az egyszerű munkásból lett vezetők hisznek szavának — bár eleinte eredményt nem tudnak a zűrzavaros ügyben elérni, mégis mellette maradnak. S elérkezik az a nap is, mikor Márton és a katonamártonok elégtételt kapnak. Sok keserűséget, még több megalázást kell eltűrniük, de az igazság végső fokon mégis diadalmaskodik.

A társadalmi keresztmetszetek végső tanulsága is minden esetben azonos: az igazságot, az „álarcos istenek” ha ideig-óráig takarni, leplezni tudják ugyan, de az előbukkan.

Tanulságos, mindamellett érdekfeszítően izgalmas mű, mely nem nélkülözi az ember-, a társadalom- és a korismeretet. Hangja bátor és szokimondó. Szőnyi Sándor mindenestre olyan művel jelentkezett, amely a *Széthulló világ, Megújulás, Rossz lányok utcájában* után még nagyobb érdeklődésre, elgondolkodásra tarthat igényt. *Fahidy József*

Tömörkény István

A KRASZNIKI CSATA

Szépirodalmi. 536 old. Ara: 37,20 Ft.

Sorban a hetedik — s egyben zárókötet a *Kraszniki csata* Tömörkény szépprózai műveinek. Így egybegyűjtve a hét kötet — ne mulasszuk el kitérni rá — híven bizonyítja a szerkesztő Czibor János munkájának alaposágát, aki bár nem adott kritikai teljességű válogatást, de a kronológiai és a szövegközlés tekintetében kritikai alaposágra törekedett, s minden eddiginél teljesebb és áttekinthetőbb képet adott a szerzőről. Hét vaskos kötet tanúsítja immár Ady igazát, aki a szelíd, nézésű és halkszavú író olyannak találta, „akihez el fognak járni iskolába tanulni, nála tökéletesebbre menendő nagyobbak is — nem magyar Csehov, Gorkij vagy más volt, de ő maga, a szegediek és minden magyarok Tömörkényje.”

A *Kraszniki csata* korábban többnyire csak újságok hasábjain megjelent rövidebb-hosszabb karcolatai és elbeszélései az 1916—17-es háborús esztendőkhöz íródtak, s így érthetően legalapvetőbb témájuk, élményük is a háború szörny-valóságából táplálkozik, amelynek minden borzalma azonban Tömörkény szegényekkel együttérző tollán amolyan „mit tehetnénk mást” tartással oldódik. Nem azt a háborút mutatja, amely forradalmi szenvedélyek izzító kohójává, százezrek öntudatosítójává lett, ha nem azt, amely a sok gond közepette újabb „istenverése” a szegény ember számára. Ugyanazok az emberek — a szegénysorok lakói — vonultak ugyanis hadba, azoknak a sorsát méri fel az idegen harcmezőn, akik korábban is benépesítették írásait, s ugyanolyan lelkiülettel viselik a háború csapásait, ahogy azelőtt elviselték sanyarú nélkülözések és gondok igájába fogott sorsukat.

Persze ma már éppen ezt a szelíd lelkű beletörődést, a kínok közepette is megőrzött egyszerű tisztaságot olykor kissé naívnak érezzük, de nem tudjuk megtagadni szeretetünket az ábrázoltaktól és az ábrázolótól, aki mindig féltőn vigyázta elesettségükben is morálisan emelkedett alakjait. Valamikor Tömörkény legényegesebb írói érényének azt hittük, hogy a paraszti élet valóságos színeit villantja fel a műparaszatok operett-birodalmában — ma már tudjuk, hogy az ábrázolt kép részlet-realizmusa ellenére is idillikus — ám tiszteljük, hogy „Hunnia úri trágyadombja” ellenében az elnyomottak tiszta képét formálta. Ezt a hitünket erősítik *A kraszniki csata* írásai is.

Maár Gyula

Birkás Endre

ELFELEJTETT EMBEREK

Magvető. 289 old. Ára: 14,— Ft.

Ezeréves történelmünk egyik legsötétebb korszaka elevenedik meg Birkás Endre regényében. A hitleristák jároszlágjára fogott Horthy-Magyarország esztelenül aljas, szovjetellenes háborújának egy szakasza. 1942 tavaszától 1943 januárjáig játszódik a regény s egy gépkocsizó alakulat harctéri élményein keresztül, fordulatok cselekményei keretében ad képet nemcsak a második magyar hadsereg pusztulásáról, hanem a háborúba hajszolt ország itthoni életéről is.

A regényben felvonultatott szereplők szemléltetően illusztrálják, mennyire távol állott a magyar nép lelkétől ez a háború; a háborús propaganda polgári és katonai szervei milyen sikertelenül prób-

báltak nanci kedvet ébreszteni a katonák soraiban. A hitleristák magyarországi cinkostársai által idegen célok érdekében vágóhídra hurcolt százezrek között csak vajmi kevesen akadtak, akiknek nem a mielőbbi hazatérés és leszerelés körül forgott minden gondolatuk.

A regény hőseként szereplő fiatal mérnöknek, a gépkocsizó parancsnokának, mélyeséges emberi magatartása meggyőző erővel érzékelteti a fasizmus által meg nem mételgetett értelmiségnek az ország- és népvészítő tébollyal szemben érzett, de erő és szervezetség hiányában, sajnos, eredménytelen — a Bándy mérnök esetében is csupán egyéni önfeláldozást termő — belső ellenállását.

Birkás Endre nemes szándékú regénye kétségtelenül hasznos írás, mert a nyílt szemű kortárs őszinte hitelességével elevenít fel olyan eseményeket, amelyeket egyesek előtt már-már feledésbe burkolnak az egymást kergető évek, s a nép igazi érdekeit semmibe vevő fasizista államvezetés példátlan felelőtlenségét, esztelen háborús kalandját a maga feneketlen aljasságában tárja az ifjabb korosztályok elé. Nem árt, ha azok, akik már a szabad Magyarországon nőttek fel, elgondolkoznak kissé, milyen is lehetett az a kor, amelyben a hadsereg tényleges tisztjei vesztett csaták után fontosabbnak tartották az ezred irattárának — no meg a törzstisztek rablott zsákmányának — biztonságba helyezését a sebesültek megmentésénél.

A Magvető által izléses kiállításban kiadott kötetet Csernus Tibor beszédes rajzai illusztrálják.

Zsadányi Ede

Szilvási Lajos

CSILLAGHULLÁS

Zrínyi. 678 old. Ára: 39,— Ft.

Szőnyi Márton partizánná lett, és hősi halált halt magyar repülőhadnagynak (a regényben Szanyi Márkus), Bajcsy Zsilinszky Endrének, s a magyar ellenállási mozgalom, az antifasizista harc sok más neves és névtelen, kommunista és nem-kommunista hősének állít emléket a *Csillaghullás*. Eseménydús, olvasmányos regény, érdekesek a szereplők egymáshoz való kapcsolatai és izgalmas a társadalmi-történeti háttér ábrázolása. Szilvási olyan történelmi eseményekre kíséri el, olyan nagy helyzetek középpontjába állítja részben a valóságból vett, részben költői fantáziájából mintázott hőseit, mint például Bartók utolsó budapesti hangversenye vagy a Történelmi Emlékbizottság által 1942. március 15-én szervezett háború- és náciellenes tünte-

tés. Nehéz mozgású hajógyári munkások között és dúsgazdag németbérenc politikusok pazarul berendezett szalonjaiban, az Operaház kulisszái mögött s a Pódium Kabaré cinkosan egymásra kacsintó nézői között, angyalföldi kispolgári lakásban és a moszkvai Metropolis Hotel luxuslakosztályában, szovjetunióbeli hadifogolytábor barakkjaiban és az újvidéki gyilkos tisztek kínzókamráiban, partizántáborban és magyar nemesi kúrián — a regény sok-sok helyszínén egyaránt ott-honosan látszik mozogni a szerző. S könnyed kézzel rajzolja a kontrasztosan váltakozó környezetet, a társadalom különböző, szélsőséges rétegeiből vett alakokat. Így éri el, hogy csaknem 700 oldalal át leköti az olvasó figyelmét.

A modern romantika sok képviselőjétől tanulhatott a fiatal szerző. Cselekménybonyolításból és feszültségkeltésből, kompozícióból és ügyes, merész, s mindenképp dicséretes témaválasztásból jól, előző műveinél is jobban vizsgázott. S mégis hiányérzetet okoz. Romantikus alkutú és vonzódású író, romantikus mestereitől is megtanulhatja éppen, de még inkább a klasszikus és a modern realistáktól azt, amivel egyelőre még adós maradt: a mélységet. Jellemzései, társadalmi háttér festése, lélekrajza egyaránt felszínes. Olykor stílusbeli modorosságokkal, máskor „előregyártott” szövirágokkal, néha meg — sehogyan sem ábrázolja embereit, azok jellemét, lelkivilágát, tetteik és gondolataik belső rugóit.

Barabás Tamás

Alfred de Musset

V A L O G A T O T T V E R S E I

(A világirodalom gyöngyszemei)

Móra. 146 old. Ara: 11,50 Ft.

Musset (1810—1857) költői nagyságát ma már hűvösebben ítéljük meg, mint rajongó kortársai s az utánuk következő nemzedék. Viharos szerelme George Sand-nal s e szerelem körül sarjadt végelethatalatlan irodalom népszerűbb és olvasottabb ma, mint költészte.

Költői pályája a restauráció korában bontakozik ki. Nemzedékének már csak emléke a napóleoni idők dinamikája, s a restauráció nyárszolgárai szürkeségében kialakult a világban helyét, szerepét nem lelő, fájdalmas szerelmek narkotikumán élő „szomorú dandy” költő-típusa. Musset közöttük a legérdekesebb, legjellemzőbb. A romantikusok köréből indul, s mindvégig ábrándja marad „a remekmű, mely ijeszt, s mégis varázsa van”. Verseiben azonban klasszicizáló igényekkel jelentkezik a romantika, annak a ketősségnek a jegyében, amely annyira jellemzi verseit és életét.

Költészete irodalomtörténetileg igen érdekes módon köti össze a romantikus világfájdalom liráját a századvégi költészet bizarr pesszimizmusával. Érzelmességében is voltaképpen két irodalmi korszak szentimentalizmusa keveredik. Tetszeleg a hűség pátoszában; de nemcsak a híres regény árulkodik bohém csapodárságáról, hanem a verseiben feltűnő női nevek száma is. Feminin érzékenysége nem a boldogságban, hanem a boldogság keresésében vagy emlékében talál megnyugvást. Kora társadalmi forrongásaira nem reagál költészet; kortársai közül kevesen tudnak olyan elvszerűen csak a szerelem, a magány, a szomorú szépségek zenéjére figyelni.

A kötet anyagát — Musset lírájának — *Kálnoky László* állította össze. Ő fordította a versek túlnyomó részét is, megtalálva és megőrizve a magyar versekben Musset nyelvi-zenei varázsának finom vázlatait. *Szegárdy-Csengeri József* írt Musset életét, költészetét vázlatosan bemutató utószót a kötethez.

P. L.

Juliusz Slowacki

M A Z E P A

Európa. 92 old. Ara: 5,60 Ft.

A Mickiewicz mellett talán legnagyobb lengyel költőnek ötfelvonásos tragédiája van előttünk Pákozdi Ferenc fordításában és Kerényi Grácia kitűnő utószavával és jegyzeteivel.

Juliusz Slowacki minden ízében romantikus költő volt, s ez annyi, mintha azt mondanók, hogy korának és népének gyermeke volt. Alkotó munkássága az emigrációban bontakozott ki, akárcsak Mickiewicz, vagy Chopin művészete, de külföldi tartózkodása során magában hordozta az 1830—31. évi lengyel nemzeti felkelés élményét. 1848-ban a nyugat-lengyelországi felkelés hírére hazasietett, hogy tevékeny részt vegyen a forradalomban. Ennek ellbukta után visszatért Párizsba meghalni.

Azok közé a költők közé tartozott, akiket forradalmi demokratáknak nevezünk. Művének romantikus köntöse lázas igazságkeresést, a társadalmi valósággal való számvetést, forradalmár türelmetlenséget takart. Ostorozza az elavult társadalmi formákat, hazájának nem csupán hősi múltját látta, hanem a nemesség által visszakívánt feudális anarchia átkos következményeit is. Mint a legtöbb romantikus költő, egyszerre volt lírikus, epikus és drámaíró.

Mazepa című tragédiája, bár a benne bemutatott világ tipikusan lengyel, jellemzésében — minden romantikus túlzás ellenére — annyira általános emberi, hogy bármely nemzet olvasóihoz és nézői-

hez közel áll. Mazepa, a kalandos kozák vezér kedvelt hőse a romantikus irodalomnak. Slowacki a fiatal Mazepát választotta hősétül, János Kázmér király apródját, ki éppoly szenvedélyes szoknyavadász, mint képmutató, álszent, ingatag jellemű gazdája. Maga az apród, Mazepa, a legrokonszenvesebb Slowacki-hősök egyikévé válik. Nagyszerű, realista művészettel mutatja be az író öt felvonásban s tulajdonképpen néhány nap eseményein át hőse jellemének alakulását, érleli a könnyelmű szerelmi kalandort mások életéért és becsületéért vértanúságot is vállaló nemeslelkű lovaggá.

Hazánkban a *Mazepa Nagy Ignác* fordításában már 1847-ben színpadra került. Most, Slowacki születésének 150. évfordulóján, újabb formahű verses fordításával *Pákozdi Ferenc* ajándékozta meg irodalmunkat.

—o—

Vlagyimir Korolenko

KORTÁRSAM TÖRTÉNETE

I—III.

Európa. Ára: 67,80 Ft.

Korolenko novelláit, főként a világ-hírű *Vak muzsikust*, már jóval a második háború előtt megismerhették a magyar olvasók; az érdeklődő, művelt közönség tudta róla, hogy egyik kimagasló, összekötő kapocs a múlt század nagy orosz regényírói és Gorkij között. Megérezte ezt benne már Tolsztoj is, s világosan látta Gorkij. S a századforduló orosz prózájának hihetetlen gazdagságát hirdeti, hogy az óriások mellett olyan írók születtek, mint Korolenko, Andrejev — óriások maguk is.

A *Kortársam történetének* eddig csak első kötetét ismertük; most jelent meg első ízben a teljes mű, három vaskos könyv. Talán az első rész a legszebb, a gyermekkor rajza. Az otthoni életet — akárcsak novelláiban — itt is meleg színekkel rajzolja meg Korolenko; ez a könyv a világirodalom nagy gyerek-történetei közt is kimagasló helyet foglal el. S a barbár iskola embertelen kegyetlensége, amely a múlt század íróit olyannyira foglalkoztatta, itt is lázít — nemcsak az olvasót, de az önéletrajzi regény hősét is forradalmárrá érleli. Korolenko az orosz értelmiség egy nemzedékének fejlődését írja meg könyvében, rendkívüli gazdagsággal, őszinteséggel és objektivitással, annak a generációnak sorsát, amely — bárhonnan jöttek is tagjai: a polgárságból, a kisenemességből, vagy a szegénységből — többségében a forradalom útját választotta, ha gyakran megtorpanásokkal is. Győzelmei és csalódásai, kötődése a régi világhoz és vágya az

új iránt nemcsak a saját múltja: a „kortárs” története egy nemzedék, s így egy nemzet történetévé nő. Annak a forradalmi nemzedéknek történetévé, amely a börtönök s a száműzetés útját választotta, a *pohod na Szibirt*; Korolenko maga is hosszú éveket töltött száműzetésben, s a második és harmadik kötet főként forradalmi tevékenységének s az iszonyatok közt töltött éveknek, különös, hősi vagy elesett emberi sorsoknak állít emléket. Nem olyan látomásosan borzongató ez a világ Korolenkónál, mint Dosztojevszkijnél volt: kézzelfoghatóbb, részleteiben realisabb, s csak végkövetkeztetésében azonos vele. Így élni nem lehet — hirdeti Korolenko, mint ahogy Dosztojevszkij is vallotta.

A *Kortársam története* Korolenko utolsó műve volt; több, mint tíz évig dolgozott rajta, de így is befejezetlen maradt: az író 1921-ben bekövetkezett halála szakította félbe. Torzó voltában is hatalmas mű: az méreteiben, a benne felölelt anyagban s a művészi megformálásban egyaránt.

Gellért György fordítása gondos, szép munka, maradéktalanul tolmácsolja az eredeti ízeit.

R. P.

Anatole France

KÉKSZAKÁLL HÉT FELESGE ÉS MÁS ELBESZÉLÉSEK

Európa. 350 old. Ára: 27,— Ft.

Murányi-Kovács Endre szerkesztésében nagyon szép novellaválogatás van előtünk Anatole France műveiből. A válogatás tárgy történeti sorrendben A küméi énekestől, Homeros alakjától a jelenkorból való témákig sorakoztatja föl France novelláit. Csupa régi ismerős, mint a Baltházár, A Judea helytartója, a Boldogasszony zsonglőrje, a Szent Szatír stb.

Tudjuk, France őszintén vonzódott a régiség legendáihoz, történeteikhez és bámulatos művészettel tudta utánozni naív hangjukat. Mint Gottfried Keller a Hét legendában, ő is újrameséli a legendákat, csak éppen annyit alakít rajtuk, hogy értelmük olykor az eredetinek éppen ellenkezőjére válik. Az ember szerinte azért van, hogy mindent megértsen, még meggyőződése erősségének elvesztése árán is. Néha úgy véli, hogy azért van, hogy szeressen. De aztán rájön, hogy az emberi nem szeretetének, amelyet filozófiája tanácsol, kevés köze van a közeleti férfiak tetteihez. Különböznél is nagy kérdés, vajon boldogíthatjuk-e akaratauk ellenére az embereket?

France új életre keltette a firenzei renaissance küzdelmét a keresztény erkölcs ellen legszebb novelláskötetében, a Szent Klára kútjában. Innen való a Farnata degli Uberti, vagy a polgárháború csodálatos rajza. Farinata szerint, aki egykor pirosra festette az Arbia vizét a firenzeiek vérével, mindent megengedett annak, aki határozott gondolattal és erős szívvel cselekszik. A polgárháború oly szép, nemes és igaz ügy, hogy ha lehetséges, nem szabad idegen kezet felhasználni benne. Oktalan is volna egy idegent gyűlölni azért, mert érdekei ellentétesek a miénkkel, viszont természetes és értelmes gyűlölni polgártársunkat, aki ellenzi azt, amit mi magunk hasznosnak és jónak ítélünk. A paradicsom és a pokol csak elménkben van. Az ember elhal, miként az állat. Sorsunk azonos — hangzik föl Epikuros filozófiája. Ugyanilyen erővel evokálja France Messer Guido Cavalcanti alakját, aki nőül vette Farnata degli Uberti leányát és a filozófiának szentelt ifjúság után, komor, nyugtalan és elvadult emberré vált. Életerőt elégette előbb a tudományokban, majd a közügyekben és végül arra az eredményre jutott, hogy egyaránt hiábavaló dolog a gondolkodás és a cselekvés.

France szemében az erudíciónak célja egy végtelen arányú kíváncsiság kielégítése. Ez a műveltségfogalom nem akarja átformálni az ember személyiségét, de megfelelt a századvég szkeptikus embereinek és ugyanakkor őrizte a humanista hagyományokat.

France is a görög—latin kultúra neveltje. „Arra a gondolatra, hogy Judeából is jöhetne isten, futó mosoly csillant meg a helytartó szigorú arcán” — olvassuk a Judea helytartójában. Az újraébredő antikvitás humanizmusának és a keresztény középkornak összeütközése, a keresztény és pogány összezapás második hulláma, számos novellájában alakítja az emiatt vergődő emberek sorsát.

S ilyen polarítások között hanyódo sorsot ábrázol a francia forradalom idején játszódó Egy önkéntes emlékirataiban is. Mily hatalmas reménység tölti el a szíveket, hogy a filozófusok és költők által elképzelt aranykor valósággá válik. A vak hittel és zsarnoksággal — úgymond — eltűnik minden baj, amelyet ezek hoztak létre. A fizikusok és kémikusok segítségével az ember meg tudja majd szerezni a halhatatlanságot a földön. Fölhangzik a szkeptikus Anatole France-tól a kollégiumi nevelő ajkára adott tanítás: „Ne feledje, fiam, hogy jellem nélkül a szellem semmit sem ér. Talán elég hosszú ideig fog élni ahhoz, hogy megállás e földön az új rend születését. A nagy változások nem jönnek létre zava-

rok nélkül. Jusszon eszébe akkor: nehéz körülmények között a szellem gyöngé segélyforrás; egyedül az erény mentheti meg azt, aki érdemes a megmentésre.”

— 0 —

Émile Zola

MOURET ABBÉ VÉTKE

Európa. 311 old. Ára: 33,40 Ft.

A nagy naturalista ez első romantikába hajló írásában a papi hivatás és az első szerelem varázslata küzd egymással. Fialtal pap kerül egy sorvadó délfancia falucskába, földéhes, munkába görnyedt parasztok közé, rideg, konok szándékok és vad indulatok szövevényébe. A teológiai tanulmányokban megszikkadt, rajongásra hajlamos fiatalember hamar felismeri tehetetlenségét a körülötte buján burjánzó élettel szemben. Keresi a reményt magányt. Ehhez azonban túl fiatal és egészséges, szexuális neurasthénia rohamok ágnak döntenek. Nagybátyja, egy környékbeli orvos, gyanús, mániás tüneteket észlel nála és az eszméletét vesztett papot egy ismerőshez viszi, remélve, hogy az egészséges, új környezet jól hat majd rá. A fiatalember elvadult, hatalmas park közepén, egy öreg kastélyban tér magához és egy bájos fiatal lány ápolgatja. Beleszeretnek egymásba, s a férfi szinte tudatkiésszerűen megelégedkezve hivatásáról, gátlás nélkül engedi át magát a szerelem bódulatának. Az elvadult kert bozótjában, biztonságos magányban élnek egymásnak, de egy paptársa megsejti hollétüket, rájuk tör, a férfiben meghasad a szerelem varázslata, felébred benne a pap, hazatér és feledni akar. De nem tud, tévovázik, és a lány se tágit. Midőn azonban találkozunk, a papon ismét a gátlások lesznek úrrá. Nyavalyog, látomásai vannak, idegzete bomlik. A lány végül megalázott szerelmében öngyilkos lesz. Az elgyötört férfi eltemeti kedvesét és a beidegzett misztikus formák révületében elfordul a világtól.

A mű a Rougon—Mackart-sorozat egyik kötete. Pantheisztikus szemlélet. naturalista és romantikus elemek sajátos találkozása jellemzik. A pap idegállapotának kórképszerű leírása, a lényeglátó nagyvonalúsággal formált mellékalakok, a társadalmi adottságok éles rajza mellett romantikusan hatnak a pásztortjáték-szerű idillek, a szóképekbe vesző érzelmes andalgások, az természetet gyógyverejébe vetett Rousseau-i hit és a félvad leány erkölcsi és értelmi fölénye. Sőt olyan jellemző és romantikus kellekek sem hiányzanak, mint a legendás romok, rejtelmes barlang, szerelmes szavakat csobogó patak, s az egykori díszkertnek a bozótban pompázó maradványai. De,

ha talán akaratlanul is, regényes a mű szándéka is. Fiziológiai, lélekelemző regénynek indul, és természetrajongó, a civilizáció árnyaival szemben ősi fényeket felvillantó, a valóság felett lebegő érzésektől izzó szerelmi költeménnyé lendül, melyben az emberi természet tragikus játéka nagy szimbolumok parányi tükröződései. Hiszen a regény egyik fő szereplője maga az elvadult park, mely árnyas faóriásaival, buja fűtengerével, virágmezőivel a szerelem kísértésébe viszi a két szűzi lelket, s végül megöli a szegényében halálra vágyó leányt. Ugyanez a valóságos túlárado lírai bőség habzik fel a pap belső monológjaiban, kényszerképzetes vízióiban, pl. megkapó látomásában az egyház pusztulásáról, a csillagok fölé növvő, égboltot áttörő Életfájáról. Mindezek bizarrságát csak fokozzák a szerző alapos botanikai és teológiai tanulmányaira valló részletek, melyekkel pedig éppen a romantikus elemet kívánta ellensúlyozni.

Ma már a természetesnek, az egyszerűnek, a civilizációmentesnek a kultusza valami velünk született, ősi eredendő jónak és erkölcsnek a hirdetésé atavisztikusan hangzik. De akkor ennek forradalmi magva és hagyománya volt.

„Cafka, dagikám” stb. helyett a fordító találhatott volna a múlt században írt szöveg hangulatához illőbb szavakat is.

A mélyenszántó, drámaian lüktető írást a súlyosabb olvasmányok barátai nagy érdeklődéssel fogják fogadni.

B. G.

Fjodor Gladkov

A LÉLEK MÉLYÉN

Európa. 247 old. Ára: 12,70 Ft.

Fjodor Gladkovról már a *Cement* első magyar kiadása óta tudjuk, hogy kitűnő író. *Szabad élet* című önéletrajzi regénye megerősítette ezt a nézetünket. Ezt a néhány elbeszélést tartalmazó kötetkéjét így komoly várakozással vettük a kezünkbe. S nem csalódtunk. Kivált a két első elbeszélés (*Hárman egy földkunyhóban*, *Csapás*) remek. Gladkov ért hozzá, hogy néhány kemény és erőteljes vonással egy teljes és élő embert varázsoljon elénk. Képes arra — s ez a nagy novellisták titka — hogy a jelenbe, az elbeszélt epizódba belesűrítse a múltat, amittől ilyenre, éppen ilyenre vált hőse, s a jövőt is.

A *Hárman egy földkunyhóban* fejezetéről például azt is megtudjuk, mit fognak majd ezután tenni, hogyan alakul majd későbbi életsorsuk. A *Csapás* című elbeszélésben is benne van minden, szavakban és félszavakban, kimondva és kimondatlanul, mint magban a későbbi

növény. Írásainak ez a sűrítettsége ragadja meg leginkább az embert? Vagy az, amit Kosztolányi úgy fejezett ki, hogy „szemedben éles fény legyen a részvét, úgy közeledj a szenvedők felé”? Nem is tudjuk megmondani. A kettő talán szorosan összefügg. Gladkov írásai megrendítenek, de sosem csálnak érzelmes könyvet az olvasó szemébe.

Még későbbi írásai sem, pedig ezekben, sajnos, már bizonyos konformizmus felé hajlik, emberábrázolásában és írói stílusában egyaránt. *Mása* című elbeszélését például más szovjet író is megírhatta volna. Egy kevésbé jó tollú talán gyengébben, de lényegében ugyanígy. — Utolsó írása elgondolkoztató, még ma is, amikor a szocialista romantikáról folytatott több évtizedes vitát nagyjából lezártak tekinthetjük. Ez ugyanis nem novella, inkább csak megelevenített elmélkedés erről a témáról: a valóságot kell-e az írónak ábrázolnia vagy azt, ami majd a ma valóságából lesz. Gladkov ebben az írásában az utóbbi mellett tör lándzsát. Életműve zömében azonban ezt a követelményt sokkal kevésbé patétikusan, viszont gyökeresebben, a múlt és jelen valóságára tapodva oldotta meg.

Az öt elbeszélést *Tarisznyás Györgyi* fordította magyarra, elevenen és erőteljesen.

Z. V.

Ludwig Renn

A NEMESSÉG ALKONYA

Magvető. 443 old. Ára: 28,— Ft.

Ludwig Renn, igazi nevén von Vieth von der Golsseuau, fiatalkorában, az első világháborút közvetlenül megelőző években a szász király testőrezredében szolgált. Hogy micsoda kitüntetés jelentett ez, ki volt a szász király, hogyan éltek udvari nemesei és előkelő ezredeinek tisztjei — ezt tudhatjuk meg Renn visszaemlékezéseiből.

Már csak kuriózumképpen is érdemes elolvasni. Tiszta panoptikum. Ha nem Ludwig Renn írná le, aki maga is így élt, és nem ilyen könnyőtelen és pontos tárgyilagossággal, minden túlzás és regényesítés nélkül beszélné erről az életformáról, el sem hinnénk. Egyetlen kiragadott példát: Az udvari bálokon a tisztok a tánchoz lecsatolhatták kardjukat és letehették sisakjukat (melynek forgója oly magas volt, hogy a villamoson guggolva kellett állniok, mert feszes nadrágjukban leülni sem lehetett), de a büféhez már karddal az oldalukon és sisakkal a kézben kellett járulniok, s enniök is csak így volt szabad. Mit tehettek? Amíg a tányért tartották hölgyüknek, hogy az felvágassa rajta az özgerincet vagy kibontgassa páncéljából a homárt, a térdük

közé szorították sisakjukat. — Egy másik ezred tisztjei pedig olyan szűk csizmanadrágot hordtak, hogy az asztalról kellett beleugraniok, miközben két szolgáló levegőben tartotta; levetni egyáltalán nem lehetett, ollóval fejtették le magukról.

Mindez még mulatságos. Kivált, ha az ember folytonosan észbentartja, hogy nem a tizenhatodik századról szól a könyv, hanem e század elejéről. De amit gondolkodásmódjukról, világszemléletükéről, „eszméikről” ír, az már borzongató. Az eszme szót azért szorítottuk zárójelbe, hogy jelezzük: gondolataik köre szűkebb volt a legpompásabb tisztinadrágnál is. Agyukban jobbra csak díszszemlei arckünlái is merevebb konvencióknak jutott hely.

Aki olvasta Renn-nek ezt a könyvét, csak az értheti meg, milyen elképzelhetetlenül hosszú és keserves utat kellett megtennie ennek az írónak, amíg nemesi testőrhadnagyból a spanyol polgárháború politikai tisztje lett.

Zolnay Vilmos

Romain Rolland

COLAS BREUGNON

Táncsics. 244 old. Ára: 14,50 Ft.

Sokan vannak, akik a könyveknek egyik vagy másik fajtáját szeretik csak olvasni. Az ilyenek csalódnának, ha Rolland leghíresebb művének, a *Jean-Christophe*-nek az elolvasása után, egy hozzá hasonló munkát remélve, kézbe vennék a *Colas Breugnot*-t. A két regény alapvetően különbözik egymástól; az első tragikus, mélabús, filozófáló, a másik féktelen életkedvű, az egyik főhőse kozmopolita, állandóan lelki problémákkal gyöttrődő zenész, a másiké dévaj, nagyhangú népi hős.

Történelmi regény, de egy pillanattal sem érezzük, hogy a régmúltba, a XIII. Lajos korabeli Franciaországba vezet vissza, mert szereplőit és a környezetet egészen közvetlennek, egészen közelinek ábrázolja.

Egy öregedő vidéki asztalos beszéli el benne egy esztendő történetét. Elmondja kujtorgásait, tereferéit, az otthoni perpatvarokat, a beszállásolt katonák duhajkodását, a hatóságok féktelenkedését, pestisben való gyöttrődését, unokája betegségét, felesége halálát, háza felgyújtását, lábtörését. Szomorúság váltakozik benne vidámsággal, de Colas Breugnon életkedve töretlen marad. Hiába vesztette el mindenét, hiába öregedett meg, lelke fiatal továbbra is. A világot színháznak tekinti, ahol minden csak őt szórakoztatja. Élvezetet talál a vidám csipkelődő beszédekben, unokája csacsogásá-

ban, lánya zsörtölődésében, az asszonyok látásában, a könyvek bölcsességében, a fákbán, virágokban. Colas mester nyers, robusztus alak, mosdatlanszajú, barátja a nagy évéseknek, kocsmázásoknak, és saját szavai szerint hét sovány erénynél jobban szeret egy dundi bűnt. De ezt a nagyhangú alakot az alkotás láza fűti. Gyönyörködik a csupasz szálfákban és meglátja azt a szépséget, amit gyalujával, vésőjével neki kell kihoznia belőlük, kifaragni, megteremteni. Szükség esetén példamutató 'közösségi ember. Nem akar hős lenni, de amikor veszély fenyegeti városkáját, nem törődik életével, és a parasztok, mesteremberek élére áll.

A dévaj alaphangú könyv minden lapját mély humanizmus és költészet szövi át. Felejtethetetlen részek vannak benne, s ezek közt talán a legszebb Breugnonnak Menyétkével, régi kedvesével való találkozása. Ebben a fejezetben a fiatal-ság frissessége és az öregkor mélabúja csodálatos finomsággal ötvöződik össze.

Nem idillikus könyv és mégis... Rosszkezd, lehangoztás, életuntság ellen nincs jobb orvosság, mint olvasni belőle. Megtanít arra, hogy mi a teljes élet és hogy hogyan kell azt fogadni.

Ilyen munkánál, amelyikben — a versekhez hasonlóan — a *hogyan* majdnem annyira fontos, mint a *mit*, különösen sokat jelent a fordítás milyensége. *Jankovich Ferenc* minden során látszik, hogy költő alkotása. Maradékalan élvezetet okoz, ízes, életteli. Néha nem ragaszkodik az eredeti szavaihoz, hogy annál tökéletesebben tudja visszaadni annak szellemét. Sajátos zamatot ad a tájnyelvi és, kisebb mértékben, a régies elemek használata, ezek segítenek a kellő hangulat megteremtésében.

Vértesy Miklós

Irwin Shaw

OROSZLÁNKÖLYKÖK

Zrínyi. 824 old. Ára: 65,— Ft.

Az USA bestseller regénye a második világháború hatalmas freskója. Két amerikai és egy német katona életén keresztül bemutatja a háborús Németország, Franciaország, Anglia és az USA életét. Izgalmas és érdekfeszítő kalandok között elevenednek meg előttünk a világháború történelmi pillanatai. Ott vagyunk Párizs eszténél, az afrikai harcokban, az El-Alamein-i partraszállásnál, az olasz hegyihadjáratban, a partraszállás drámai pillanatában, a Caen-i súlyos harcokban, a felszabaduló Franciaországban és magában Németországban a háború utolsó napjaiban.

Irwin Shaw nagysikerű regénye kitűnően formált hősein keresztül egy egész

nemzedéknek, az akkori 20—30 éveseknek a nagy világégésben játszott szerepét mutatja be. A nagyvilági és kissé könnyelmű élethez szokott New York-i színházi rendező kemény és elszánt katonává lesz, a félszeg, csendes és magába zárkózott fiú hősé válik, egy meggyőződéses német fasiszta pedig közönséges gyilkossá züllik.

A regény három hőse csak a könyv utolsó oldalain jelenik meg és drámai párviadal után ketten halva maradnak. Michael és Noah amerikaiak, Christian német. A német megöli Noahot, Michael pedig Christiant. Tulajdonképpen felfogható ez jelképnek is, hiszen az író szándéka nyilvánvalóan az volt, hogy embereken keresztül korpépet adjon az izgalmas és egyben szomorú öt esztendőről. A három főszereplőn kívül emberi sorsok százzal tárulnak eléink, kis emberek tragédiái a nagy véres drámában.

Irwin Shaw Oroszlánkölyök című regénye az utóbbi idők legnagyobb sikerű könyve. Magyar kiadása már csak azért is hasznos volt, mert bepillantást adott olyan népek hangulatába, és életfelfogásába, amelyet eddig vagy csak hézagosan, vagy pedig elferdítve ismertünk.

dr. Kreutzer Sándor

Paul Guimard

H Á R M A N P Á R I Z S B A N

Európa. 158 old. Ára: 7,50 Ft.

Párizsban, a Saint-Lazare pályaudvar közelében egy idős férfi sorsjegyet árul. Közben nézi-nézi a kétpercenként befutó vonatok áradó-apadó utastömegét. Ismerős arcokból már percnyi pontosságú menetrendet állított össze. S úgy érzi, hogy egy fiú és egy lány, kiknek vonatát tizenegy végtelen perc választja el egymástól, közös boldogságra, egymás szerelmére születtek. Már csak annak él, hogy összehozza őket. De végül a kaján sors az ő halálának véletlenével találkoztatja össze a fiatalokat.

E rövid cselekmény-vázlat ismerete mitsem ronthat az olvasó élményén. Mert a kisregény igazi értéke nem ebben a kissé hihetetlen, az egzisztencializmus fatalizmusára, a nálunk is játszott *Vörös kocsmá* című filmre emlékeztető cselekményben van. Hanem három sors és három milió mesteri rajzában. *Legrin*, a sorsjegyáras a háború és az újjáépítés Franciaországában tragikusan otthonatlanná lett, egyedül maradt öregember. *Francois*, a fiú egy áruház dekorátora: reklámok hazug ígéreteit, álomvilágát tervezi, de lelkiismerete, művészi ambíciói és társkeresése válságba viszik életét. *Catherine*, a lány színinövendék, aki a film csaloéka világában kétszer is fel-

áldozza testét: a plasztikai sebész műtőasztalán és a producer ágyában, mégsem sikerül sztárrá lennie.

A francia szellem gazdasága, ízlés és merészség művészi egyensúlya, a stílus színes eleganciája jellemzi ezt a regényt. Logikája friss, ironiája a szavak felszínén cinikusnak tetszhet, de gyökereiben mélyen érzelmes, humanista. Mint nézelődő, mint megfigyelő, az író egy kicsit a sorsjegyárussal azonos. Ha azonban megjegyezzük életrajzából, hogy Guimard hosszú idő óta a francia rádió rovatvezetője, nem nehéz felismerni Francois alakjában sem az író saját gondolatait és indulatait. És Francoisnak a mai Franciaországról való véleménye — elundorodása a látszatkonjunktúra reklámálmaitól, töprengése „öccsei”, a húsz éven aluli franciák „Semmi!” jelszóval dühöngő nihilizmusa fölött — egy éles szemű, haladó szellemű polgár becsületes állásfoglalása.

A *Hárman Párizsban* a Modern Könyvtár 31. kötetként *Réz Pál* igen jó fordításában jelent meg.

Lázár István

Nyina Verhovszkaja

I F J Ű V O L G A

Európa. 463 old. Ára: 23,70 Ft.

A színes, erőteljes írásban a nagy vízi úton zajló új utakat törő élet árja hömpölyög. A gályavontatók vén Volgájának modern kikötők, zsilipek és vízművek közé civilizált vizét gyors, korszerű hajók szelik, köztük néhány új típusú motoros hajó. Egy ilyenre vezénylik Lihacsov kapitányt, egy izzig-vérig volgai hajóst. A motoros jó elgondolások alapján épült, de már az első útjai alkalmával kiderül nemely szerkezeti hibája, mely aggodalmakra ad okot és a hajó vezetését bizonytalanná teszi. Lihacsov közli aggasztó tapasztalatait feletteseivel, akiknek kellemetlen ez, mert felelősek a hajók átvételéért. Ezért Lihacsov észrevételeit azzal ütik el, hogy a kapitány megrogzított konzervatív. A hajóra kerül Nyina hajótervezőmérnök, hogy tanulmányozza az új motorosok működését, és mindenben osztja a kapitány véleményét. Különböznem csak szakkérdésekben, hanem szerelem terén is egymásra talál. A kapitányban megéri a szándék, hogy szakít önző és korrupt feleségével. Az asszony azonban megjelenik a hajón, Nyina pedig elszökik, hogy elkerülje a megalázó helyzetet. De az asszonynak sincs maradása. Lihacsov egyedül marad egyre több gondot okozó hajóján. A motorházban tűz támad, a hajó leég, többen életüket veszítik, a kapitány is súlyosan megsebesül. A vizsgálat során a vállalat

vezetői szabatázs gyanújába akarják keverni Lihacsovot, de néhány szakértő, köztük Nyina bátor kiállása s a felsőbb hatóságok tárgyilagossága igazságot szolgáltat neki. Lihacsov ismét hajóra száll, szakít feleségével és Nyinával új életet kezd.

Tiszta levegőjű, emberiességtől áthatott, érdekes olvasmány. A széles medrű, de jól egyensúlyozott történet mindig valószerű, problémái reálisak, megoldásai meggyőzőek. Fő tétele, hogy az alulról jövő bírálatot komolyan kell venni, és éberen őrködni kell, nehogy a legmagasabb irányítás és a közvetlenül termelő dolgozók közé iktatott szervek a korrupció melegágyaivá váljanak. A könyv másik tétele, hogy aki érett fejjel és szerelemmel új élettársat talál magának, annak joga van megszabadulnia egy rossz házasság roncsaitól. A mellékalakok, a hajó tisztikarának különböző jellemű tagjai, a szülőkörű, dogmatikus üzemi párttitkár, a szocializmus felé nagy kanyarodáson botladozó kulákivadék, a hajóselesek félmagányos életét élő asszonyok mind egy-egy emberi probléma megelevenítői. Örök problémák, melyek azonban a szocialista társadalomban új, sajátos jelleget kapnak. Érdekesek a volgai és doni hajózás fejlődését érzékeltető részek, szépek a tájleírások és az üdítő, itt-ott felcsillanó szelíd humor.

—s—

Nyikolajeva

ÜTKÖZBEN I–II.

Táncsics. Ára: 44,10 Ft.

Nyikolajeva regénye az egyre lendültebbben fejlődő szovjet széppróza kiemelkedő alkotása. Ha nem is hasonlítható Solohov *Emborsors*-ának szintjéhez, méltán sorakozik az utóbbi évek olyan jelentős alkotásai mellé, mint Kocsetov, Simonov, Bubenov új regényei.

Az *Ütközben* a társadalmi regény igényével íródott, egy egész korszak vezetési és erkölcsi problémái tükröződnek benne, mégpedig a történelmileg is rendkívül fontos változások idején, amikor különösen élesen jelentkeznek az ellentétek és az „ütközet”-ek (a regény eredeti címe: *Ütközet*).

Nyikolajeva regénye egy híres traktorgyárban játszódik, de mégsem termelési regény. Az író csupán azt a színteret választotta ki regénye keretül, ahol a legjobban megfigyelhetők az egész társadalomra kiható összecsapások és változások. Bahirjovot, a gyár új főmérnökét azon a napon nevezik ki, amikor meghal Sztálin. „Mi lesz ezután? Mi távozik ezzel a halállal és mi él tovább?” — ez a kérdés vetődik fel nemcsak hősünkben,

hanem a regény sok szereplőjében. Ez a kérdés határozza meg a regény szerkezetét is. A főmérnök heves „ütközet” előtt áll. A hatalmas gyár csak látszatra korszerű üzem. Valgán, az igazgató nem tud szabadulni a régi vezetési módszerektől. Kirakatpolitikát folytat, csak a dicsőség, a kitüntetések érdeklik. A munkások azonban zúgolódnak az igazgató ellen. Bahirjevre hárul, hogy élére álljon a gyár kollektívájának és megvívja az ütközetet Valgán és a hozzá hasonló bürokratikus, megszedült vezetők ellen. Az ütközetben nem mindig Bahirjov a győztes. Neki is vannak hibái, főleg az, hogy egyedül akarja megvívni a harcát, nem bízik eléggé az emberekben.

Bahirjovnak a családi élete is kátyúba kerül. Felesége a csendes, nyugodt életre vágyik, nem érti és nem helyesli férje harcait. A főmérnök beleszeret egyik kolléganőjébe, Tina Karamis mérnökőbe, akinek hanyatott életét nagy együttérzéssel, szinte önálló kisregényként ábrázolja az író.

A fő alakok körül egy munkáskollektíva, egy egész gyár élete bontakozik ki. Nyikolajeva a tematikai teljességre törekedett, egyre újabb és újabb szereplőket vonultatott fel, akiknek az alakját sokszor csak felvázolta, de nem dolgozta ki sokrétűen. Elhanyagoltak és nem eléggé hitelesnek éreztük Bahirjov ellenfeleit, elsősorban Valgannak az alakját is. Az a Valgán, a regény első felében megismerünk, nem aljas csirkefogó, hanem a maga vélt igazát tudatosan védelmező ember. A későbbiekben az író egyszerűsíti ezt a vérbő típust, és emiatt a konfliktus is veszít erejéből. Ez a leegyszerűsítés kártett az írótól arra, hogy publicisztikus megoldást válasszon és a Valgán—Bahirjov ellentét felülről oldódik meg.

Az *Ütközben* Makai Imre szép fordításában látott napvilágot és sikerre számíthat olvasóközönségünk körében.

Bottlik Sándor

IFJÚSÁGI MŰVEK

Gazdag Erzsi

SZÁLL A SÁRKÁNY

Móra. 40 old. Ára: 11,50 Ft.

A könyvecske alig kétszáz sort, egy tucatnyi verset tartalmaz, de mindegyik vers miniatűr kis remeklés. Szemléletük közel áll a gyerekfantáziához; ritmusuk tiszta, csupa-zene; a versek könnyen tanulhatók. A gyermek képzeletét mozgató elemek: a papírsárkány, a törpe, a vásárfia, és sok-sok virág és kedves állat, a „cserebók”, a pici méhe, a bárányka stb.

szerepelnek a versekben. A gyerekre jellemző antropomorfizmussal szemléli Gazdag Erzsi a természetet — ez a látás valami sajátos bájt és humort ad a költeményeknek, — de világa mindig a realitáson belül marad. Ez persze nem jelent gügyögést, „gyerekességet”, Gazdag Erzsi tudja, hogy a gyermeklélek a legkomplicáltabb, s verseinek tiszta távlata, a témát a köznapi fölé emelő meleg líraisága van. Külön öröm a versek csengő zeneisége. A gyerekversekben sajnálatosan eluralkodó hanyag, csikorgó verselés helyett Gazdag Erzsi ritmikai pontosság, keleti sormetszést, rímei tisztán csengő asszonánok s két-három szótagra is kiterjednek. A formai erőteltség látszata sem fér e versekhez.

A könyvben Gazdag Erzsi verseinek méltó kiegészítői a rajzok, Lukács Kató munkái. Telt, élénk színű, erős foltokkal dolgozik, a rajzok a magyar népművészet stílusához állnak közel. A kék, a piros, s általában a pasztellszínek rovására mint ha kissé túlsok lenne a képeken a harsogó püspökli és a sárka. A grafikus nemcsak „lefordítja” képi nyelvre a verseket, de szellemes ötletekkel, meleg érzelmességgel gazdagítja a szöveget.

T ü s k é s T i b o r

Kovai Lőrinc

P Á R B A J

Móra. 400 old. Ára: 21,— Ft.

Egy tervezett regénytrilógia első részének szánya a szerző ezt az önmagában is megálló regényt. A *Párbaj* az 1918-as őszi-rózsás — polgári — forradalmat megelőző hónapokban játszódik s benne összecsapnak az akkor már egyre erősödő háborúellenes, forradalmi erők és az államhatalom roskadozó gépezetének csendőrei, rendőrei, nyomozói és egymás ellen is hadakozó politikai klükkjei. Ezt az izgalmas, bonyolult, ellentmondásos kort eddig legfeljebb dokumentumkötetek, riportregények formájában mutatták be. Kovai vállalkozása tehát, mely ezt az időszakot ifjúsági regényben dolgozza fel, annál figyelemreméltóbb.

Gyurka — a 13 éves kisinas — a regény gyerekhősének szemével látjuk az eseményeket, s fejlődésén kísérhetjük figyelemmel az idők érlelő erejét. Igaz, Gyurka figurája időnként eltűnik az eseményekből, de nyilván a következő kötetekben nagyobb szerep vár rá.

Az író sikerrel oldotta meg ennek a történelmi szakaszának regényesítését. Izgalmas, fordulatos, a fiatal olvasót lekötő eseményei, a forradalmár fiatalok bátorsága, ügyessége, harca az agyafúrt nyomozókkal olyan sodrást ad a regénynek, amely a legjobb módon köti le a 14 évesnél idősebb korosztály figyelmét, sőt

a felnőtteket is. A regényesítés azért is sikeres, mert nem aprólékos hűséggel követi az események időrendjét, hanem azok lényegét, jellemző hangulatát adja, akár az egyetemi ifjak forradalmi szervezkedését, akár a munkások elszántságát, akár a politikusi és katonai figurák aljasságát ábrázolja. Egy-egy időbeli összefonódása így a helyzet markánsabb képét rajzolja fel.

A stílus, követve a gyorsan fejlődő valóságot, kerüli a leíró, magyarázó megoldásokat s izgatottságával híven tükrözi az eseményeket. Jellemi is akció közben bontakoznak ki s bár nem mindig hatol mélyre az író, még a nyilvánvaló kulcsfigurák — történelmi szereplők — is jól egyénítettek. Egészleges rokon- és ellen-szenvet tudnak kiváltani a fiatal olvasóban. Bár maga a kor nem nélkülözi az erőszakot, a regény talán talkarikosabban bánhatott volna a kováiai csonttörő verekedések, ütlegek képeivel, hiszen lényegében mégsem ezek, hanem az eszmék harca volt a döntő. A nagy, ismert, történelmi tablónak — mint a zárórész, az őszi-rózsás forradalom kitörését — igen jól, nagy pátoszokkal és egyszerre apró, emberi, rejtett vonásaikkal ábrázolja az író.

Rogán Miklósné grafikái hűen, bár kissé külsőségesen, követik a cselekmény menetét.

Csertői Oszkár

ISMERETTERJESZTŐ MŰVEK

A KULTÚRA VILÁGA III.

Minerva. Ára: 140,— Ft.

Könyvkiadásunk nagy enciklopédikus ismeretterjesztő vállalkozásának harmadik kötete az irodalmon, a népművészen, az iparművészen és a táncon kívül a művészetek egész körét felfedi. Területileg, kevés kivétellel, Európára korlátozódik, a tárgyalt anyag azonban így is óriási. Erdemi bírálatába egy rövid cikk nem bocsátkozhatik, ezért csak a könyv ismeretterjesztő módszeréhez szólnunk hozzá.

Az efféle népszerű munkákban leginkább arra kell ügyelni, hogy az előadást ne zsúfolják tele apró-cseprő adatok; a lényegeset, a legfontosabb tudnivalókat kell világosan kifejezni, jól megválogatott példákkal, közérthető nyelven, szakkifejezések fölösleges halmozása nélkül.

Ebben a tekintetben a kötet zenetörténeti fejezetei a legsikerültebbek. Szerzőjük, Szabolcsi Bence, bátran lemond kisebb jelentőségű muzsikusról (pl. Flotow, Kjuji, Vladigerov) említéséről, s ezzel te-

ret nyer a főbb fejlődéstörténeti mozzanatok gondos megvilágítására. Stílusában szerencsésen párosítja a könnyen érthető egyszerűséget a tudományos igényességgel, s arra is példát mutat, hogyan kell az összefoglaló és a lexikális jellegű ismeretanyagot — különválasztva — áttekinthetően elrendezni. Történeti szemléjének jó kiegészítője *Molnár Antal* leckesorozata a zenei alapismeretekről. E szövegrész eredetileg előadásokon hangzott el, innen a csevegő, tréfálkozó hang, mely egy vastag, tekintélyes könyvben szokatlan ugyan, de nem kellemetlen. (Itt említjük meg, hogy a kötet tárgya megkívánt volna egy rövid általános esztétikai alapvetést.)

Könyved, mesélő hangnemben szólal meg a színháztörténeti összefoglalás írója, *Hegedűs Géza* is. Tárgyalásmódja lekötí az olvasót, egyik-másik színező ötlete azonban (pl. alcímei: „Az éneklő kecskék”, „Zokog a nézőtér”, „Alkonyati csodabogarak”) keresett és hatásvadászó. A színház- és filmttechnikai fejezetek szerzői (*Staud Géza*, ill. *Pérel Gabriella*), valamint *Pukánszky Kádár Jolán* (A magyar színészet története) és *Páncs Lajos* (A film világtörténete) általában jól oldották meg ismeretterjesztő feladatukat. *Gál György Sándor* és *Szinétár György* szövegei (A könnyű műza, A XX. század nagy előadóművészei, ill. A magyar film története) lazább szövetűek: rostjaik közt nem egyszer kihullt a lényeges mondanivaló, és csak a jellemzés nélkül odalökött adattömeg, többnyire pusztá névsorok maradtak fenn, s értékrendjüket is bizonytalanoknak érezzük.

A könyvnek felét kitevő képzőművészeti részt a népszerű ismeretközlés szempontjából, hiányt pótolva, nagy szakértelemmel írta meg *Kempis Antal*. Igen jelentős az illusztrációs anyaga is.

—k—

Horváth János

**BERZSENYI ÉS
ÍRÓBARÁTAI**

Akadémiai. 293 old. Ára: 45,— Ft.

Berzsenyi óriás alakja magányosan és egy kicsit titokként mered a magyar irodalomtörténetben. Sem a klasszicista, sem a romantikus ízlés nem értette meg igazán: Kölcey a nagy ihletet, romantikusan heves lávakitöréseit óhajtotta volna nyugodtabb formákba szelídíteni, s megróttá népi szavaiért; a népiesség nagy teoretikusa, Erdélyi János viszont értetlenül állt Berzsenyi óklasszikai köntösbe burkolózó fensége előtt. Az irodalomtörténetírás, bár mindig elismerte klasszikus rangját, sokáig nem tudott érdemlegesen mondani Berzsenyi kivételes művészetéről.

Váczy János 1895-ben megjelent monográfiája száraz penzum, s a legszükségesebb filológiai munkákat is csak a harmincas években végezte el Merényi Oszkár. Modernebb, életszerűbb képet Németh László sokat vitatott esszéje próbált rajzolni Berzsenyiről, legújabbban pedig Varga Balázs foglalta össze a kutatások eredményeit.

A meglehetősen sovány Berzsenyi-irodalom most egy kitűnő művel gyarapodott: Horváth János 1939—41. évi egyetemi leckéinek kiadásával.

Elétrajzával röviden végez, s figyelmét elsősorban Berzsenyi ihletformáinak, művészi kifejező eszközeinek és világnézeti fejlődésének vizsgálatára irányítja. Különösen érdekes és fontos az a fejezete, melyben a francia felvilágosodás hatását, Volney híres könyvének (*A romok*) gondolatnyomait mutatja ki Berzsenyi munkáiban.

Horváth János páratlan lelkiismeretességű kutatómódszerét, finom lélektani beleélő készségét és puritán írásművészetét leginkább Kölcey recenziójának és Berzsenyi lelki sérülésének tárgyalásában csodálhatjuk meg. Ahogy mozzanatról mozzanatra kibogozza a két ellentétes jellemű, de egyformán érzékeny író bizonyult emberi ügyét, kitapintja a belső, titkosabb rugókat, és mérlegre teszi az egymásnak szenvedést okozók magatartását, minden szavát, nem hallgatva el a kölcsönös méltatlanságokat sem: az a jellemfestésnek olyan remeklése, mely Plutarkhosz kettős portréihoz méltó.

A könyv zárófejezete Berzsenyi íróbarátainak (Kiss János, Péteri Takács József, Dukai Takách Judit, Horváth József Elek, Bárány Boldizsár) eddig csak igen kódösen látott alakját rajzolja meg.

—cs—

Heckenast Gusztáv

**F E G Y V E R - É S
L Ó S Z E R G Y Á R T Á S
A R Á K Ó C Z I -
S Z A B A D S Á G H A R C B A N**

Akadémiai. 148 old. Ára: 18,— Ft.

A csaták gomolygó füstje, repdeső lobogói, pátosza rendszerint eltakarják az utókor elől a hősi múlt ügyes-bajos prózáját, a kevésbé látványos erőfeszítések egyszerű hétköznapijait. Történelmi tudásunk azonban csak akkor lehet igényes és eleven, ha a nagy hősi tablóknak mellett megismerjük a múlt szerényebb jeleneit, a névtelen tömegek munkáját és életviszonyait is. Ehhez nyújt segítséget — Rákóczi kuruckorát illetően — Heckenast Gusztáv nagytudományú füzet.

Már az első lapokon közölt statisztikai számítások is mennyi érdekességet tar-

talmaznak! Szétszórt adatok gondos egybevetésével kiderítette a szerző, hogy a XVIII. század első évtizedében Magyarország és Erdély területén 67—100 vas-hámor működött; enniből állt a szabadságharc „ércfedezete”. A szakmunkások száma 250—500 lehetett, a mellettük dolgozó segéd munkásoké ennek tízszerese, összesen is csak egy ezreléke az ország lakosságának. Evi termelésük 16 000—32 000 mázsára becsülhető. A löporgyártáshoz szükséges salétromot a nyírségi parasztok főzték. Az egész hadiipar kézműves módszerekkel, igen nehézkesen dolgozott. A fejlettebb kooperációt biztosító manufaktúra akkor még ismeretlen volt Magyarországon.

Tudva, hogy Rákóczi csak ilyen szerény eszközökre számíthatott, még heroikusabb színben tűnik föl előttünk a kuruc szabadságharc. Heckenast Gusztáv részletesen ismerteti azokat az intézkedéseket, melyekkel Rákóczi biztosítani igyekezett seregének fegyverekkel való ellátását. A hazai termelés, kiegészülve külföldi vásárlásokkal, eleinte nagyjából fedezte a kurucok fegyver- és lőszerszükségletét, s ez a hadiiparban verejtékező munkásokon kívül nem kis mértékben a fejedelem tehetséges szervezőinek, Sréter Jánosnak és Lányi Pálnak köszönhető. A középnemesi állású Sréter, akit Rákóczi a fegyvergyártás főfelügyeletével bízott meg, a bombák készítésében igen előnyös újítást eszelt ki, melyről azonban, sajnos, nem maradt fenn bővebb tudósítás. Mások hátultöltő ágyúkkal kísérleteztek. A megélénkülő ipari termelés nemcsak a technikára hatott serkentően, hanem létre hozta a kapitalizmus első csíráit is, a fejedelem azonban, a földesurak érdekeit tartva szem előtt, rendeltileg kiparancsolta a kereskedő-tőkét a hadiiparból.

A kuruc fegyvergyártás föllendülése nem tartott sokáig. A rézpénz elértéktelenedése s az ezüst hiánya következtében 1706-tól kezdve fizetési zavarok álltak elő, s a munkások, akik korábban a mezőgazdasági napszámbérek két-három-négyszeresét is megkeresték, most egyre gyakrabban fordultak béremelési követelésekkel és megható panaszokkal fölöttes hatóságaikhoz. „Az officinabéli operariuskok is mód nélkül kedvetlenek, rongyosok, mezít láb, süveg nélkül, nadrág nélkül, dolmány nélkül etc.” — olvassuk egy 1707-ből való hivatalos jelentésben. A munkások a „kedvetlenség” ellenére is sokhelyt kitartottak mindaddig, amíg az éhezés arra nem kényszerítette őket, hogy más kereset után nézzenek. Az egyre keletebbre nyomuló császári hadsereg hódításai aztán végleg megpecsételték a kurucok hanyatló hadiiparának sorsát.

L. S.

Norbert Fryd

A MOSOLYGO GUATEMALA

Útirajzok és útiképek

Gondolat. 289 old. Ára: 49,— Ft.

Norbert Fryd cseh írónak a közelmúltban jelent meg magyarul *A hóhér nem vár* című antifasiszta irányú kisregénye. A most megjelent műve az ókorban és a középkor első felében fennállott és virágzó kultúrájú maya birodalom területén kialakult Guatemala közép-amerikai államban nyert úti benyomásai alapján készült.

A könyv az útirajzok szokásos kereteit messze meghaladja s az útjain látottak — a trópusi őserdő, a szakadékos hegyvidék — szemléletes leírása mellett alapos felkészültségre valló és tudományos értékű ismertetését adja Guatemala történetének. Ez az ismertetés magában foglalja a maya társadalom életének, kultúrája jellemző vonásainak előadását, végigvezeti az olvasót az ország történetén, annak Alvarado által a spanyolok részére 1529-ben és a következő években történt meghódításától a mérsékeltlen demokratikus Arbenz elnök 1954-ben bekövetkezett lemondásáig. A néprajz kutatója is bőséges anyagot találhat a könyvben, mely tüzetesen foglalkozik a guatemalai indiánok életével, sajátos népszokásaival (köztük említést érdemel a maszkok különös szeretete).

Az ország Arbenz lemondását megelőző politikai történetének előadásában a szerző írói egyénisége a harcos tollú marxista közíró vonásait tünteti fel: keményen támadja a hatalmas vagyonú United Fruit Company amerikai vállalat terjeszkedését, monopóliumhelyzetének kihasználását, valamint a USA-nak Guatemalával kapcsolatos politikáját.

Különösen kitűnnek a tárgyban való különös elmélyedésről tanúszkodó kidolgozásokkal a műnek a bonyolult maya időszámításra és kétféle naptárra, s a guatemalai zenére, végül az ősi táncdrámára vonatkozó részei.

Kíváncsok, hogy a nálunk alig ismert országról alapos tájékoztatást adó mű az olvasóközönség széles rétegeihez utat találjon.

A 208 oldal mellett levő kép szövege osztrák királyról beszél, holott ilyen sohasem volt, a képen ábrázolt kétfejű sas mint V. Károly címere került a templom homlokzatára, ez az uralkodó pedig a német-római császár és spanyol királyi méltóságokat viselte.

A fordítás Zádor Margit jó munkája, az ismételt előforduló „liberálista” szó használatát azonban nem lehet helyeselni. A magyar nyelvben a liberális

irány és hívei megjelölésére az említett latin szó szolgál, annak „liberalista” változata nem honosodott meg.

A szép kiállítású könyv érdekességét fokozzák a nagy számú — részben színes — felvételek, rajzok és metszetek.

Magyar Sándor

Sötér István

M A D Á R T Á V L A T

Szepirodalmi. 388 old. Ara: 24,— Ft.

Vaskos irodalomtudományi tanulmányok és váltakozó sikerű regények sokaságában fájdalmasan ritka műfajjá vált nálunk az esszé. Sötér új kötete ezt a műformát eleveníti föl, színes, elevenhangú írásokban. Ez írás tárgya: néhány utazás, néhány város megrögzített emléképe, hajlékony stílusban és jellegzetes kor-, tájfestő erővel.

Egy-egy városkép, az illékony, vagy alig megragadható impresszionisztikus elemeken kívül a lényegest, az emblematikusan jellemzőt markolja föl: Zürich légkörét, Helsinki fehér éjszakáit, Lenin-grád történelmi súlyát és hangulatát, Moszkva pezsgését, lakóinak lelkivilágát, Varsóban az újrateremtő hősiességet, Prágában a maradandó és változatlan középkori városképet érzékelteti.

Az olvasó valóban megízlel valamit ebben a könyvben az utazás mámorából: nemcsak az egymást váltó képek, arcok, városok atmoszférája csapja meg, hanem a tér kalandjait végigélő ember önmagára ismerése. — összefüggések derengenek föl Sötér érzékletes szemléleti módja nyomán. A mi, ostromokban, viharokban megtépázott ősi Budánk hangulata kísért a Hradszinban, vagy az író szülővárosának, Szegednek, a Tiszapartnak emléke villan meg távol kisvárosok fölédzén. S alighanem ebben a különös ötvözetben rejlik Sötér esszéinek ereje: ahogyan a tárgyszerű, történelemből, földrajzi, gazdasági adottságokból kiemelkedő valóságot a szépiró lélekzetvételével mondja, meséli el.

Az utazás színes kalandja a térben játszódik ugyan, de az átélés intenzitása, az átélő szeme révén válik örök élménnyé, vagy foszlik múltó benyomássá. Ebben a könyvben pedig — az író finom tartózkodása ellenére — jelen van az ember, aki végighaladt nyugat és kelet nagy városain, fölitta, elraktározta magában a képeket, hogy gazdagodjék és gazdagítson velük. S egy kicsit talán azt is kiolvashatjuk csiszolt, biztosítású mondataiból, hogyan érdemes utazni, milyenfajta alázattal, várakozással, kíváncsisággal és — fölkészültséggel.

A *Madártávlat*, szerzője szándéka szerint, kiegészítője a nemrég megjelent

Világtájak c. tanulmánykötetnek. Mindaz, amit ott végérvényes formában öntött, ezeken az utakon alakult ki benne. Húsz év utazásai ébresztették rá, hogy amit ifjúságában Párizsban keresett — a kor döntő eszméit, szellemét; a jövődő arculatának kirajzolódását — azt jóval később, 1958-ban találta meg Európa túlsó felén, a szovjet metropolisokban. Talán ez a *Madártávlat* legérdekesebb vallo-mása, s a szerző itt szögezi le útjainak tanulságát, legfőbb mandanivalóját.

Vidor Miklós

Szabolcsi Miklós

K Ö L T É S Z E T É S
K O R S Z E R Ű S E G

Magvető, 268 old. Ara: 17,50 Ft.

A mostanában zajló kritikai vita megintcsak felvetette a kritikai műfajok változatosságának igényét. Azaz, hogy ne csak szabvány-recenzióra, hanem filológiai-fegyelmezett elemzésre, lendületes vitacikkre — s nem utolsósorban marxista eszmeiségű, bátran gondolkodó, színesen megírt esszére is vállalkozzék a kritika.

Ami Szabolcsi Miklós könyvéből megragad, az éppen ez a műfaji változatosság. Egy egész sorsot és művet foglal össze József Attila-esszéje, egy adekvát költészet, festészet és zene kapcsolatait kutatja a műfajában is úttörő József Attila — Derkovits Gyula — Bartók Béla című tanulmány, az „explication de texte” — a szövegmagyarázat — műfaját ülteti át hozzánk a *Falu* vagy a *Nemzeti Dal* elemzése, egy költő világát, szemléletét és tartását boncolja a Weöres-tanulmány s a többi is megannyi kritikai változatot — sokszor éppenséggel műfajkísérletet — valósít meg.

Már a felsorolt témákból is kitűnik, hogy Szabolcsi érdeklődése a széles távlatok, rejtett összefüggések felé irányul. Nagy problémaérzéssel és árnyalt módon foglalkozik például egy lírai nemzedék arcának felvázolásával (*Egy nemzedék arca, Tüztánc*), egy írói csoport irodalomtörténeti és ideológiai „betájolásával” (*Megjegyzés a „népi” írók vitájához*) s még egy apró verselemzéssel is európai távlatokra világít rá: mint amikor József Attila *Születésnapomra* című versét Jean Richepin egyik chanson-jával rokonítja. Sőt az említett József Attila — Derkovits — Bartók-tanulmány egyenesen három művészet egymásra-tükrözésével keresi meg modern költő, festő és zenész-óriásaink művészetében ugyanazokat a társadalmi és pszichikai élményeket.

Milyen kritikus magatartás fejeződik ki ezekben az írásokban? Az elvi kérelmetlenség mellett — úgy gondolom —

egyfajta intellektuális izgalom: különös távlatok iránti kíváncsiság, mely nem retten vissza még a kísérletezésektől sem. Ez az „intellektuális izgalom” még a stíluson is lemérhető: oldottabb, kulturált, művebb próza formálódik Szabolcsi kezében. Azt kapjuk tanulmányaival, amit oly régen vár a marxista irodalomtudomány: a horizont kitágítását, a korszerű esszét.

P. B.

Kampis Antal

AZ IMPRESSZIONIZMUS

Gondolat—Képzőművészeti Alap. 102 old.

Ára: 15,— Ft.

1847-ben egy csoport eleddig mindenünnen visszautasított fiatal festő együttes kiállítását rendezett. Valamennyien a látvány megfestésének híví voltak, s közülük egy a Napkelte impressziója címet adta képének. Ez a kiállítás zászlóbontása volt annak a festői iránynak, mely később diadalra jutva, öntudattal vette fel azt a nevet, amelyet a kezdet idején gúnyból adott neki a bíráló: az impresszionizmusnak. Ez az irány száműzött mindent, ami a műalkotáson az optikai elemeken kívül helyet bitorolt, elsősorban a gondolati tartalmat. A gondolati tartalom helyébe a hangulat lopakodott, a valóság lényege helyett a valóság látszata, s az állandóság tudata helyébe a változásról szerzett tudatot állították. Igaz, hogy az új tudat izgató, a hangulat elragadó és látszat kápráztató volt és maradt.

Az impresszionizmus alapjában véve mindig francia maradt. S ha túlkerül a francia határokon, rögtön vegyült nem impresszionista sajátosságokkal. Kampis Antal jelentőségükhöz mérten alaposan és elmélyedve tárgyalja a francia impresszionista festészetnek két kimagasló vezéralakját, az idősebb és súlyosabb egyéniségű Edouard Manet-t, s a nála nyolc évvel fiatalabb és könnyedebb, inkább a főlínt kiaknázó Claude Monet-t.

Monet mondta ki, hogy a képnek nem a vásznon, hanem a néző szemének recehátyáján kell képpé, tehát művészi látvánnyá alakulnia. Munkássága teljesen feloldódott a szabadtéri festésben. Érdekldése kizárólag a tárgyra irányult. Másfajta feladatot elutasított magától. Az emberalak Monet szemében csak a természetű motívum esetleges függeléke volt. A pillanatnyi állapot igazságát annyira kereste, hogy ugyanarról a motívumról tíz-tizenöt képet festett egyszerre, de a nap különböző óráiban, más-más világitás szerint.

Az impresszionista csoport legfontosabb tagjainak, Auguste Renoir, Alfred Sisley, Pissarro, Degas egymásután bemutatásra

kerülnek Kampis összefoglaló munkájában, majd Georges Seurat és Paul Signac bemutatásával zárja le a festői részt.

Az építészet szűkségszerűen gyakorlati volta kizárta az impresszionista elveket. De még az impresszionista szobrászat is önellentmondásnak tűnik föl. Mégis támadt egy nagy szobrász, Auguste Rodin, akinek stílusára rávetődött az impresszionista jelző.

Európa országainak festészetében az impresszionista stílus a kilencvenes években ütötte fel a fejét. Körülbelül akkor, amikor a francia csoport már oszladozni kezdett. Hazánkban, mint Kampis helyesen megjegyzi, a nagybányai iskola iránya jelentette az impresszionizmusnak ugyan átértelmezett, de éppen ezért önállónak tekinthető és Európához mérve sem jelentéktelen ágazatát.

A művet gazdag irodalom és 74 kép egészíti ki.

—b—

A MAGYAR ZENETÖRTÉNET KEPESKÖNYVE

Magvető. 336 old. Ára: 130,— Ft.

Ezt a könyvet Keresztúry Dezső, Vécsey Jenő és Falvy Zoltán szorgalma és szakértelme hozta létre. Tartalma két szóban: illusztrált zenetörténet. Könyvtárak és múzeumok részint ismert, részint ismeretlen s a nagyközönség számára nehezen hozzáférhető anyaga kerül így módon az olvasó — illetve ez esetben inkább a néző — kezébe.

Hadd mondjuk el mindenekelőtt, hogy a könyv nyomdai előállítása — a Kosuth-nyomda munkája — igen szép, ami egy pusztán vizuális benyomásokra törekvő műnek nagy erénye.

Az első magyarországi zenei vonatkozású emlékek római-kori domborművek, amelyeket Sztálinvárosban ástak elő. Természetes, hogy a régiműből igen kevés zenei témát találtak a szerkesztők; e témák a sokszorosítási technika bővültevel rohamosan szaporodnak, s amikor a szerkesztők elérkeztek századunkhoz, törhették a fejüket, hogy mit közöljenek a rendelkezésre álló sokezerényi fénykép-anyagból. Ezt a feladatot természetesen lehetetlen volt megoldani. Meg se kíséreljék azoknak a szerzőknek, műveknak, kottáknak, színpadképeknek a felsorolását, amelyek — kimaradtak. Az ötlet-szerű válogatás persze nem válik egy kiadvány tudományos értékének előnyére.

Felvetődhetik a kérdés: *szükség volt-e egyáltalán erre a nagy anyagi- és munka-energiát felemésztő műre?* Az előszóból arra lehet következtetni, hogy a könyv nem annyira szakemberek, mint inkább zenebarátok számára készült. Persze magas ára miatt alighanem inkább intéz-

mények, mint egyes zenebarátok férnek hozzá. E könyv átlapozása egy-két órai nemes szórakozást nyújt és erre nem sokan szánhatnak viszonylag nagy összeget. Amennyire fontos, hogy egy-egy szerzőről, vagy szorosra fogott tárgykörrel minél jobban illusztrált könyvek jelenjenek meg, annyira vitatható egy ilyen képeskönyv szükségessége. Aki nem rokonlélek a zenével, annak számára sok a kép, aki pedig ismerője ennek az akusztikai hatással dolgozó műfajnak, annak számára kevés az, amivel vizuálisan körítik a műfajt, vagyis a zenes képeskönyv — fából vaskariká.

Szánthó Dénes

Jemnitz Sándor

FRYDERYK CHOPIN

Gondolat. 308 old. Ára: 17,30 Ft.

A Kis Zenei Könyvtár Chopin kötete terjedelmesebb a többiekénél, s talán ez egyik magyarázata tartalmi gazdagságának is. Bővebben jut hely arra, hogy az életrajz mellett valóságos jellemrajzot írhatson a szerző, s felfedje azokat a sokrétű kapcsolatokat, amelyek hőseit korának többi nagy művészeihez fűzik. Műfajára nézve Jemnitz Sándor könyve valahol az esszé és a monográfia közt foglal helyet. Esszé, amennyiben szeszélyesen csapongva, szinte a rögtönzött beszélgetés közvetlenségével foglalkozik tárgyával — sok ízben tekintve ki általános érvényű esztétikai megállapításokra is — monográfia, amennyiben egy hangulat-keltő kezdő fejezet után nagyjából időrendben követi Chopin művészi fejlődését, s ebbe az időrendbe ágyazza bele a művekről való mondanivalóját is.

Nehéz feladat Chopinról népszerű nyelven szólni, s mégis lényegeset, s olykor újat is mondani. Néhány évtizeddel ezelőtt Pourtalès élvezetes életrajza ismertette meg a magyar közönséggel a nagy lengyel mester művészetének külső körülményeit, két éve pedig Iwaskiewicz kissé regényesen fogalmazott Chopin könyve szolgált útmutatóul.

Jemnitz mindkettőnél nagyobb igény-nel közeledik tárgyához. Az életút csak másodlagosan foglalkoztatja, (bár sok apró jellemző részlettel teszi ennek előadását is élvezetessé), érdeklődése főként Chopin emberi magatartása felé irányul, ennek szemszögéből nézi a zeneszerző környezetét, ítéli meg műveit. A jellemrajzon keresztül pedig betekintést kapunk az egész romantikus zeneszerző nemzedék szellemi problémáiba. Különösen sikerült ebből a szempontból az első bécsi tartózkodás időszakának rajza. Jemnitz nemcsak szorosan vett tárgyát

ismeri alaposan, hanem szerető hozzáér-téssel mutatja be Chopin művészetén keresztül a fiatal zenei romantika legfőbb problémáit, s nem egyszer korunk zené-jével való összefüggéseire is fontos uta-lásokkal szolgál.

Sz. A.

Farkas Zoltán

DAUMIER

Képzőművészeti Alap. 28 old. Ára: 16,— Ft.

Daumier kivételes festői művét életé-ben csak néhány festő és író barátja ér-tette meg. Teljes igazságot csak az utó-kor szolgáltatót kora fiataliságtól késő öreg koráig növekvő erejű génuszának.

Farkas Zoltán szépen rajzolja meg, hogyan váltakoznak Daumier életében elnyomott, szabadabbá vált, majd félig-meddig szabad korszakok. Daumier min-den elnyomást gyűlölt, mert minden ideg-szálával rajongó híve volt a szabadság-nak. Ezer és ezer rajzán leplezte le, gú-nyolta ki az emberi lélek elnyomóit, a meghunyászkodókat, a politikai élet hasznosító szélhámosait.

Daumier a XIX. század francia művé-szetének legnagyobb alkotói közé tarto-zik. Igaza volt Balzacnak, aki felismerve kivételes jelentőségét, tréfásan így jelle-mezte: „Ennek a huncutnak Michelangelo bújt a bőrébe.” Kevesen látták meg hozzá hasonló erővel az emberi arcon kirajzo-lódó lelket. Legmélyebben Daumier a kis-polgári élet fonákjaiba látott bele.

Jóllehet, mint karikatúrarajzolónak nincsen párja a XIX. század művészeté-ben, Daumier festményein még gazda-gabban fejezhette ki magát. Nemcsak azért, mert a festésnek terjedelmesebb a regisztere, mint az elvontabb rajznak, hanem mert festményein, szabadon vá-lasztva témát, képzelete korlátlanul csaponghatott.

Daumier művészete ezernyi változatos-ságában az embert állítja elénk. A legtisz-tább emberiség álláspontjáról néz és láttat. Lényét minden ízében emelkedett erkölcsiség hatja át. Farkas Zoltán idézi Baudelaire találó szavát, mely szerint Daumier életművéről lehetetlen teljes elemzést adni. A költő ezt alighanem azért mondotta, hogy szemléltesse, meny-nyre gazdag Daumier művészete.

Farkas Zoltántól megszokott elegáns stílusban, művészi ábrázoló erővel eleve-nedik elénk a másfél ívnyi szövegből Daumier művészete. A kis könyvet iro-dalom és 48, részben színes kép egészíti ki.

—o—

KÖNYVISMERTETÉSEK ÉS IRODALMI CIKKEK JEGYZÉKE

POLITIKAI, ISMERETTERJESZTŐ, TUDOMÁNYOS- ÉS SZAKIRODALOM

Batsányi János Összes Művei II. (Keresztury Dezső és Tarnai Andor.) Magyar Nemzet, jún. 21.
 Hatvany Lajos: Irodalmi tanulmányok. Magyar Nemzet, jún. 9. (Sós Endre).
 Kazinczy Ferenc levelezése XXIII. köt. Népszabadság, jún. 25. (B. Gy.)
 Király István: Mikszáth Kálmán. Kortárs, jún. (Weber Antal).
 Magyar történeti bibliográfia 1825—1867. IV. köt. (Szerk. G. Gábor és Katus László.) Világirodalmi Figyelő. 1. sz. (Sziklay László.)
 Az Orsz. Széchényi Könyvtár évkönyve. Magyar Könyvszemle. 2. sz. (Csúry István)
 Révai József válogatott irodalmi tanulmányai. Népszava, jún. 5. (Koczás Sándor).
 Romain Rolland: Napló a háborús évekből (1914—1918). (Ford. Benedek Marcell. Népszabadság, jún. 1.

SZEPIRODALOM:

Aragon: A nagyhét. Köznevelés, jún. 1.
 Barabás Tibor: Egy címíró emlékiratai. Magyar Nemzet, jún. 4. (Z. L.) — Köznevelés, jún. 1. — Népszava, jún. 25. (garai).
 Diderot: Mindenmindegy Jakab meg a gazdája. — Rameau unokaöccse. (Ford. Bartucz Ilona.) Köznevelés, jún. 15. (— ár —)
 Euuard versei. Magyar Nemzet, jún. 10. (Nagy Péter)
 Fodor József: Országutak énekei. Esti Hírlap, jún. 1. (—hc—) — Elet és Irodalom, jún. 3. (Szabó György) — Magyar Nemzet, jún. 3. (Sós Endre) — Népszava, jún. 7. (G. Sz. L.) — Népszabadság, jún. 21. (Hegedűs Géza)
 Goethe: Pandora. (Ford. Hajnal Gábor.) Népszabadság, jún. 25. (R. I.)
 Jankovich Ferenc: Hídegetés. Esti Hírlap, jún. 1. — Népszava, jún. 3. (Koroda Miklós) — Népszabadság, jún. 17. (Falus Róbert).
 Kodolányi János: Vízválasztó. Esti Hírlap, jún. 19. (Bernáth László)
 Modern cseh líra kincsháza. (Szerk. Zádor András.) Nagyvilág, jún. (Dobossy László).
 Pogogyin: Három dráma. (Ford. Brodsky Erzsébet, Gellért György, Sándor Rudolf.) Nagyvilág, jún. (Hermann István)
 Powys: Wolf Solent. (Ford. Lutter Tibor.) Elet és Irodalom, jún. 10. (Nagy Péter).
 Rámajána és Mahabharata. (Ford. Bakhtay Ervin.) Magyar Nemzet, jún. 22.
 Sienkiewicz: Tűzzel-vassal. (Ford. Mészáros István.) Magyar Nemzet, jún. 22.
 Slowacki, Juliusz: Mazepa. (Ford. Kerényi Grácia.) Népszabadság, jún. 9. (I. S.)
 Sütő András: Tártkarú világ. Kortárs, jún. (Kelemen János) — Népszabadság, jún. 25. (T. A.)
 Szővérdy Gyula: Pogány tüzek. Köznevelés, jún. 15. (Téglás Tibor).
 Tabák András: Szól a sziréna. Elet és Irodalom, jún. 24. (Illés Béla).
 Tamási Áron: Szírom és Boly. Népszabadság, jún. 4. (T. Gy.)
 Várnal Zseni: Békét! Népszabadság, jún. 14. (Földessy Gyula).
 Verlaine Válogatott versei. (Szerk. Szegzárdy-Csengery.) Nagyvilág, jún. (Rába György).
 Vitányi János: Híven a halálig. Népszabadság, jún. 9. (S. T.)

IFJÚSÁGI IRODALOM:

Barsi Dénes: A túskebokor kivirágzik. Népszabadság, jún. 9. (S. T.)
 Dékány András: Csempészék. hősök, kikötők. Magyar Nemzet, jún. 3. (V. A.)
 Kis József: Két szerelem. Köznevelés, jún. 15. (Szilassy Attila).

Kovai Lőrinc: Párba. Magyar Nemzet, jún. 7. (Z. L.)

MEGEMLEKEZÉSEK — ÉVFORDULÓK

GELLÉRI Andor Endréről. Elet és Irodalom, jún. 10. (Simor István)
 LUTTER Tibor halálára. Elet és Irodalom, jún. 17. (Bóka László)
 MIKSZÁTH Kálmán halálának 50. évf-ra Elet és Irodalom, jún. 10. (Dér Endre: Szlovákia szívébe zárta a nagy palócot.) — Elet és Irodalom, jún. 3. (F. J.: Kuriózumok egy Mikszáth-tárcáról.) — Elet és Irodalom, jún. 3. (Illés Béla: M. K. ébresztése.) — Kortárs, jún. (Király István: M. K.) — Borsodi szemle. 3. sz. (Margócsy József: A mi Mikszáthunk.) — Elet és Irodalom, jún. 10. (Rejtő István: M. K., a rimaszombati diák c. tan.-ról S. Cs.)

IRODALMI CIKKEK:

Bakcsi György: Adatok Csehov drámaírásnak kialakulásához a szovjet irodalomkritika tükrében. Világirodalmi Figyelő. 1. sz.
 Baltay Ildikó: Két könyv Thomas Mannról. Világirodalmi Figyelő. 1. sz.
 Csapodiné Gardonyi Klára: A kéziratgyűjtemények új típusai. Magyar Könyvszemle. 2. sz.
 Csík Pál: Gondolatok az Ébredés c. antológiára paraszti tárgyú novelláiról. Palócföldön, jún.
 Darvas József: Az irodalom és a nép egymásratalálása. Elet és Irodalom, jún. 3.
 Diószegi András: Ifjatal novellistáink útja. Kortárs, jún.
 Erdődi József: Adalékok a Csendes Don ellen tervezett 1942. évi akcióhoz. Filológiai Közöny. 1. sz.
 E. Fehér Pál: Műfordítás és kritika. Kortárs, jún.
 özv. Fényes Samuné: Egy ismeretlen Ady-level története. Elet és Irodalom, jún. 24.
 Hegedűs András: Irodalom a középiskolában. Elet és Irodalom, jún. 24.
 Herczeg Gyula: Vita a stílisztikáról és a barokkról. Filológiai Közöny. 1. sz.
 Hermann István: A hátrahézés irodalma. Elet és Irodalom, jún. 17.
 Hollós Korvin Lajos: Egy kalandor kiadó a harmincas években. Elet és Irodalom, jún. 10.
 Az irodalomtörténészek vándorgyűlésének témái: Mikszáth és Szeged. — Technika, fejlődés és művészet (Sz. G.). — A teljesebb Juhász Gyula képért (M. R.). Elet és Irodalom, jún. 10.
 Jánosházy György: Korhúság a Bánk-bánban. Kortárs, jún.
 Kovács Sándor: Az európai humanista hagyomány szerepe Szepsi Csombor Márton írói fejlődésében. Filológiai Közöny. 1. sz.
 P. Kuprinajovszkij: A Nagy Honvédő Háború korszakának szovjet elbeszélő költészete. Filológiai Közöny. 1. sz.
 Lakits Pál: Újabb Chrétien de Troyes tanulmányok. Világirodalmi Figyelő. 1. sz.
 Nádor György: A Goethe-imitáció szerepe Thomas Mann életművében. Világirodalmi Figyelő. 1. sz.
 Pándy Pál: A művek vallomása. A szovjet irodalom új eredményeiről. Népszabadság, jún. 26.
 Rejtő István: A nacionalizmus magyar irodalmi megnyilvánulásairól. Magyar Tudomány. 5—6. sz.
 Reményi Béla: Hemingway ürügyén. Nagyvilág, jún.
 D. Zöldhelyi Suzsza: Magyarok levelei orosz írókhoz. Filológiai Közöny. 1. sz.

Összeállította: Nagydiósti Gézáné

GOTTFRIED KELLER első novellái címmel jelent meg a berlini Rütten+Loening kiadó gondozásában Hans Richter tanulmánya. A szerző előzetes tanulmányok alapján igen érdekes adatokat ír le a nagy svájci költő irodalmi munkásságáról, fejlődéséről. A kötet írója Keller *Seldwyla* című költeményében keresi az összefüggést a történelmi valóság és annak irodalmi visszatükrözésében. Szerinte a költemény nem általánosít, hanem azt az időszakot írja le, amikor Svájcban a kapitalizmus kialakult.

RUSSIA: THE LAND AND THE PEOPLE címmel ifjúsági könyv jelent meg a Szovjetunióról a londoni Bodley Head kiadónál. Joan Charnock, a szerző ismerteti a Szovjetunió földrajzát, történelmét, a szovjet tudomány, művészet és irodalom fejlődésére vonatkozó legfontosabb ismereteket. A kitűnő illusztrációkat az Angol-Szovjet Baráti Társaság bocsátotta a kiadó rendelkezésére.

JOHN STEINBECK bejelentette, hogy hosszú szünet után rövidesen megjelenik a *The Winter of Our Discontent* című új regénye.

A SKÓT NEMZETI KÖNYVTÁR javaslatára 16 napon át Edinburgh-ban állították ki azt a több mint három ezer kötetből álló szovjet könyvsorozatot, amely nagy sikerrel szerepelt a londoni Royal Festival Hall kiállításán. A kritika meleg szavakkal emlékezik meg a kiállításról és különösen a gyermek- és ifjúsági könyvek gazdagságát dicséri.

AZ ERZSÉBET-KORABELI (1561-1603) prózairodalom remekait magába foglaló kötet jelent meg a cambridge-i Egyetemi Nyomda kiadásában *Elisabethan Prose Translation* címmel. A kötet 13 híres író egy-egy művét tartalmazza.

ANGLIÁBAN a Secker and Warburg kiadó megjelentette Jerzy Peterkiewicz és Burns Singer közös szerkesztésében készült a *lengyel költészet öt évszázada* (Five Centuries of Polish Poetry) c. antológiát. A kötet 41 költő 100 versét tartalmazza a XV. századtól a modern korig.

AZ NDK-BAN a Könyv és Tudomány kiadó megjelentette Werner H. Krause és Karl Albert, a Német Demokratikus Köztársaság két újságírójának dokumentum-könyvét, *Minden romokban* címmel. A könyv az Erich Koch és Oberlaender-ügy kapcsán leplezi le a Német Szövetségi Köztársaságot.

A könyv a nagyvilágban

KONSZTANTYIN SZIMONOV *Élők és holtak* című új regénye a második műve annak a katonai témájú könyvkiadásnak, amely a *Bajtársak* című könyvvel indult meg. Az új mű nem folytatása az előzőnek, habár annak több hőse ebben is szerepel. A regényt a *Znánya* című folyóirat közölte.

LENGYELORSZÁGBAN ebben az évben „Maria Konopnicka emlékévet” tartanak az írónő halálának ötvenedik évfordulója alkalmából. A Czytelnik kiadó igen szép kiadásban jelentette meg Konopnicka válogatott költeményeit.

M. GORKIJ javaslatára, több mint negyven évvel ezelőtt indult meg a Szovjetunióban a *Roman Gazeta*, a szépirodalmi művek időszakai, nagy példányszámban való kiadás céljából. A *Roman Gazeta* évente 24-szer jelenik meg, s a szovjet és külföldi írók új regényeit közli. A szovjet olvasók millióinak széles tömege így ismerte meg többek között K. Pegyin, B. Polevoj és Solohov műveit. Most több nemzetiségi író művét készítik sajtó alá, mint pl. A. Goncsár *Perekop*, S. Rasidov *Erősebb a vihárnál* és A. Abszalimov tatár író *Olthatatlan láng* című könyvét.

AZ IDEI VARSÓI V. Nemzetközi Könyvkiállítás legnagyobb kiállítója az NDK lesz. A Deutsche Buch-Export und Import G. m. b. H. Leipzig 80 kiadója kb. 3500 könyvvel vesz részt a kiállításon.

G. GIBIN szovjet zenekritikus tollából Maurice Ravel nagy francia zeneszerző életét és műveit ismertető könyv jelent meg Moszkvában. A szerző alátámasztja Prokofjev véleményét, mely szerint Ravel „a jelenkori zeneszerzés egyik legkimagaslóbb alakja.”

A BUKARESTI Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó megjelentette Arany János válogatott költeményeinek két nyelvű kiadását. A kötet negyvennyolc költeményt tartalmaz, köztük a nagy balladákat. A versek fordításait Petre Saitz, Ax. Banciv, Al. Botez, Radu Boureanu és Eugén Jelenau végezték.

A CSEHSZLOVÁKIAI Állami Politikai Könyvkiadó kiadásában megjelent B. Lastovicska *A háború idején Londonban — Küzdelem az új Csehszlovák Köztársaságért 1939—1945* című, több mint 600 oldalas könyve, melyben leleplezi Benes és a burzsoá emigránsok szerepét.

DRÁMA A VILÁGÜRZEN címmel huszonöt ifjú zágráb amatőrszínjátékos (14—18 éves fiúk és lányok) könyvet írt, amelyben megrázó szavakkal írják le, mi történe a Földön, ha kitörne a hidrogén-háború. A *Dráma a világűrben* című könyvet még kéziratban elővasta Eiropo Itto, a japán békéigaz elnöke és a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott a fiatal írók munkájáról.

SVÁJCBAN, 1959-ben 4371 könyv jelent meg az előző évi 4549-el szemben. A 4371 könyvből 3129 német nyelvű, 819 francia nyelvű, 68 olasz nyelvű és 14 rátoromán nyelvű volt, 341 pedig egyéb nyelveken jelent meg. A megelőző évvel szemben jelentkező visszaesés főleg a természettudományi, matematikai és technikai könyveknél volt jelentős, míg a gazdasági, társadalomtudományi és pedagógiai művek száma még emelkedett is.

BESSZARÁBIÁBAN 1913-ban összesen négy könyvet adtak ki ötezer példányban. Moldva népének irodalma a szovjet hatalom alatt indult virágzásnak. 1951—1959-ig a köztársaságban 6462 könyvet adtak ki, évente átlag hatmillió példányban. A hétéves terv éveitől tízezer könyvet bocsátanak ki, közel százmillió példányszámban. A moszkvai Lenin Könyvtárban moldvai könyvkiállítást rendeztek.

A MOSZKVAI Állami Szépirodalmi Kiadó megjelentette a nagy lengyel romantikus költő, Juliusz Slowacki válogatott műveit. A kétkötetes mű többek között tartalmazza a *Mażepa* és a *Balladyna* című drámákat s a gazdag lírai válogatáson kívül a nagy költő édesanyjához írt leveleiből is néhányat. A kötetet Maksym Rylski látta el bevezetővel.

CHARLES WIGHTON angol író, akinek *Hitler's Spions and Saboteurs* című regénye nagy sikert ért el, bejelentette, hogy a jövő évben a Pentice-Hall kiadja új regényét, amelynek „hőse” Adolf Eichmann. Wighton, aki jelenleg Európában adatokat gyűjt a náci gonosztevőről, könyvében megírja Eichmann szerepét a hatmillió zsidó kivégzésében, valamint tizenöt éves bujkálásának történetét.